

FINANSE i PRAWO FINANSOWE

JOURNAL of FINANCE and FINANCIAL LAW

ISSN 2353-5601

vol. 1(25)

MARZEC/MARCH 2020
KWARTALNIK

**WYDZIAŁ EKONOMICZNO-
-SOCJOLOGICZNY**
Uniwersytet Łódzki

**UNIwersYTET
ŁÓDZKI**

**FINANSE i PRAWO
FINANSOWE**

**JOURNAL of FINANCE
and FINANCIAL LAW**

ISSN 2353-5601

vol. 1(25)

MARZEC/MARCH 2020

K W A R T A L N I K

Redaktor Naczelny

Iwona Dorota Czechowska
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Zastępca Redaktora Naczelnego

Dagmara Hajdys
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Rada Naukowa

Femi Ayoola
Uniwersytet Ibadan

Teresa Famulska
Uniwersytet Ekonomiczny Katowice

Stanisław Flejterski
Uniwersytet Szczeciński

Jerzy Gajdka
Uniwersytet Łódzki

Grzegorz Gołębiowski
Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie

Stanisław Kasiewicz
Szkoła Główna Handlowa

Elena Manas
Uniwersytet Alcalá de Henares

Witold Orłowski
Uniwersytet Łódzki

Ramona Rupeika-Apoga
Uniwersytet Lotwy

Wolfgang Scherf
Universität im Justusa Liebiga w Giessen

Fátima Teresa Sol Murta
Uniwersytet Coimbra

Redaktor Tematyczny: Finanse

Monika Marcinkowska
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Redaktor Tematyczny: Prawo Finansowe

Henryk Dzwonkowski
Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Finansowego

Redaktor Języka Polskiego

Barbara Bogolebska
Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Redaktor Języka Angielskiego

Mark Hrabí
Government Policy Advisor, Department for Transport, Great Britain

Przemysław Krakowian
Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Anglistyki

Redaktor Statystyczny

Wojciech Zatoń
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Redaktor ds. Organizacyjno-Prawnych

Aneta Tylman
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Agnieszka Czajkowska
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Stala współpraca

Zagadnienia makroekonomiczne

Andrzej Bogus, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Dagmara Hajdys, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Iwa Kuchciak, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Magdalena Ślebocka, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Aneta Tylman, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Tomasz Uryszek, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Radosław Witczak, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Wojciech Zatoń, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Artur Żimny, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów
Studenckie Koło Naukowe Analiz i Prognozowania Gospodarczego 4Future
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Sekretarz Redakcji

Magdalena Ślebocka
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Joanna Stawska
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Sekretariat Redakcji

Magdalena Starosta
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów

Skład i łamanie

Monika Wolska-Bryl
Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
Przemysław Buzalek, Iwona Dorota Czechowska – Effect of Capital Conversion in the Form of a Reverse Mortgage on Benefits for Senior Citizens in Major Cities of Poland	11
Łukasz Gadomski, Maciej Malaczewski – Zastosowanie dynamicznych modeli panelowych w analizie determinant przestępczości w Polsce w latach 2005–2016.....	29
Dagmara Hajdys – Green Bonds as a Source of Financing Pro-environmental Actions in Poland	49
Magdalena Lubaś – Ochrona danych osobowych po rozpoczęciu obowiązywania rozporządzenia RODO: analiza przypadku banków spółdzielczych	65
Andrzej R. Stopczyński – Does Bank Resolution Rule out the Use of Public Funds? The Case of the Podkarpacki Bank Spółdzielczy	81
Krzysztof Waliszewski – Determinanty recesji na rynku pożyczek pozabankowych w Polsce	105
Anna Warchlewska – Wokół istoty wykluczenia finansowego. Ujęcie przeglądowe	123
Dodatek kwartalny	141
Marta Paduszyńska – Laureaci Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii w 2001 roku	143
Adrian Stępnia, Mateusz Kierznowski, Daniel Grzelak – Sytuacja gospodarcza w Polsce po IV kwartale 2019 r.	145
Artur Zimny – Koniunktura giełdowa	150

Od Redakcji

Szanowni Czytelnicy,

poprzedni numer czasopisma „Finanse i Prawo Finansowe” („Journal of Finance and Financial Law”) otwieraliśmy listem, w którym dzieliłiśmy się dobrymi informacjami o wpisaniu czasopisma do renomowanej bazy ERIH PLUS oraz docenieniu go przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego i ujęciu na liście czasopism z punktacją 20 pkt.

Dziś mały jubileusz – oddajemy w Państwa ręce dwudziesty piąty numer naszego czasopisma, wkraczamy w siódmy rok. Andrzej Zaucha śpiewał niegdyś „czemu to już siódmy wspólny rok?”. W naszym przypadku odpowiedź jest prosta – dzięki aktywności Autorów, zainteresowaniu Czytelników, zaangażowaniu naszych Współpracowników, w tym zwłaszcza Recenzentów. Wszystkim Państwu za to serdecznie dziękujemy. Rok 2019 kończyliśmy z optymizmem i wiarą w przyszłość. Dziś, gdy świat ogarnia pandemia COVID-19, bardzo trudno o ten optymizm i wiarę. Ale ufamy, że nawet czas osobistych tragedii i kryzysu, dla naukowców są wyzwaniem i inspiracją. Konsekwencje pandemii odczuwalne są we wszystkich sferach naszego życia, także w gospodarce, finansach i prawie. Zachęcamy zatem Państwa do refleksji i badań, do nadsyłania artykułów przedstawiających ich efekty.

A w międzyczasie zachęcamy do lektury pierwszego numeru 2020 roku. Oddajemy w Państwa ręce siedem artykułów, o bardzo zróżnicowanej tematyce. Tytułem zachęty do lektury, poniżej króciutkie informacje o poszczególnych tekstach (zaprezentowanych w kolejności alfabetycznej).

Numer otwiera artykuł autorstwa Przemysława Buzałka i Iwony Doroty Czechowskiej. Autorzy podejmują ciekawe zagadnienie o rosnącym znaczeniu, w obliczu zmian demograficznych: uwolnienia kapitału dla seniorów, dzięki zastosowaniu hipoteki odwróconej. To produkt wciąż rzadki w naszych realiach, mało popularny, z uwagi na połączenie ryzyka bankowego i ubezpieczeniowego (aktuarialnego). Zważywszy na zachodzące przemiany społeczne, warto zainteresować tym produktem zarówno seniorów, jak i instytucje finansowe, które mogą go oferować.

Łukasz Gadomski i Maciej Malaczewski weryfikują wpływ czynników ekonomicznych i społecznych na kształtowanie się przestępczości w Polsce. Autorzy wskazują przydatność zastosowania dynamicznych modeli panelowych w analizie determinant przestępczości w Polsce. Wskazówki metodyczne mogą być inspiracją do dalszych badań (zachęcamy zwłaszcza do tych, dotyczących przestępstw finansowych).

Kolejny artykuł, autorstwa Dagmary Hajdys, poświęcony jest bardzo aktualnemu i rozwojowemu tematowi zielonych obligacji. Autorka charakteryzuje ten instrument finansowy oraz analizuje dane dotyczące polskich skarbowych zielonych obligacji, dowodząc, że ich rozwój jest determinowany rozwojem światowego rynku produktów finansowych, mających na celu intensyfikację wydatków proekologicznych.

Magdalena Lubaś diagnozuje zmiany dokonane w zakresie ochrony danych klientów banku na skutek wejścia w życie rozporządzenia o ochronie danych osobowych (RODO). Artykuł analizuje tę kwestię w odniesieniu do banków spółdzielczych; identyfikuje zmiany, jakie zaszły w ich organizacji i procedurach, w związku przetwarzaniem danych osobowych klientów.

Pozostajemy w tematyce banków spółdzielczych. Andrzej R. Stopczyński analizuje pierwszy w Polsce przypadek uporządkowanej upadłości. W odniesieniu do Podkarpackiego Banku Spółdzielczego wykorzystano dwa instrumenty *resolution*, wciąż nie ustają dyskusje na temat ich zasadności. Autor – porównując ten przypadek z innymi zastosowanymi w Unii Europejskiej wobec małych banków – twierdzi, że krajowe instytucje odpowiedzialne za *resolution* ograniczają zakres *bail-in*, starając się wykorzystać inne rozwiązania, bezpieczniejsze dla sektora finansowego i bardziej akceptowalne społecznie.

Krzysztof Waliszewski zaobserwował recesję na rynku pożyczek parbankowych w Polsce. Jego artykuł diagnozuje jej determinanty, wskazując czynniki ekonomiczne i regulacyjne.

Anna Warchlewska zwraca uwagę na problem niejednoznaczności w opisie zjawiska wykluczenia finansowego. W swoim artykule przedstawia różnice terminologiczne w opisie i pomiarze zjawiska wykluczenia finansowego. To ciekawa metaanaliza polskich publikacji poświęconych tematyce wykluczenia finansowego, która pozwala na wskazanie przyczyn wykluczenia finansowego i usystematyzowania jego rodzajów. Autorka dokonuje także charakterystyki etapu przejściowego – wyłączenia finansowego – który powinien stanowić etap pośredni między włączeniem finansowym a wykluczeniem finansowym.

Już tradycyjnie, wydanie kończy stała rubryka, dzięki której Czytelnik zapozna się ze skondensowaną informacją o laureatach nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii oraz aktualnej sytuacji gospodarczej w Polsce i koniunkturze giełdowej.

Życzymy interesującej lektury. Zachęcamy do prezentowania na naszych łamach wyników własnych badań. Szczególnie cenione są teksty anglojęzyczne; przypominamy, że nasze czasopismo indeksowane jest w międzynarodowych bazach, co zwiększa zakres oddziaływania publikowanych artykułów, a autorom daje szansę na większą cytowalność.

W imieniu Redakcji

Monika Marcinkowska

EFFECT OF CAPITAL CONVERSION IN THE FORM OF A REVERSE MORTGAGE ON BENEFITS FOR SENIOR CITIZENS IN MAJOR CITIES OF POLAND

Przemysław Buzalek

The Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz

Iwona Dorota Czechowska

The Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8051-5324>

Abstract

The aging of population is a common problem in the modern economy and finance. Reverse mortgage is one of alternative ways of raising citizens' standard of living after retiring by obtaining financial benefits accumulated in a residential property. The aim of the study is to evaluate a role of *equity release* service in providing additional household income for senior citizens illustrated by the case of a reverse mortgage. This type of service consists in transformation of non-liquid, tied-up in property capital into liquid financial resources. Thanks to capital conversion, senior citizens can supplement retirement benefits without a need to leave their property. The research hypothesis verified in the study stated that benefits paid as *equity release* in the form of a reverse mortgage provided greater support for women than for men. That hypothesis was rejected.

Keywords: household, aging, *equity release*, reverse mortgage.

JEL Class: J14, G22.

INTRODUCTION

Taking into consideration the common occurrence of population aging processes, one of the interesting, current and worth mentioning ways of alternative forms of raising a standard of living after retiring, is by obtaining financial resources accumulated in a residential property. The problem discussed in the paper that concerns a problem of aging is of crucial theoretical importance in terms of economy or finance as a scientific discipline. It is also practical for potential clients taking advantage of this type of service. In view of the abovementioned issues, the main objective of the study was to evaluate a role of *equity release* service in supplementing household income of senior citizens. This type of service will be a potential reverse mortgage. It results in transformation of non-liquid, tied-up in property capital into liquid financial resources. Thanks to capital conversion, senior citizens can supplement retirement benefits without a need to leave their property [Tse 1995: 79; Huan and Mahoney 2002: 29]. As an example, the authors made an attempt to evaluate a value of ten-year benefits from a reverse mortgage that retired senior citizens could obtain in the major cities of Poland (Warsaw, Cracow, Gdansk, Poznan, Wroclaw, Lodz) if banks decided to introduce such a product to their range of products. Due to a limited scope of the paper, the study concerns only one ten-year period. The hypothesis that was subject to empirical verification stated that potential benefits paid in a form of *equity release* as a reverse mortgage, provide greater support for women than for men.

1. AGING OF THE POPULATION VERSUS THE PENSION GAP

The main challenge of the 21st century is to face a problem of population aging. Population aging (also called demographic aging) is manifested by an increasing share of senior citizens in a specific population [Bloom et al. 2015: 649]. It is a phenomenon that is observed when transformation from lavish (a high level of births and deaths) to modern (a low ratio of births and deaths) population reproduction [Okólski 2003: 154]. Such a situation was observed in the European countries in the 19th century when changes in population structure appeared, and at the same time, socio-economic transformations concerning industrialization and urbanization took place. About one hundred years were needed to let this phenomenon spread all over Europe. Intensification of the process of population aging connected with the second demographic transformation started in the 1960s. It was linked with changes in attitudes and systems of values of young people i.e. a limited role of marriage, increasing age of starting relationships and having children. These types of demographic

behavior patterns at the end of the century were observed all over Europe [*Prognoza ludności...*, 2014: 125].

Demographic causes of population aging can primarily include [Szatur-Jaworska et al. 2006: 223–223; Sanderson and Scherbov 2005: 811–813]:

- a fall in a number of births (as a result of which a percentage of younger population is falling),
- a fall in a number of deaths (especially in younger age groups),
- increased life expectancy (as a result, an increase in an absolute number of older people),
- migration processes.

The primary measure of advancement level of population aging processes is an old-age rate [Zeug-Żebro 2015: 59–72], i.e. the proportion of people at the age of 65 and older in the total population. According to the UN classification from 1956, an individual population exceeds the threshold of demographic old age if a proportion of people at the age of at least 65 in the total population exceeds 7% [*World Population Prospects...*, 2005]. Taking into consideration the fact that from the moment of preparing that scale, a significant improvement in the population's standard of living and health, whose effect is increased life expectancy, has been observed, this threshold of demographic old age has become outdated and ceased to be appropriate for contemporary societies [Klonowicz 1979: 64–65]. In the following elaboration we will focus more on the dynamics of changes in an old-age rate i.e. the mere fact of progressive aging of the population of Poland than on the determination of the stage of demographic old age that our society experiences.

Classic measures of population aging can additionally include other measures such as a median age, dependency ratio (e.g. a number of people at post-working age per 100 people at working age) and support ratios (e.g. a number of people between 15–64 per 100 people at the age of 65 and older) [Abramowska-Kmon 2011: 8].

While analyzing the process of population aging, the rates taken into account often include a rate of population growth (percentage change of population size compared to the previous year), average life expectancy and ratios of demographic dynamics (relationship between a number of births and deaths), fertility (an average number of children per one woman at reproductive age i.e. between 15–49) and gross reproduction rate (a number of born girls per one woman of child-bearing potential).

The description of this situation in terms of selected changes in the population structure and movements in Poland over the years is presented in Table 1.

Table 1. Evolution of aging processes of Polish society

Years		1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2016
Rate of population growth (%)		1,7	1,1	0,8	0,9	0,2	-0,0	0,1	-0,1	-0,0
Median age	males	24,4	25,1	26,2	28,4	30,9	33,4	36,3	38,2	38,6
	females	27,1	28,3	30,3	31,0	33,7	37,4	39,9	41,6	41,9
Average life expectancy	males	56,1	64,9	66,6	66,0	66,2	69,7	72,1	73,6	73,9
	females	61,7	70,6	73,3	74,4	75,2	78,0	80,6	81,6	81,9
Population age	65 and older in total %	5,3	5,9	8,4	10,0	10,2	12,4	13,5	15,8	16,4
	post-working per 100 people at working age	12	15	19	20	22	24	26	31	33
Rate	demographic dynamics	2,643	2,986	2,039	1,970	1,403	1,028	1,092	0,935	0,985
	fertility	3,705	2,980	2,200	2,276	1,991	1,367	1,376	1,289	1,357
	gross reproduction	1,790	1,438	1,064	1,108	0,968	0,663	0,662	0,627	0,660

Source: *Rocznik demograficzny 2017*, 2017: 58–61; *Trwanie życia w 2016 r.*, 2017: 16–17 (tab. 1).

Based on the information presented in Table 1, it can be stated that aging processes of the population of Poland in the period between 1950–2016 evolved. It is reflected, inter alia, by:

- a falling rate of population growth, from 1.7% in 1950 to a minus close to 0 value in 2016,
- a growing median age of population, from 24.4 for men and 27.1 for women in 1950 to 38.6 for men and 41.9 for women in 2016,
- increased average life expectancy, from 56.1 for men and 61.7 for women in 1950 to 73.9 for men and 81.9 for women in 2016,
- a growing proportion of people at 65 and older in the whole population from 5.3% in 1950 to 16.4% in 2016,
- a growing number of people at post-working age (65+ for men and 60+ for women) per 100 people at working age (18–64 for men and 18–59 for women) i.e. growth in dependency ratio with people at post-working age from 12 in 1950 to 33 in 2016,
- a falling ratio of demographic dynamics from 2.643 in 1950 to 0.985 in 2016,
- a falling fertility ratio from 3.705 in 1950 to 1.357 in 2016 (i.e. below a value of 2.1 that ensures generation replacement),
- a falling gross reproduction rate from 1.790 in 1950 to 0.660 in 2016.

According to the demographic forecast of the Central Statistical Office from 2014 comprising the period to 2050, the Polish society will still experience aging processes. Its manifestation is a predicted growing old-age rate. In 2020, 2035 and 2050 it is expected to respectively amount to 18.9%, 24.5% and 32.7% [Proгноза ludności..., 2014: 134 (tab. 24)]. The median age will also increase and is respectively expected in the abovementioned periods to amount to 40.3, 46.7, 50.1 for men and respectively 43.6, 50.4 and 54.8 for women [Proгноза ludności..., 2014: 127 (tab. 21)]. In spite of the fact that Poland is still considered in Europe a relatively young demographic nation, it is expected that in 2050 it will be one of the European countries of the most advanced degree of population aging [Proгноза ludności..., 2014: 165]. It is important to bear in mind that such factors as increased life expectancy and improvement of health condition should influence delayed aging symptoms i.e. moving an old-age threshold and at the same time, eliminate an actual degree of demographic old-age advancement.

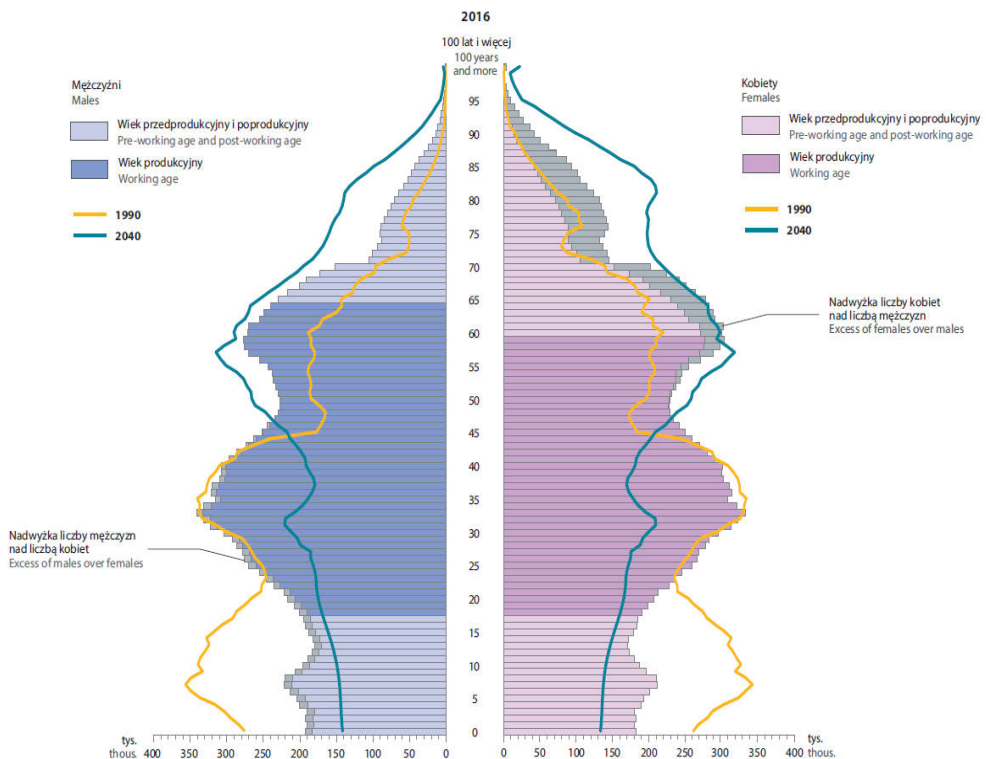

Figure 1. Structure of the population of Poland by gender and age in 1990, 2016 and 2040

Source: *Atlas demograficzny Polski*, 2017: 12.

The analysis of demographic aging can be conducted while examining changes in the population structure by gender and age. The tool that can be helpful here is the so-called age pyramid. Let us take a look for illustrative purposes at the age pyramid prepared for the population of Poland for 1990, 2016 and forecast for 2040.

As can be seen from the information presented in Figure 1, over the years the base of the age pyramid gets increasingly narrow. This phenomenon is called the aging from the bottom of the age pyramid". It is an effect of reduced fertility that is weakened by a decrease in mortality in the first years of life. Additionally, the „swelling” of the top of the pyramid is observed, which is a sign of „from the top of the age pyramid” aging and is connected with limited adult mortality who live up to increasingly advanced age. What is worth noting here is that a successive increase in a number of the oldest people in the society is observed i.e. at ripe old age (90 and older), women in particular. Due to that fact while analyzing and measuring population aging, a ratio indicating a proportion of the oldest people in the population at the age of above 65 was used.

One of the consequences of progressive population aging [Józwiak and Kotowska 2010: 40–55] is a pension gap i.e. a situation when gross replacement rate that is a percentage relation of the first pension to the last gross remuneration, reaches a value of below 60% [Jedynak 2017: 97–99]. The European Commission estimated that in 2013 in the EU countries, an average gross replacement rate in public pension systems amounted to 42.5% (for Poland 53%), which already meant a few percent pension gap. In the future, the situation will be even worse in this respect. According to the European Commission’s forecast the analogical value in 2050 will amount to 36.4% (for Poland 31.2%) [European Commission, *The 2015...: 255* (tab. III.182)]. It means that older people who do not accumulate sufficient funds during their professional activity to secure a certain standard of living after retiring will be threatened with poverty. One of the solutions of this problem can be *equity release* products such as a reverse mortgage that was regulated by the act of October 23, 2014 on reverse mortgage [Kowalczyk-Rólczyńska 2014: 398–410; Kuchciak 2010a: 297–309] adopted by the Polish parliament. However, still¹ no bank has introduced a reverse mortgage to their product offer [Kuchciak 2010b: 81–96]. Due to that fact it is very difficult to assess a potential of this product in the Polish market, in the context of actual supplementation of pension system. Yet, it is possible to conduct a simulation of estimated values of benefits from a reverse mortgage that retired senior citizens could obtain if banks in Poland decided to add such a product to their offer. The abovementioned objective was achieved in a form of the study described in the subsequent part of the paper.

¹ As at 31 December, 2019.

2. ESTIMATED BENEFITS OBTAINED FROM REVERSE MORTGAGE

2.1. Description of the study

The study concerns the calculation of estimated ten-year benefits from a reverse mortgage that retired citizens [Kowalczyk-Rólczyńska 2015] could obtain if banks in Poland decided to introduce that product to their offer. These calculations were conducted separately for men and women signing such an agreement at the age between 65 to 75, who own a residential property of 30 to 70 square meters in one of the following cities: Warsaw, Cracow, Gdansk, Poznan, Wroclaw and Lodz. Adopting such data enables to precisely compare amounts of benefits, both in terms of age and gender of beneficiaries as well as the value of property.

In order to calculate estimated payments from a reverse mortgage, an account of terminated allowance was used, in particular aided with the following formula [Wieteska 2011: 260–261; Kellison 2009: 80]:

$$R = \frac{\alpha \cdot W_r}{\left[\frac{N_x - N_{x+n}}{D_x} \right]}$$

where:

R – amount of annual benefit paid at the beginning of every year,

$\alpha \cdot W_r$ – amount of granted reverse mortgage that is a part of market value of property at the time of signing the agreement,

$D_x = v^x l_x$ – discounted number of people that reached the age of x ,

$N_x = \sum_{t=0}^{\infty} D_{x+t}$ (in practice the aggregation does not go to infinity but to a maximum age included in life expectancy tables [Zgliczyńska 2014: 243]).

Based on the data presented in the literature as α the value of 30% was adopted. A relatively low level of α results from the fact that banks, apart from calculated interest and other costs, would have to take into consideration the fact that a dramatic drop in property value, serving as collateral may occur [Meluch 2017: 7; Czech 2015: 96]. The calculations were based on a discount rate of 2.87%, announced in January 2019 [www1, access 18.04.2019].

In order to make estimations, the Life Expectancy Tables of Poland for 2017, published by the Central Statistical Office (GUS) were used. Based on the estimations for an average life expectancy, it was assumed that the calculations of payments for harmonization will be conducted for the period of ten years for all age groups.

While estimating the authors also used the data from transaction price bases of residential properties on the secondary market in selected cities in the fourth quarter of 2018, prepared in the NBP Department of Economic Analyses. On this basis, average transaction prices of residential properties were calculated, depending on a location and property area. The results are presented in Table 2.

Table 2. Average transaction prices of residential properties in selected cities in Poland in the fourth quarter in 2018

Cities	Average transaction price for one square meter (in PLN)	Average transaction price of residential properties (in PLN)				
		30 m ²	40 m ²	50 m ²	60 m ²	70 m ²
Warsaw	8 259	247 770	330 360	412 950	495 540	578 130
Cracow	6 849	205 470	273 960	342 450	410 940	479 430
Gdansk	7 499	224 970	299 960	374 950	449 940	524 930
Poznan	5 937	178 110	237 480	296 850	356 220	415 590
Wroclaw	6 191	185 730	247 640	309 550	371 460	433 370
Lodz	4 465	133 950	178 600	223 250	267 900	312 550

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

2.2. Presentation of results and their interpretation

In all calculations below, no potential periodical, additional costs charged by banks, insurance costs or valorization of paid benefits were taken into account. The results are expressed with an accuracy of one.

2.2.1. Potential benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Warsaw

In case of ten-year period of payments a 65-year-old woman from Warsaw may count on additional amount of between PLN 742–1 730 a month depending on a flat area, whereas a 65-year-old man from Warsaw can expect between PLN 791–1 846 a month. To compare, a 75-year-old woman can obtain additional PLN 809–1 887 a month i.e. by PLN 67–157 more than a 65-year-old woman, whereas a 75-year-old man can obtain PLN 898–2 095 a month i.e. by PLN 107–249 more than a 65-year-old man.

Detailed results concerning monthly ten-year benefits paid from a reverse mortgage to senior citizens who own a residential property in Warsaw are shown in Table 3.

Table 3. Monthly amounts of ten-year benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Warsaw by age, gender and flat area

Age	Amounts of monthly benefits for senior citizens from Warsaw (in PLN) – 10 years									
	30 m ²		40 m ²		50 m ²		60 m ²		70 m ²	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
65	742	791	989	1 055	1 236	1 318	1 483	1 582	1 730	1 846
66	745	797	994	1 063	1 242	1 329	1 490	1 595	1 739	1 861
67	749	804	999	1 073	1 248	1 341	1 498	1 609	1 748	1 877
68	753	812	1 005	1 083	1 256	1 353	1 507	1 624	1 758	1 895
69	758	820	1 011	1 094	1 264	1 367	1 516	1 641	1 769	1 914
70	764	830	1 018	1 106	1 273	1 383	1 528	1 659	1 782	1 936
71	770	840	1 027	1 120	1 284	1 400	1 540	1 681	1 797	1 961
72	778	852	1 037	1 136	1 296	1 420	1 555	1 704	1 814	1 988
73	786	866	1 048	1 154	1 311	1 443	1 573	1 731	1 835	2 020
74	797	881	1 062	1 174	1 328	1 468	1 593	1 761	1 859	2 055
75	809	898	1 078	1 197	1 348	1 496	1 617	1 796	1 887	2 095

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

2.2.2. Potential benefits from a reverse mortgage from senior citizens from Cracow

In case of ten-year period of payments a 65-year-old woman from Cracow may count on an additional amount of between PLN 615–1435 a month, depending on a flat area, whereas a 65-year-old man from Cracow can expect between PLN 656–1 531 a month. To compare, a 75-year-old woman can obtain additional PLN 671–1 565 a month, i.e. by PLN 56–130 more than a 65-year-old woman, whereas a 75-year-old man can obtain PLN 745–1737 a month, i.e. by PLN 89–206 than a 65-year-old man.

Detailed results concerning monthly ten-year benefits paid to senior citizens who own a residential property in Cracow from a reverse mortgage are shown in Table 4.

Table 4. Monthly amounts of ten-year benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Cracow by age, gender and flat area

Age	Amounts of monthly benefits for senior citizens from Cracow (in PLN)									
	30 m ²		40 m ²		50 m ²		60 m ²		70 m ²	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
65	615	656	820	875	1 025	1 093	1 230	1 312	1 435	1 531
66	618	661	824	882	1 030	1 102	1 236	1 323	1 442	1 543
67	621	667	828	889	1 035	1 112	1 242	1 334	1 449	1 556
68	625	673	833	898	1 041	1 122	1 250	1 347	1 458	1 571
69	629	680	838	907	1 048	1 134	1 258	1 361	1 467	1 587
70	633	688	844	917	1 056	1 147	1 267	1 376	1 478	1 606
71	639	697	852	929	1 064	1 161	1 277	1 394	1 490	1 626
72	645	707	860	942	1 075	1 178	1 290	1 413	1 505	1 649
73	652	718	869	957	1 087	1 196	1 304	1 436	1 522	1 675
74	661	730	881	974	1 101	1 217	1 321	1 461	1 542	1 704
75	671	745	894	993	1 118	1 241	1 341	1 489	1 565	1 737

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

2.2.3. Potential benefits from a reverse mortgage from senior citizens from Gdansk

In case of ten-year period of payments, a 65-year-old woman from Gdansk may count on an additional amount of between PLN 673–1 571 a month, depending on a flat area, whereas a 65-year-old man from Gdansk can expect between PLN 718–1 676 a month. To compare, a 75-year-old woman can obtain additional PLN 734–1 713 a month, i.e. by PLN 61–142 more than a 65-year-old woman, whereas a 75-year-old man can obtain PLN 815–1 902 a month, i.e. by PLN 97–226 than a 65-year-old man.

Detailed results concerning monthly ten-year benefits paid to senior citizens who own a residential property in Gdansk from a reverse mortgage are shown in Table 5.

Table 5. Monthly amounts of ten-year benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Gdansk by age, gender and flat area

Age	Amounts of monthly benefits for senior citizens from Gdansk (in PLN)									
	30 m ²		40 m ²		50 m ²		60 m ²		70 m ²	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
65	673	718	898	958	1 122	1 197	1 347	1 436	1 571	1 676
66	677	724	902	965	1 128	1 207	1 353	1 448	1 579	1 689
67	680	730	907	974	1 134	1 217	1 360	1 461	1 587	1 704
68	684	737	912	983	1 140	1 229	1 368	1 475	1 596	1 720
69	688	745	918	993	1 147	1 241	1 377	1 490	1 606	1 738
70	693	753	925	1 005	1 156	1 256	1 387	1 507	1 618	1 758
71	699	763	932	1 017	1 165	1 272	1 399	1 526	1 632	1 780
72	706	774	941	1 032	1 177	1 290	1 412	1 547	1 647	1 805
73	714	786	952	1 048	1 190	1 310	1 428	1 572	1 666	1 834
74	723	800	964	1 066	1 206	1 333	1 447	1 599	1 688	1 866
75	734	815	979	1 087	1 224	1 359	1 469	1 630	1 713	1 902

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

2.2.4. Potential benefits from reverse mortgage from senior citizens from Poznan

In case of ten-year period of payments, a 65-year-old woman from Poznan may count on additional amount of between PLN 533–1 244 a month, depending on a flat area, whereas a 65-year-old man from Poznan can expect between PLN 569–1 327 a month. To compare, a 75-year-old woman can obtain additional PLN 581–1 357 a month, i.e. by PLN 48–113 more than a 65-year-old woman, whereas a 75-year-old man can obtain PLN 645–1 506 a month, i.e. by PLN 76–179 more than a 65-year-old man.

Detailed results concerning monthly ten-year benefits paid to senior citizens who own a residential property in Poznan from a reverse mortgage are shown in Table 6.

Table 6. Monthly amounts of ten-year benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Poznan by age, gender and flat area

Age	Amounts of monthly benefits for senior citizens from Poznan (in PLN)									
	30 m ²		40 m ²		50 m ²		60 m ²		70 m ²	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
65	533	569	711	758	888	948	1 066	1 137	1 244	1 327
66	536	573	714	764	893	955	1 071	1 146	1 250	1 338
67	538	578	718	771	897	964	1 077	1 156	1 256	1 349
68	542	584	722	778	903	973	1 083	1 167	1 264	1 362
69	545	590	727	786	908	983	1 090	1 179	1 272	1 376
70	549	596	732	795	915	994	1 098	1 193	1 281	1 392
71	554	604	738	805	923	1 007	1 107	1 208	1 292	1 409
72	559	613	745	817	932	1 021	1 118	1 225	1 304	1 429
73	565	622	754	830	942	1 037	1 131	1 244	1 319	1 452
74	573	633	764	844	954	1 055	1 145	1 266	1 336	1 477
75	581	645	775	860	969	1 076	1 163	1 291	1 357	1 506

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

2.2.5. Potential benefits from a reverse mortgage from senior citizens from Wrocław

In case of ten-year period of payments a 65-year-old woman from Wrocław may count on additional amount of between PLN 556–1 297 a month, depending on a flat area, whereas a 65-year-old man from Wrocław can expect between PLN 593–1 383 a month. To compare, a 75-year-old woman can obtain additional PLN 606–1 415 a month, i.e. by PLN 50–118 more than a 65-year-old woman, whereas a 75-year-old man can obtain PLN 673–1 570 a month, i.e. by PLN 80–187 more than a 65-year-old man.

Detailed results concerning monthly ten-year benefits paid to senior citizens who own a residential property in Wrocław from a reverse mortgage are shown in Table 7.

Table 7. Monthly amounts of ten-year benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Wroclaw by age, gender and flat area

Age	Amounts of monthly benefits for senior citizens from Wroclaw (in PLN)									
	30 m ²		40 m ²		50 m ²		60 m ²		70 m ²	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
65	556	593	741	791	927	988	1 112	1 186	1 297	1 383
66	559	598	745	797	931	996	1 117	1 196	1 303	1 395
67	562	603	749	804	936	1 005	1 123	1 206	1 310	1 407
68	565	609	753	812	941	1 014	1 129	1 217	1 318	1 420
69	568	615	758	820	947	1 025	1 137	1 230	1 326	1 435
70	573	622	763	829	954	1 037	1 145	1 244	1 336	1 451
71	577	630	770	840	962	1 050	1 155	1 260	1 347	1 470
72	583	639	777	852	971	1 065	1 166	1 278	1 360	1 490
73	589	649	786	865	982	1 081	1 179	1 298	1 375	1 514
74	597	660	796	880	995	1 100	1 194	1 320	1 393	1 540
75	606	673	808	897	1 010	1 122	1 212	1 346	1 415	1 570

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

2.2.6. Potential benefits from reverse mortgage from senior citizens from Lodz

In case of ten-year period of payments, a 65-year-old woman from Lodz may count on additional amount of between PLN 401–935 a month, depending on a flat area, whereas a 65-year-old man from Lodz can expect between PLN 428–998 a month. To compare, a 75-year-old woman can obtain additional PLN 437–1 020 a month, i.e. by PLN 36–85 more than a 65-year-old woman, whereas a 75-year-old man can obtain PLN 485–1 133 a month, i.e. by PLN 57–135 more than a 65-year-old man.

Detailed results concerning monthly ten-year benefits paid to senior citizens who own a residential property in Lodz from reverse mortgage are shown in Table 8.

Table 8. Monthly amounts of ten-year benefits from a reverse mortgage for senior citizens from Lodz by age, gender and flat area

Age	Amounts of monthly benefits for senior citizens from Lodz (in PLN)									
	30 m ²		40 m ²		50 m ²		60 m ²		70 m ²	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
65	401	428	535	570	668	713	802	855	935	998
66	403	431	537	575	671	719	806	862	940	1 006
67	405	435	540	580	675	725	810	870	945	1 015
68	407	439	543	585	679	732	815	878	950	1 024
69	410	444	547	591	683	739	820	887	956	1 035
70	413	449	551	598	688	748	826	897	963	1 047
71	416	454	555	606	694	757	833	909	972	1 060
72	420	461	561	614	701	768	841	921	981	1 075
73	425	468	567	624	709	780	850	936	992	1 092
74	431	476	574	635	718	794	861	952	1 005	1 111
75	437	485	583	647	729	809	874	971	1 020	1 133

Source: own study based on *Baza cen nieruchomości...*, access 18.04.2019.

CONCLUSION

It must be stated that *equity release* may play a significant role in providing benefits for senior citizens from their properties. Depending on specificity and various conditions, there may be a variety of obtained benefits. The results of conducted research show that the highest payments can be expected by the residents of Warsaw and the lowest by Lodz residents. It is connected with the fact that property prices are the highest in Warsaw and in Lodz – the lowest, and a value of property significantly affects an amount of obtained payments.

Apart from a property value, amounts of benefits depend on a gender and age of a property owner who concludes a reverse mortgage agreement. Taking that into consideration, the highest benefits could be offered to men who at the moment of joining the program are at the age of 75. It is related to the fact that average life expectancy for this group is the lowest (women of the same age generally live longer than men) and theoretically, a bank could get their money back faster. What is worth noting here is the fact that the higher beneficiary's age,

the bigger difference in amounts of paid benefits between women and men. It must be also mentioned that similar amounts of benefits could be granted to a 66-year-old man and a 74-year-old woman.

Conducted calculations lead to the conclusion that benefits from a reverse mortgage would definitely increase senior citizens' income. For a 10-year period of paid benefits, income for men would monthly increase on average by between PLN 428 to 2 095, whereas benefits for women between PLN 401 to 1 887. However, it must be kept in mind that benefits from a reverse mortgage are generally not life annuities, so a potential growth in seniors' budget would be only periodical. In the course of the studies the authors made a falsification of the hypothesis assumed initially which stated that higher benefits are paid to women than men. Such a state of affairs results mainly from a longer potential life expectancy for women.

Let us note that an overall amount of payment from a reverse mortgage does not exceed 37% of initial property value regardless of an owner's age and gender. On the one hand, such a situation might cause seniors' disappointment that the amount of a reverse mortgage is only 1/3 of initial property value. On the other hand, it must be noted that after an owner's death, potential heirs would be obliged to pay back accumulated debt if they wished to keep the property (the bank under no condition earns on increases in property prices or the beneficiary's premature death).

BIBLIOGRAPHY

- Abramowska-Kmon A., 2011, *O nowych miarach zaawansowania procesu starzenia się ludności*, „Studia Demograficzne”, no. 1(159).
- Atlas demograficzny Polski*, 2017, GUS, Warszawa.
- Baza cen nieruchomości mieszkaniowych BaRN*, Departament Analiz Ekonomicznych, https://www.nbp.pl/publikacje/rynek_nieruchomosci/ceny_mieszkan.xls?v=2018q2 [access 18.04.2019].
- Bloom D.E., Chatterji S., Kowal P., Lloyd-Sherlock P., McKee M., Rechel B., Rosenberg L., Smith J.P., 2015, *Macroeconomic implications of population ageing and selected policy responses*, „The Lancet”, vol. 385, issue 9968.
- Czech T., 2015, *Odwrócony kredyt hipoteczny. Komentarz*, LEX a Wolters Kluwer Business, Warszawa.
- European Commission, *The 2015 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013–2060)*, „European Economy”, no. 3.
- Huan C., Mahoney J., 2002, *Equity release mortgages*, „Housing Finance International”, vol. 16, no. 4.
- Jedynak T., 2017, *The Role of Supplementary Retirement Savings in Reducing the Pension Gap in Poland*, „Economic and Environmental Studies”, vol. 17, no. 41.

- Józwiak J., Kotowska I.E., 2010, *Przewidywane zmiany liczby i struktury wieku ludności w Polsce do 2035 r i ich skutki ekonomiczne*, [in:] *Problemy demograficzne Polski i ich skutki ekonomiczne. Raport z pierwszego posiedzenia Narodowej Rady Rozwoju*, Warszawa.
- Kellison S.G., 2009, *The Theory of Interest*, McGraw-Hill, New York.
- Klonowicz S., 1979, *Oblicza starości. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kowalczyk-Rólczyńska P., 2014, *Adekwatność ochrony ubezpieczeniowej w ubezpieczeniach na życie powiązanych z kredytami hipotecznymi*, [in:] J. Czekaj, E. Miklaszewska, W. Sułkowska (eds.), *Rynek finansowy jako mechanizm alokacji zasobów w gospodarce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Kowalczyk-Rólczyńska P., 2015, *Rola odwróconego kredytu hipotecznego w zabezpieczeniu emerytalnym*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, no. 8.
- Kuchciak I., 2010a, *Odwrócona hipoteka jako odpowiedź sektora bankowego na trendy demograficzne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio H. Oeconomia, vol. 44, no. 2.
- Kuchciak I., 2010b, *Odwrócona hipoteka nowym produktem w ofercie bankowości detalicznej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Bankowość detaliczna: idee –modele–procesy”, no. 124.
- Meluch B., 2017, *Odwrócona hipoteka – model kredytowy czy model sprzedażowy? Czy polski senior będzie mógł wzmocnić swój budżet?*, [in:] E. Rutkowska-Tomaszewska (ed.), „*Odwrócona hipoteka*” jako nowa usługa na rynku finansowym, C.H. Beck, Warszawa.
- Okólski M., 2003, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie encyklopedyczne w zarysie*, Scholar, Warszawa.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050*, 2014, GUS, Warszawa.
- Rocznik demograficzny 2017*, 2017, GUS, Warszawa.
- Sanderson W., Scherbov S., 2005, *Average Remaining Lifetimes Can Increase As Human Populations Age*, „Nature”, no. 435.
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dziegielewska M., 2006, *Podstawy gerontologii społecznej*, Aspra-jr, Warszawa.
- Trwanie życia w 2016 r.*, 2017, GUS, Warszawa.
- Trwanie życia w 2017 r.*, 2018, GUS, Warszawa.
- Tse Y.K., 1995, *Modeling reverse mortgages*, „Asia Pacific Journal of Management”, vol. 12, no. 2.
- Wieteska S., 2011, *Zastosowanie rachunku życiowych do kalkulacji świadczeń w hipotecę odwróconej*, [in:] A.S. Barczak, S. Barczak (eds.), *Metody matematyczne, ekonometryczne i komputerowe w finansach i ubezpieczeniach 2009*, UE w Katowicach, Katowice.
- World Population Prospects: The 2004 Revision*, 2005, UN Department of Economic and Social Affairs Population Division, New York.
- Zeug-Żebro K., 2015, *Wielowymiarowa analiza zjawiska starości w Polsce*, [in:] J. Mika, M. Miśkiewicz-Nawrocka (eds.), *Metody i modele analiz ilościowych w ekonomii i zarządzaniu*, cz. 7, Wydawnictwo UE w Katowicach, Katowice.
- Zgliczyńska W., 2014, *Odwrócona hipoteka jako jedna z możliwości zwiększania przychodów emerytów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Współczesne Problemy Ekonomiczne. Globalizacja. Liberalizacja. Etyka”, no. 9.
- [www1] https://www.uokik.gov.pl/stopa_referencyjna_i_archiwum.php.

WPŁYW KONWERSJI KAPITAŁU W POSTACI ODWRÓCONEGO KREDYTU HIPOTECZNEGO NA ŚWIADCZENIA DLA SENIORÓW W GŁÓWNYCH MIASTACH POLSKI

Streszczenie

Starzenie się społeczeństwa to powszechny problem we współczesnej ekonomii i finansach. Odwrócony kredyt hipoteczny jest jednym z alternatywnych sposobów podwyższania poziomu życia po przejściu na emeryturę w formie pozyskanie środków finansowych, zakumulowanych w nieruchomości mieszkaniowej. Celem opracowania jest ocena roli usługi typu *equity release* w uzupełnianiu dochodów gospodarstw domowych osób starszych, na przykładzie odwróconego kredytu hipotecznego. Tego typu usługa powoduje przekształcenie niepłynnego kapitału zamrożonego w nieruchomości w płynne środki finansowe. Dzięki konwersji kapitału, osoby starsze nie opuszczając nieruchomości mogą uzupełnić otrzymywane świadczenia emerytalne. W opracowaniu weryfikowana jest hipoteza badawcza, że świadczenie wypłacane w ramach *equity release* w postaci odwróconego kredytu hipotecznego stanowi większe wsparcie dla kobiet niż dla mężczyzn. Tak postawiona hipoteza została odrzucona.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, starzenie się, *equity release*, odwrócony kredyt hipoteczny.

Przyjęto/Accepted: 10.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

ZASTOSOWANIE DYNAMICZNYCH MODELI PANELOWYCH W ANALIZIE DETERMINANT PRZESTĘPCZOŚCI W POLSCE W LATACH 2005–2016

Łukasz Gadomski

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki

Maciej Malaczewski

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7798-2581>

Streszczenie

Celem niniejszego badania jest weryfikacja wpływu czynników zarówno ekonomicznych, jak i społecznych, mających wpływ na kształtowanie się przestępczości w Polsce. Dane wykorzystane w badaniu charakteryzują się częstotliwością roczną i prezentowane są w ramach przekroju wojewódzkiego. Przedział czasowy analizy obejmuje lata 2005–2016 z uwagi na ograniczenie dostępności danych. W ramach przeprowadzonych analiz dokonano weryfikacji istotności zmiennych: współczynnik feminizacji, inflacja, współczynniki urbanizacji oraz gęstości zaludnienia. Dodatkowo zdecydowano o uwzględnieniu w badaniu wskaźnika syntetycznego reprezentującego poziom jakości życia w regionie. Weryfikacja istotności wybranych zmiennych została przeprowadzona poprzez budowę modelu ekonometrycznego. Z uwagi na wykorzystanie danych panelowych oraz przekonanie autorów o występowaniu związku pomiędzy przeszłymi wartościami przestępczości a ich obecnymi realizacjami, zdecydowano się na wykorzystanie dynamicznych modeli panelowych (metoda FDGMM).

Słowa kluczowe: determinanty przestępczości, model przestępczości, dynamiczne modele panelowe.

JEL Class: C23, K14, O10.

WSTĘP

Przestępczość jest zjawiskiem złożonym, w znacznym stopniu wpływającym na powszechnie występujący ład społeczny. Wysoki poziom przestępczości skutkuje brakiem poczucia bezpieczeństwa, którego niespełnienie, zgodnie z teorią potrzeb Masłowa, nie pozwala jednostce na dążenie do własnego rozwoju. Nie jest więc zaskoczeniem, że od wielu już lat podejmowane są działania mające na celu eliminację tego wysoce niepożądanego zjawiska społecznego. Jest to jednak proces niezwykle trudny z uwagi na jego wieloaspektowość i ciągle zachodzące w nim zmiany, na przykład rozwój technologiczny ułatwił dokonywanie przestępstw, ale także rozszerzył zakres czynów karalnych o nowe, wcześniej nie występujące kategorie. Z uwagi na wskazany ciągły proces dostosowawczy podejmowanych działań, redukcja zjawiska przestępczości staje się niezwykle kosztowna.

Literatura przedmiotu sugeruje wiele czynników mogących potencjalnie wpłynąć na jednostkę dokonującą czynu zabronionego. Należą do nich między innymi: czynniki psychologiczne, czynniki ekonomiczne, czynniki społeczne czy czynniki kulturowe. W niniejszej pracy celem jest weryfikacja wpływu wybranych czynników determinujących zjawisko przestępczości, w szczególności zbadanie występowania istotnego wpływu jakości życia na działalność przestępczą.

Struktura pracy jest następująca. W części pierwszej dokonano przeglądu literatury tematu ukierunkowanego na badania związane z czynnikami wpływającymi na poziom przestępczości. W części drugiej omówiono specyfikę zjawiska przestępczości w Polsce. W części trzeciej zaprezentowano sposób konstrukcji wskaźnika jakości życia, który wykorzystano w badaniach w niniejszej pracy. W części czwartej zaprezentowano wyniki badań ekonometrycznych związanych z tym zjawiskiem. Całość kończy podsumowanie.

1. CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA PRZESTĘPCZOŚĆ

Ważne jest, aby każdorazowo w przypadku analizy zjawiska przestępczości uwzględnić występujące na badanym obszarze normy prawne (definicja przestępstwa, rodzaje przestępstw), normy kulturowe (zwłaszcza dotyczące dominujących wyznań religijnych) oraz zachodzące na przestrzeni czasu w nich zmiany. Bardzo często powodują one brak porównywalności lub spadek jakości zebranych danych statystycznych, zwłaszcza w przypadku ich analizy w ramach dużych obszarów geograficznych (np. państwa). W przypadku norm prawnych, może to odnosić się do zmiany zakresu czynu prawnego. Aspekt norm kulturowych jest bardziej złożony i podlega częstszym zmianom, wiąże się z czynami uznawanymi przez społeczeństwo za sprzeczne z ich wartościami i dotyczy między innymi różnic w postrzeganiu uboju rytualnego, konsumpcji środków odurzających czy też granic

stosowania przemocy. Nie jest więc zaskoczeniem fakt, że nie występuje w literaturze kompletny zestaw czynników uznawanych za determinanty przestępczości. Najbardziej znane z nich odnoszą się jednak do sfery ekonomicznej i demograficznej społeczeństwa.

W badaniach naukowych bardzo często jako istotny czynnik wpływający na przestępczość uznaje się wskaźnik urbanizacji lub gęstość zaludnienia [Kądziołka 2014: 15–17]. Wynika to między innymi z charakteru dokonywania niektórych przestępstw, jak np. kradzieży, gdzie przestrzeń publiczna w znaczący sposób ułatwia dokonanie czynu zabronionego. Większe nagromadzenie ludzi wpływa także na wzrost poczucia anonimowości, obywatele popełniają wówczas przestępstwa z uwagi na to, że uznają się za trudno wykrywalnych dla organów ścigania [Czarnecki 2011: 9–11].

Za kolejny z nich uznaje się stopę bezrobocia. Potwierdzenie słuszności wpływu tego czynnika na przestępczość znajdziemy w teorii zaproponowanej przez G. Beckera, która zakłada, że podczas podejmowania decyzji dotyczącej podjęcia przestępstwa lub jego zaprzestania, człowiek kieruje się kalkulacją zysków i strat z niej wynikających. Decyzja o popełnieniu przestępstwa zostanie podjęta wyłącznie, gdy oczekiwane z niej korzyści są wyższe niż przewidywane koszty [Becker 1968: 169–217]. W tej sytuacji zakłada się, że osoba bezrobotna charakteryzuje się obniżonym kosztem działań przestępczych, ponieważ koszt utraconych możliwości jest dla niej zdecydowanie mniejszy. W dotychczasowych badaniach udowodniono również, że koszt utraconych możliwości zmniejsza się wraz z czasem przebywania osoby w stanie bezrobocia [Bąk 2015: 52–55]. Dużą uwagę zwraca się również na aspekt dochodowy związany z bezrobociem, brak pracy przekłada się na brak środków niezbędnych do życia, co wpływa na brak możliwości zaspokojenia wszystkich podstawowych potrzeb człowieka. Wówczas przestępstwo może być motywowane chęcią jego osiągnięcia [Sztudynger i Sztudynger 2004, dostęp 29.02.2019]. Wpływa to także na wzrost dysproporcji płacowych w regionie, wówczas czyn przestępczy może być motywowany chęcią ich wyrównania. Należy jednak zaznaczyć, że nie każdy rodzaj bezrobocia ma kryminogeny charakter, dotyczy to zwłaszcza kobiet, które często nie podejmują pracy z uwagi na podjęcie obowiązków domowych związanych np. z wychowaniem dzieci [Kądziołka 2014: 15–17].

Przeprowadzone badania naukowe wskazują także na zależność pomiędzy wykształceniem, wiekiem oraz płcią osób dokonujących przestępstwa. Analizy takie są jednak dokonywane najczęściej w ramach poszczególnych rodzajów przestępstw, nie w wymiarze zagregowanym. W przypadku przestępstw dotyczących „prania pieniędzy” lub też wyłudzeń kredytowych, osoby biorące udział w oszustwie najczęściej legitymują się niskim wykształceniem i są one bardzo często wykorzystywane jako tzw. „słupy”, pozwalające na uniknięcie kary przez prawdziwego sprawcę czynu zabronionego. Przestępstwa na mieniu natomiast bardzo

często dokonują osoby młode. W dalszym ciągu statystyki wskazują również na mniejszą skłonność kobiet do popełnienia czynu przestępczego [Kądziołka 2015: 83–85].

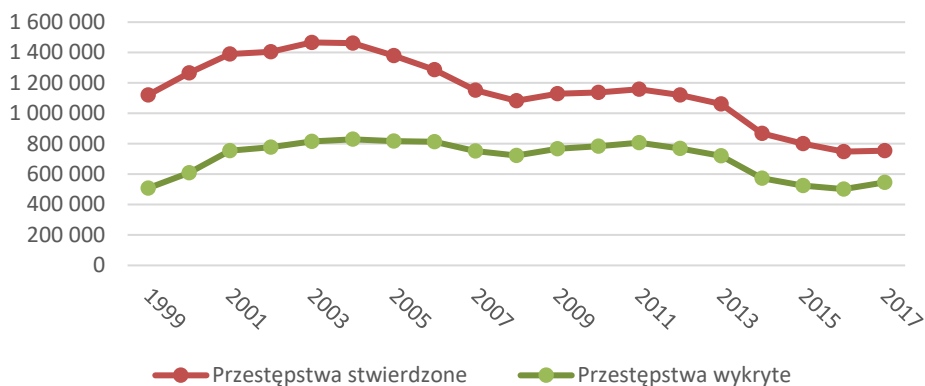
Dodatkowo często uwzględnianymi czynnikami ekonomicznymi są warunki życia ludności oraz tempo wzrostu gospodarczego. Prezentują one przewidywany poziom życia społeczeństwa. Spodziewamy się, że im lepsze warunki życiowe oraz szybsze tempo wzrostu gospodarczego, tym niższy powinien być wskaźnik przestępczości w regionie. Ważnym wskaźnikiem w tym obszarze jest tzw. poziom ubóstwa społecznego, który przedstawia liczbę osób żyjącą poniżej minimum egzystencjalnego (dotyczy osób, których zasoby finansowe nie pozwalają w pełni zaspokoić podstawowych potrzeb egzystencjalnych). Im większy stopień ubóstwa na danym obszarze, tym spodziewamy się większej liczby potencjalnych przestępstw [Sztudynger 2007: 133–164; Sztudynger i Sztudynger 2004, dostęp 29.02.2019].

Nie można w ramach analiz przestępczości pominąć również sprawności i skuteczności organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z założeniami, wraz ze wzrostem poziomu wykrywalności przestępstw oraz należną dotkliwością kary wynikającej z czynu zabronionego spada skłonność do jego popełnienia [Sztudynger i Sztudynger 2004, dostęp 29.02.2019].

Przedstawione czynniki najczęściej znajdują swoje uzasadnienie w ramach analiz makroekonomicznych. W przypadku analiz mikroekonomicznych nie zawsze wszystkie ze wskazanych czynników znajdują swoje uzasadnienie [Florczak 2013: 14–15]. W celu poprawy jakości wskazanych analiz w skali mikro obserwuje się wykorzystanie wskaźników syntetycznych reprezentujących jakość życia społeczno-ekonomicznego występującego w obszarze badania [Kądziołka 2015]. Ma to swoje uzasadnienie z uwagi na jego kompleksowy charakter, pozwalając tym samym na uwzględnienie kilku płaszczyzn, przez co rozważane obszary charakteryzują się większą różnorodnością.

2. PRZESTĘPCZOŚĆ W POLSCE

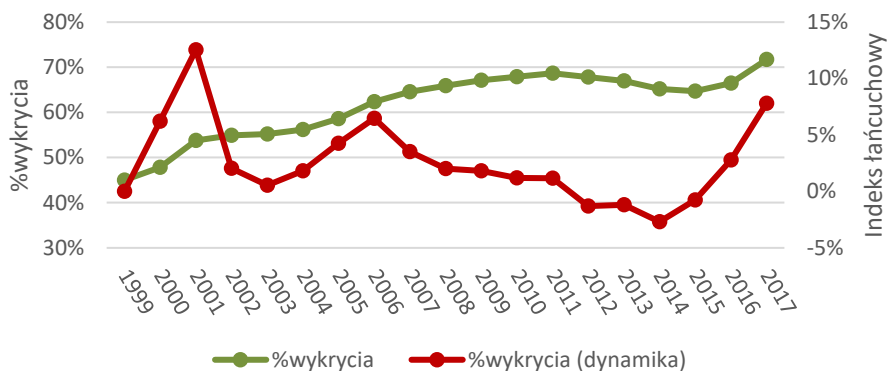
W 2017 roku odnotowano w Polsce 753 963 przypadków przestępstw, co oznacza, że na każde 100 osób przypadają 2 czyny karalne. Analizując liczbę przestępstw w Polsce po roku 1999 możemy dojść do wniosku, że pomimo niewielkich wahań, stopniowo z biegiem lat ich liczba się zmniejsza, co jest zjawiskiem pozytywnym. Na rysunku 1 przedstawiono odpowiednio liczbę przestępstw wykrytych oraz stwierdzonych w Polsce w latach 1999–2017. Największą liczbę przestępstw wykrytych odnotowano w 2004, najmniejszą natomiast w 2016 roku.

Rysunek 1. Liczba przestępstw stwierdzonych oraz wykrytych w Polsce w latach 2008–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych raportu „Przestępstwa stwierdzone ogółem” z zasobów danych Komendy Głównej Policji według stanu na 8.2018.

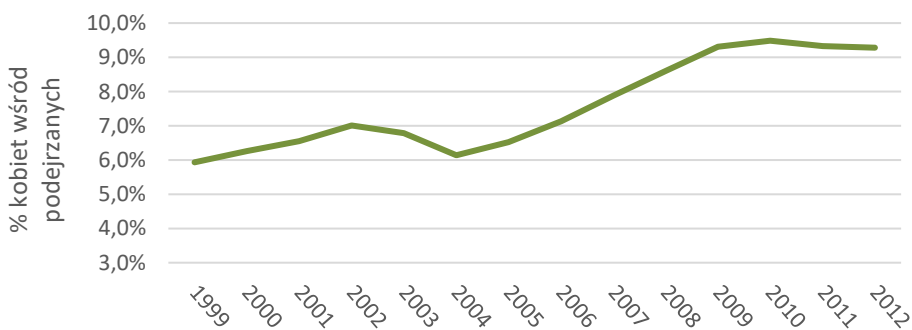
Na rysunku 2 przedstawiono wskaźnik reprezentujący % wykrycia przestępstw, który stanowi stosunek pomiędzy liczbą przestępstw stwierdzonych a liczbą przestępstw wykrytych. Pozwala on na prezentację skuteczności policji w zwalczaniu działalności przestępczej. W okresie 1999–2011 prezentacja graficzna obserwowanego zjawiska wskazuje na jego wyraźny trend wzrostowy. W kolejnych latach analizy obserwuje się nieznaczny spadek, jednak już dla kolejnych lat zauważalna jest silna tendencja wzrostowa. Jest to pożądanym kierunkiem zmian badanego zjawiska, ponieważ wskazuje to na wzrost bezpieczeństwa społecznego wynikający z wysokiej skuteczności organów ścigania. Dodatkowo przeprowadzono analizę wielkości zmian wskaźnika dla kolejnych lat analizy, poprzez stworzenie indeksu łańcuchowego, prezentując w ten sposób jego dynamikę. Zgodnie z uzyskanymi wynikami, najwyższy przyrost wartości w stosunku do poprzedniego roku analizy obserwujemy w 2001 roku (12,55%), najniższy natomiast dla 2014 roku (–2,69%). W latach 2007–2014 obserwujemy spadkowy trend dynamiki zmiennej, należy jednak zaznaczyć, że w tym okresie zmienna przyjmuje już wysoki poziom. Wybrane okno czasowe analizy obejmuje lata kryzysu finansowego oraz osłabionego tempa wzrostu koniunktury gospodarczej, które z założenia mogą charakteryzować się wzrostem liczby dokonywanych przestępstw.

Rysunek 2. Wartość wskaźnika % wykrycia w latach 1999–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych raportu „Przestępstwa stwierdzone ogółem” z zasobów danych Komendy Głównej Policji według stanu na 8.2018.

Powszechnym stwierdzeniem w literaturze tematu jest wyrażenie, że kobiety w mniejszym stopniu skłonne są do dokonywania przestępstw niż mężczyźni. Za główną przyczynę podaje się przede wszystkim czynniki psychologiczne, jak np. w przypadku matek z dziećmi – obawa przed utratą rodziny.

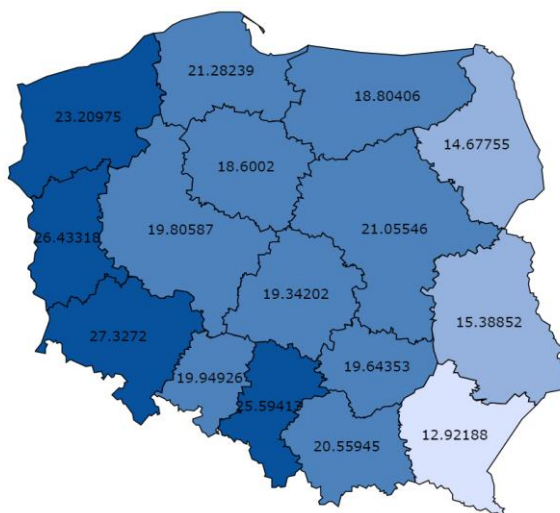
Rysunek 3. Stosunek liczby kobiet podejrzanych o popełnienie przestępstwa do ogólnej liczby popełnionych przestępstw w latach 1999–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyki Policji www.policja.pl.

Na rysunku 3 przedstawiono stosunek liczby kobiet podejrzanych o przestępstwo do ogólnej liczby osób popełnionych przestępstw w danym roku. Możemy zauważyć, że pomimo niewielkich wahań, z biegiem czasu odsetek ten systema-

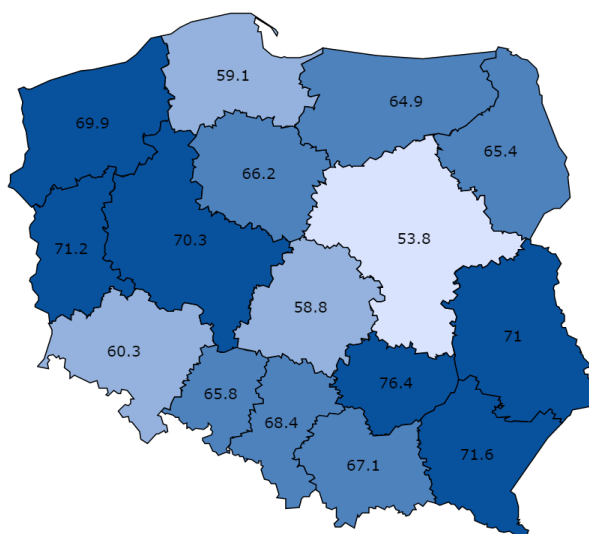
tycznie się zwiększa. Najwyższą wartość osiągnął dla roku 2010 i wyniósł 9,5%, najmniejszą natomiast dla roku 1999, gdzie kształtował się na poziomie 5,9%. Kobiety w dalszym ciągu stanowią niewielki odsetek osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa, co więcej, wskazuje się że najczęściej przestępstwo dokonane przez kobiety ma charakter defensywny, co oznacza, że stanowi odpowiedź na przeprowadzony wcześniej atak [Brzezińska 2017: 18].

Analiza badanego zjawiska na poziomie województw (rysunek 4) wskazuje, że największą liczbą przestępstw stwierdzonych przez policję na 1000 mieszkańców charakteryzują się województwa znajdujące się na zachodzie i południowym zachodzie kraju, w szczególności województwa zachodniopomorskie, lubuskie, dolnośląskie oraz małopolskie. Najniższą wartość analizowana zmienna odnotowała dla województwa podkarpackiego i wyniosła odpowiednio 12.92. Zestawiono te informacje ze wskaźnikiem wykrywalności sprawców (rysunek 5) przestępstw stwierdzonych przez Policję w 2015 roku. Możemy zauważyć, że najwyższą wykrywalność sprawców odnotowuje się w południowo-wschodniej i północno-zachodniej części Polski. Najniższy wskaźnik wykrywalności sprawców obserwowany jest dla województwa mazowieckiego – 53.8%, najwyższy natomiast dla województwa świętokrzyskiego – 76.4%.

Rysunek 4. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję na 1000 mieszkańców w roku 2015

Źródło: Portal Geostatyczny, <https://geo.stat.gov.pl/imap/>

Rysunek 5. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję w 2015 roku

Źródło: Portal Geostatyczny, <https://geo.stat.gov.pl/imap/>

3. KONSTRUKCJA WSKAŹNIKA JAKOŚCI ŻYCIA

Rozważania dotyczące badania jakości życia społecznego i ich zasadności wykorzystania w badaniach statystycznych rozpoczęto od interpretacji piramidy potrzeb Masłowa. Uznano wówczas, że człowiek znajduje się w sferze dobrobytu, gdy ma możliwość dążenia do własnej samorealizacji. Z uwagi na czas powstania tej definicji ustalono, że głównym czynnikiem określającym jakość życia jest PKB, ponieważ jednostka posiadająca pieniądze, jest w stanie zakupić wszystko czego potrzebuje do spełnienia celu. Pogląd ten z biegiem czasu z uwagi na wzrost świadomości społecznej uległ znacznym zmianom. Wiązało się to przede wszystkim z obserwacją zmian w środowisku naturalnym oraz dążeniem do nadmiernej efektywności pracy, co nie przekładało się na wzrost satysfakcji społecznej. Postanowiono wówczas odejść od miernika jakości życia opartego wyłącznie o wskaźnik rozwoju gospodarczego jakim jest PKB, na rzecz bardziej złożonych wskaźników [Osika 2018]. Budowa takich wskaźników ma jednak najczęściej charakter arbitralny i zależny od osób przeprowadzających badanie. Najlepiej problem badania jakości życia opisał T. Borys w swojej publikacji, pisząc „jakości życia nie można uniwersalnie zdefiniować, ponieważ istnieje zbyt wiele sposo-

bów interpretacji oraz wymiarów, które należałoby uwzględnić, aby możliwe było stworzenie ujednoliconej definicji” [Borys 2002].

Komfort życia społecznego zależy jest od wielu czynników środowiskowych, które obejmują między innymi: stan środowiska naturalnego, bogactwo (w tym: dostęp do edukacji i kultury), zdrowie i bezpieczeństwo oraz poczucie zakorzenienia w lokalnym środowisku [Kusterka-Jefmańska 2010, dostęp 30.06.2019]. Możemy zauważyć, że część z nich, jak np. zdrowie czy poczucie zakorzenienia w lokalnym środowisku, są zjawiskami trudnomierzalnymi i mogą być w znacznym stopniu zależne od jednostki badawczej, dlatego w ramach literatury przedmiotu zdecydowano się na rozróżnienie pojęcia jakości życia poprzez ujęcie jej w sposób subiektywnej i obiektywnej oceny. Ocenę uznajemy za subiektywną, jeżeli odnosi się ona do poziomu zadowolenia jednostki poddanej badaniu ze swojej sytuacji życiowej. Obiektywna ocena jakości życia utożsamiana jest natomiast z warunkami życiowymi. Oznacza to, że z założenia w przypadku poprawy warunków życia w społeczeństwie zakładamy wzrost miary jakości życia [Błoński i in. (red.) 2017: 11–29]¹.

W niniejszej pracy z uwagi na wykorzystanie danych panelowych na poziomie województw zdecydowano się na zbudowanie współczynnika jakości życia, weryfikując przy tym istotność statystyczną skonstruowanej zmiennej w modelu ekonometrycznym przestępczości. Zgodnie z przedstawioną wcześniej teorią, konstrukcja takiego typu współczynników charakteryzuje się subiektywnością i pewnego rodzaju arbitralnością z uwagi na charakter doboru zmiennych (zależy od przekonań i wiedzy osoby przeprowadzającej badanie) oraz sposobu ich agregacji (z uwagi na stosowanie średniej ważonej). Brak jest w literaturze przedmiotu publikacji, które zawierałyby kompletny zakres zmiennych mogących odzwierciedlić sytuację społeczno-ekonomiczną społeczeństwa. Brak jest również informacji wskazujących na wyższość znaczenia czynników ekonomicznych czy też środowiskowych na poprawę jakości życia. Dlatego przy budowie współczynnika w niniejszej pracy, w momencie agregacji zmiennych przypisano podczas kalkulacji średniej ważonej równe wagi dla każdej ze zmiennych².

Dane niezbędne do konstrukcji współczynnika zostały pobrane z dostępnych zbiorów Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Wybrano szeregi czasowe posiadające pełny zakres danych dla lat 2005–2016 (ograniczenie wynika z dostępności informacji dotyczących zmiennej egzogenicznej w modelu), które w uznaniu badaczy pozwalają na przedstawienie sytuacji społeczno-ekonomicznej społeczeństwa na obszarze badania. W ten sposób do konstrukcji współczynnika wykorzystano następujące zmienne:

¹ W dalszej części pracy przeprowadzone analizy mają charakter oceny obiektywnej z uwagi na badanie aspektów dotyczących warunków życia społeczności.

² Autorzy są świadomi dyskusyjności takiego wyboru. Jakikolwiek inny wybór jednakże również można łatwo poddać pod wątpliwość wykorzystując argumenty o arbitralności takiej decyzji.

- Średnia powierzchnia mieszkania na osobę;
- Wartość dodatków mieszkaniowych na 1 mieszkańca ogółem;
- Wartość nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca ogółem;
- Średnia wysokość renty/emerytury;
- Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto;
- Stopa bezrobocia wg BAEL;
- Liczba osób przypadająca na jedno łóżko szpitalne;
- Stosunek powierzchni terenów zielonych do powierzchni ogółem obszaru badania;
- Liczba kilometrów dróg utwardzonych przypadająca na 10 tysięcy mieszkańców;
- Liczba osób lecząca się z zaburzeń psychicznych związanych z uzależnieniem od alkoholu na 10 tysięcy mieszkańców.

Należy zaznaczyć, że wybrane zmienne charakteryzują się występowaniem różnego kierunku wpływu na poziom życia społeczeństwa, a także wyrażone są w różnych jednostkach miary. Nie pozwala to na ich bezpośrednią agregację. Konieczne jest ujednoczenie kierunku wpływu zmiennych oraz odpowiednie ich znormalizowanie. Zdecydowano się na dokonanie transformacji wszystkich zmiennych do postaci stymulanty. W tym celu przekształcono zmienne o charakterze destymulanty: „Liczba osób przypadająca na jedno łóżko szpitalne”, „Stopa bezrobocia wg BAEL” oraz „Liczba osób lecząca się z zaburzeń psychicznych związanych z uzależnieniem od alkoholu” za pomocą poniższego wzoru.

$$X_j = \frac{1}{X_j^D + c_j}$$

gdzie:

- X_j^D – zmienna o charakterze destymulanty,
- X_j – zmienna doprowadzona do postaci stymulanty,
- c_j – pewna dodatnia stała.

Następnie dokonano normalizacji wszystkich wybranych zmiennych w celu ujednoczenia jednostek, w których są wyrażane. Zastosowana formuła normalizacyjna jest następująca:

$$Z_j = \frac{X_j - X_j^{\min}}{X_j^{\max} - X_j^{\min}}$$

Przyjęcie wskazanej formy normalizacji zapewnia, że nowa wartość zmiennej znajdować się będzie w przedziale wartości $\langle 0;1 \rangle$. W kolejnym kroku dokonano sumowania uzyskanych po zastosowaniu normalizacji wartości dla zmiennych przy uwzględnieniu założenia dotyczącego zachowania równych wag oraz sumowania się ich do 1.

$$MS_i = \sum_{j=1}^K w_j z_{ij}$$

Uzyskany w powyższy sposób miernik został zastosowany podczas konstrukcji modelu przestępczości jako jedna ze zmiennych objaśniających.

4. MODEL DETERMINANT PRZESTĘPCZOŚCI

Dane wykorzystane w badaniu charakteryzują się częstotliwością roczną i prezentowane są w ramach przekroju ze względu na województwa. Pozyskano je z zasobów Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Przedział czasowy analizy obejmuje lata 2005–2016 z uwagi na ograniczenie dostępności części informacji.

Zmienne wykorzystane w modelu:

- **Pspnn1000** – liczba stwierdzonych przestępstw w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 osób [osoba],
- **x₁** – skonstruowany wskaźnik syntetyczny mający na celu prezentację ogólnego poziomu życia społeczno-ekonomicznego w regionie,
- **x₂** – współczynnik feminizacji (zmienna w modelu występuje w postaci liczby kobiet na 1 mężczyznę) [osoba],
- **x₃** – poziom inflacji [%],
- **x₄** – liczba osób mieszkających na terenach miejskich w stosunku całej populacji danego obszaru [%],
- **x₅** – liczba osób przypadającą na 1 km² w regionie [osoba].

Brak jest nadmiernej korelacji pomiędzy zmiennymi wybranymi do modelu. Najwyższa korelacja obserwowana jest pomiędzy współczynnikiem feminizacji a odsetkiem osób mieszkających na terenach miejskich w stosunku do ogółu ludności (0,49). Zmienna stanowiąca przedmiot badania wykazuje wysoką korelację z odsetkiem osób mieszkających na terenach miejskich (0,56). Tylko dla zmiennej reprezentującej wskaźnik jakości życia możemy zauważyć występowanie ujemnej korelacji ze zmienną reprezentującą przestępczość (–0,32).

Tabela 1. Macierz korelacji zmiennych

Nazwa zmiennej	L_PSPPN1000	x ₁	x ₅	x ₄	x ₂	x ₃
PSPPN1000	1,000	0,324	0,055	0,561	0,303	0,455
x₁	-0,324	1,000	-0,018	0,270	0,280	-0,316
x₅	0,055	-0,018	1,000	-0,146	0,346	0,077
x₄	0,561	0,270	-0,146	1,000	0,449	-0,003
x₂	0,303	0,280	0,346	0,449	1,000	0,027
x₃	0,455	-0,316	0,077	-0,003	0,027	1,000

Źródło: opracowanie własne, wygenerowane przy użyciu programu E-views.

W pierwszym kroku przeprowadzono estymację modelu przy uwzględnieniu występowania w nim efektów FE. Uzyskane w tym etapie wyniki przedstawione w tab. 2, wskazały na brak istotności parametrów stojących przy zmiennych reprezentujących „liczbę osób na 1 km²” oraz „procent ludności mieszkający na terenach miejskich w stosunku do całej populacji regionu”.

Tabela 2. Model FE – pierwsza iteracja

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-16.26083	2.030986	-8.006374	0.0000
L_x1	-0.566729	0.040059	-14.14736	0.0000
L_x2	-10.17431	2.478281	-4.105392	0.0001
L_x3	4.416109	0.383255	11.52263	0.0000
L_x4	0.913714	0.856424	1.066894	0.2875
L_x5	-0.045406	0.243176	0.186721	0.8521
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.929749	Mean dependent var	3.281680	
Adjusted R-squared	0.921533	S.D. dependent var	0.274721	
S.E. of regression	0.076955	Akaike info criterion	-2.188275	
Sum squared resid	1.012673	Schwarz criterion	-1.831986	
Log likelihood	231.0744	Hannan-Quinn criter.	-2.043975	
F-statistic	113.1565	Durbin-Watson stat	1.430116	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu E-views.

Zdecydowano się na wykluczenie ich z analizy z uwagi na ich niewielką zmienność w badanym okresie analizy. Przepuszczalnie zmienne te mogą charakteryzować się wyższą istotnością przy zastosowaniu podziału ze względu na regiony czy powiaty, gdzie różnice te mogą być znaczące.

Po wykluczeniu zmiennych nie wskazujących na istotność w objaśnieniu badanego zjawiska w pierwszej iteracji, przeprowadzono kolejną estymację modelu. Zgodnie z przedstawionymi wynikami w tab. 3, wszystkie pozostawione zmienne w modelu istotnie wpływają na oszacowanie zmiennej endogenicznej, a uzyskane oszacowania są zgodne z zakładaną logiką. Uzyskany model charakteryzuje się nieznacznym spadkiem kryterium informacyjnego względem modelu uzyskanego w pierwszej iteracji, przy równoczesnym zachowaniu niezmiennego poziomu skorygowanego współczynnika determinacji (92%). Dodatkowo w modelu możemy zauważyć występowanie autokorelacji składnika losowego (wartość statystyki D-W). Stanowi to dodatkowe uzasadnienie zastosowania dynamicznych modeli panelowych.

Tabela 3. Model FE – druga iteracja

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-17.21196	1.531955	-11.23529	0.0000
L_X1	0.575173	0.026334	-21.84168	0.0000
L_X2	-9.433470	2.359035	-3.998868	0.0001
L_X3	4.426859	0.334347	13.24031	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.929281	Mean dependent var	3.281680	
Adjusted R-squared	0.921923	S.D. dependent var	0.274721	
S.E. of regression	0.076763	Akaike info criterion	-2.202473	
Sum squared resid	1.019415	Schwarz criterion	-1.880117	
Log likelihood	230.4374	Hannan-Quinn criter.	-2.071916	
F-statistic	126.2952	Durbin-Watson stat	1.422835	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu E-views.

W modelach panelowych zakłada się, że nie tylko uwzględnione w nim zmienne mają wpływ na kształtowanie badanego zjawiska. Mają go także niemierzalne, stałe w czasie i specyficzne dla danego obiektu czynniki zwane efektami grupowymi oraz niemierzalne, stałe względem obiektów specyficzne dla danego okresu czynniki, zwane efektami czasowymi. Występowanie efektów FE weryfikowane jest za pomocą Likelihood Ratio Test, efektów RE za pomocą testu Hausmanna. Uzyskane statystyki testowe (tab. 5–6) wskazują na poprawną jakość modelu z wyłącznym uwzględnieniem w modelu efektów FE.

Tabela 4. Likelihood Ratio Test

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	90.017019	–15,173	0.0000
Cross-section Chi-square	417.660166	15	0.0000

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu E-views.

Tabela 5. Hausmann Test

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	25.432561	3	0.0000

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu E-views.

W literaturze tematu występuje wiele sposobów estymacji w przypadku dynamicznych modeli panelowych (z uwzględnieniem opóźnionej zmiennej endogenicznej, jako zmiennej objaśnianej). Najbardziej znaną i powszechnie stosowaną metodą jest estymator GMM pierwszych różnic Arellano i Bonda zwany FDGMM. W procesie estymacji zastosowano dla tej metody uogólnioną metodę momentów (GMM). Wykorzystanie różnicowania zmiennych wchodzących do modelu pozwala na wykluczenie występujących w modelu stałych efektów grupowych, których występowanie udowodniono we wcześniejszym etapie badania, poprzez potwierdzenie zasadności uwzględnienia w modelu efektów FE.

W procesie modelowania zgodnie ze specyfiką estymacji przy użyciu metody FDGMM, uwzględniono dodatkowe instrumenty będące w tym przypadku czwartym opóźnieniem odpowiednio zmiennej endogenicznej oraz zmiennej reprezentującej dynamikę cen w gospodarce. Modelowano logarytmy wartości poszczególnych zmiennych, a zatem uzyskane parametry mają interpretację elastyczności.

Tabela 6. Wynik estymacji Modelu FDGMM

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
L_PSPPN1000(-1)	0.366294	0.048434	7.562723	0.0000
L_x1	0.446743	0.063550	-7.029742	0.0000
L_x2	-11.67791	1.822245	-6.408530	0.0000
L_x3	2.769698	0.320347	8.645935	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	0.055789	S.D. dependent var	0.081529	
S.E. of regression	0.087208	Sum squared resid	1.186428	
J-statistic	13.46286	Instrument rank	16	
Prob(J-statistic)	0.336314			

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu E-views.

Zgodnie z wynikami zamieszczonymi w tab. 6:

- Przystępczość opóźniona o jeden okres wykazuje istotne statystyczne znaczenie przy kreowaniu wartości bieżącej tego zjawiska, co również potwierdza zasadność wykorzystania metody i przyjętego założenia. Parametr autoregresyjny dla opóźnienia pierwszego rzędu wynosi 0,37, jego dodatnia wartość motywowana może być uwzględnieniem w badaniu ogólnego poziomu przestępczości, co oznacza, że zawiera różne kategorie przestępstw, w tym np. drobne kradzieże, które przy niskim koszcie krańcowym wynikającym z działalności przestępczej (prawdopodobny niski wymiar kary względem uzyskanych korzyści), mogą w mniejszym stopniu zniechęcać do rezygnacji z ponownego jego dokonania. Dodatkowo, w literaturze przedmiotu istotnego znaczenia nabiera pojęcie recydywy. Stwierdzono w badaniach naukowych, że osoby popełniające przestępstwo w większym stopniu są skłonne do jego ponownego popełnienia z uwagi na trudną sytuację ekonomiczną po wykonaniu kary. Istotny jest również aspekt społeczny związany z wykluczeniem [Kądziołka 2014: 15–17].
- Wskaźnik prezentujący poziom życia społeczno-ekonomicznego również wskazuje na istotność statystyczną. Kierunek zależności jest zgodny z założeniami, wraz ze wzrostem komfortu życia społecznego obniża się skłonność do popełnienia czynu zabronionego. Przy zachowaniu zasady ceteris paribus wzrost wartości wskaźnika o 1% spowoduje spadek przestępczości o 0,45%.

- Podobnie jak i w przypadku modeli z uwzględnieniem efektu FE parametr stojący przy zmiennej reprezentującej współczynnik feminizacji ma ujemny wpływ na liczbę popełnionych przestępstw, co uzasadnia tezę o niższej skłonności kobiet do popełnienia przestępstw. Zgodnie z uzyskanym oszacowaniem, w przypadku wzrostu wartości zmiennej o 1% nastąpi spadek przestępczości w analizowanym obszarze o ok. 11,68%.
- Znak parametru stojącego przy zmiennej reprezentującej dynamikę cen w gospodarce jest zgodny z założeniami. Wzrost inflacji o 1% spowoduje w tym przypadku wzrost liczby popełnionych przestępstw o ok. 2,77%.

W celu weryfikacji poprawności specyfikacji modelu przeprowadzono test Arellano-Bonda badający występowanie autokorelacji większej niż I rzędu. W tab. 7 przedstawiono uzyskane w tym procesie wyniki. Przy założeniu 5% poziomu istotności dla testu, brak jest podstaw do odrzucenia H_0 wskazującej na brak w modelu autokorelacji wyższej niż I rzędu. Wskazuje to na poprawną specyfikację modelu, a estymacja za pomocą metody GMM jest w tym przypadku uzasadniona.

Tabela 7. Test autokorelacji Arellano-Bonda dla ModelI

Test order	m-Statistic	rho	SE(rho)	Prob.
AR(1)	-2.452962	0.499538	0.203647	0.0142
AR(2)	0.065718	0.007188	0.109380	0.9476

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu E-views.

PODSUMOWANIE

Niniejsza praca została stworzona w celu weryfikacji prawdopodobnych determinant przestępczości w Polsce w latach 2005–2016. W początkowym etapie badania przeprowadzono analizy statystyczne dotyczące zjawiska zarówno na poziomie kraju, jak i poszczególnych jego województw. Stwierdzono wówczas występowanie trendu spadkowego przestępczości dla najnowszych lat analizy. Najniższą liczbę przestępstw stwierdzonych odnotowano w 2016 roku. W przekroju według województw najniższą przestępczość zaobserwowano dla województwa podkarpackiego, lubelskiego oraz podlaskiego, najwyższą natomiast dla województw lubuskiego oraz śląskiego. Porównanie struktury dokonywanych przestępstw w latach 2010 oraz 2017 wskazało dla obu okresów na występowanie wysokiego odsetka przestępstw o charakterze kryminalnym, a także przestępstw przeciwko mieniu. Za główną z przyczyn wysokiego udziału tego rodzaju

przestępstw w ogólnej ich strukturze wskazuje się ich specyfikę, która z uwagi na materialność dokonanych szkód jest w znacznie prostszy sposób możliwa do wykrycia przez organy ścigania. Dla 2017 roku zauważalny jest również istotny wzrost przestępstw o charakterze gospodarczym, czego przyczyną może być występujący powszechnie postęp technologiczny oraz wysoka opłacalność przestępstwa przy stosunkowo niskim wymiarze kary.

Istotne znaczenie dla spadku przestępczości zarówno w ramach badań ekonomicznych, jak i socjologicznych ma wzrost wskaźnika wykrycia przestępstw. Prezentuje on skuteczność działania organów ścigania i stanowi stosunek przestępstw wykrytych do przestępstw stwierdzonych. W modelach przestępczości uwzględniany jest jako element kary mający za zadanie uwzględnić niższą skłonność społeczeństwa do popełnienia przestępstwa w regionach, dla których % wykrycia przestępstw jest wysoki. W Polsce w latach 1999–2007 obserwuje się systematyczny wzrost wskaźnika wykrycia przestępstw. Od 2008 roku natomiast wskaźnik ten utrzymuje się na wysokim poziomie powyżej 65%. Przeprowadzone analizy prezentujące dynamikę zjawiska wskazują na jego istotny wzrost dla najnowszych lat analizy (2014–2017).

W niniejszej pracy z uwagi na zastosowane metody ilościowe skupiono się przede wszystkim na aspektach mierzalnych. Podjęto działania mające na celu zbudowanie modelu przestępczości dla województw w Polsce. W procesie estymacji analizowanego zjawiska wykorzystano szeregi czasowe z przyjętym przekrojem danych na poziomie województw. Zastosowanie danych panelowych oraz wykorzystanie jako zmiennej objaśniającej opóźnionej zmiennej endogenicznej w modelu spowodowało konieczność wykorzystania dynamicznych modeli panelowych, konkretnie metody FDGMM, z uwagi na jej właściwości oraz stosunkowo prostą metodę obliczenia. Pozwala ona między innymi poprzez różnicowanie zmiennych na wykluczenie z procesu estymacji stałych efektów grupowych. W toku przeprowadzonego badania potwierdzono słuszność wykorzystania wskazanej metody poprzez uzyskanie istotnego parametru znajdującego się przy zmiennej autoregresyjnej znajdującej się w modelu. Kierunek zależności (dodatnia wartość parametru) jest zgodny z zakładaną logiką badanego zjawiska. Jako zmienną endogeniczną przyjęto ogólny poziom przestępczości w regionie, zgodnie z literaturą część z klasyfikowanych w niej przestępstw może charakteryzować się wyższą skłonnością do jego ponownego wykonania. Należy również zaznaczyć, że przeprowadzony test autokorelacji Arellano-Bonda nie wskazał podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej, wskazującej na brak autokorelacji wyższej niż I rzędu, co wskazuje na poprawną specyfikację stworzonego modelu. Konstrukcja modelu implikuje występowanie istotnej zależności pomiędzy obserwowanym obecnie poziomem przestępczości w analizowanym regionie a poziomem przestępczości obserwowanym w poprzednim okresie.

W modelu uwzględniono wskaźnik syntetyczny reprezentujący jakość życia, który został skonstruowany jako suma ważona dziesięciu wybranych wskaźników uprzednio poddanych standaryzacji. Zmienna wskazuje na istotność statystyczną, a uzyskane oszacowanie jest zgodne z zakładaną logiką.

Nie udało się w ramach niniejszego badania potwierdzić hipotezy zakładającej wpływ gęstości zaludnienia oraz stopnia urbanizacji na zjawisko przestępczości. Należy zaznaczyć jednak, że w ramach analizy na poziomie województwa wskazane zmienne nie charakteryzują się dużą zmiennością. Istnieje więc uzasadnienie do przeprowadzenia weryfikacji zasadności ich wykorzystania na poziomie agregacji obszaru badania niższego niż województwo.

Przeprowadzone analizy potwierdzają jednak teorię, zgodnie z którą kobiety w mniejszym stopniu skłonne są do popełnienia przestępstwa. Świadczą o tym zarówno przedstawione statystyki, jak i istotność parametru stojącego przy zmiennej reprezentującej współczynnik feminizacji w regionie. Stosunek kobiet podejrzanych o przestępstwo do ogólnej liczby osób podejrzanych w danym roku analizy jest w dalszym ciągu bardzo niski. Należy jednak zaznaczyć, że wskaźnik ten dla najnowszych lat analizy systematycznie wzrasta. W ramach literatury naukowej podkreśla się jednak, że najczęściej przestępstwa popełniane przez kobiety mają charakter defensywny.

BIBLIOGRAFIA

- Bąk I., 2015, *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*, „Ekonometria”, nr 50, s. 43–61.
- Becker G.S., 1968, *Crime and Punishment: An Economic Approach*, „Journal of Political Economy”, vol. 76(2), s. 169–217.
- Błoński K., Burlita A., Witek J. (red.), 2017, *Pomiar jakości życia na poziomie lokalnym (na przykładzie powiatu waleckiego)*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin.
- Borys T., 2002, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, [w:] W. Ostasiewicz (red.), *Metodologia pomiaru jakości życia*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław, s. 58–63.
- Brzezińska J., 2017, *Przestępczość kobiet wybrane aspekty*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Czarnecki B.J., 2011, *Przestrzenne aspekty przestępczości: metoda identyfikacji czynników zagrożenia w przestrzeni miejskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Florczak W., 2013, *Co wywołuje przestępczość i jak ją można ograniczać? Wielowymiarowa analiza makroekonomiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kądziółka K., 2014, *Wpływ wybranych czynników o charakterze społeczno-ekonomicznym na przestępczość przeciwko mieniu w Polsce*, „Studia Ekonomiczne”, nr 181, s. 11–23.
- Kusterka-Jefmańska M., 2010, *Wysoka jakość życia jako cel nadrzędny lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 12(4), s. 115–122, www.ejournals.eu › pliki › art. [dostęp 30.06.2019].
- Osika G., 2018, *Jakość życia jako wskaźnik rozwoju społecznego. Analiza mierników*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Gliwice.

Sztaudynger J.J., Sztaudynger M., 2003, *Ekonometryczne modele przestępczości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 3, s. 127–143, http://uoo.univ.szczecin.pl/~dir-ram/met_il/15/1/Sztaudynger.pdf [dostęp 29.02.2019].

Sztaudynger J.J., 2007, *Spoleczne problemy wzrostu gospodarczego-analiza ekonometryczna*, [w:] B. Klimczak, A. Lewicka-Strzałecka (red.), *Etyka i ekonomia*, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Warszawa.

DYNAMIC PANEL MODELS IN THE ANALYSIS OF CRIME DETERMINANTS IN POLAND IN 2005–2016

Abstract

The purpose of this study is to verify an impact of both economic and social factors affecting crime in Poland. The data used in the study is characterized by an annual frequency and is presented as a breakdown by voivodships. The time interval of the analysis covers the years 2005–2016 due to limited data availability. As part of the analyzes, the significance of following variables is verified: feminization rate, inflation, urbanization rates and population density. In addition, in the study a synthetic indicator representing the quality of life in the region is included. The significance of selected variables is verified by econometric model. Due to the use of panel data and the authors' conviction that there is a relationship between past crime values and their current implementations, it is decided to use dynamic panel models (FDGMM method).

Keywords: determinants of crime, model of crime, dynamic panel models.

Przyjęto/Accepted: 13.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

GREEN BONDS AS A SOURCE OF FINANCING PRO-ENVIRONMENTAL ACTIONS IN POLAND

Dagmara Hajdys

The Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-5423>

Abstract

Climate changes and progressing environmental pollution enforce undertaking various actions of the global range. Implementation and execution of pro-environmental programs require appropriate financing. In 2007 a new instrument, referred to as *green bonds*, appeared in the market. Since that, a systematic and dynamic development of this segment of capital market has been observed. The development takes place in terms of values, a number of instruments and a number of issuers. In 2016 a pioneering issuance of green bonds issued by the Polish government appeared in the market.

The objective of the study is to characterize green bonds issued by the Polish government to finance pro-environmental actions against the background of the global green market of debt securities. The hypothesis accepted in the study stated that the development of green bonds in Poland is determined by the development of the global green market of debt securities and is a response to a need for intensification of expenditure on pro-environmental programs.

Keywords: green bonds, pro-environmental investments, climate change, global market.

JEL Class: G1, G18, H63, Q54.

INTRODUCTION

Recently not a day goes by without informing the public about climate anomalies. Environmental protection and a need for changes of current behavior directed at reducing consumerism have dominated a discussion in scientific, social and political terms. The places where such discussions are extremely loud are forums of international institutions (the UN, the European Commission) along with regular conferences such as the Climate Summit or the Economic Forum. The face of the discussion that took place in 2019 was a Swedish teenager, Greta Thunberg who expressively shows her disapproval towards a lack of efficient actions undertaken by global decision-makers to counteract the symptoms of „approaching climate catastrophe”.

Dangerously deepening ecological crisis manifested by, among others, an increase in air and water temperature together with all resulting devastating environmental and social consequences, require immediate, correlated actions of political and legal-economic nature. However, it must be kept in mind that all system changes generate additional, often very high costs. Budget constraints are the main limitations of implementation of programs connected with climate changes. An instrument breaking this state of affairs can be green bonds. Over the last twelve years there has been a dynamic development of that segment of capital market. The issuers include financial institutions, enterprises, and over the last three years state authorities also joined the group with their green bonds.

The objective of the study is to characterize green bonds issued by the Polish government to finance pro-environmental actions against the background of the global green market of debt securities. The hypothesis accepted in the study stated that the development of green bonds in Poland is determined by the development of the global green market of debt securities and is a response to a need for intensification of expenditure on pro-environmental programs.

The presented study was based on the economic literature and publications concerning green bond market of the following institutions: the World Bank, OECD, International Capital Market Association, Climate Bond Initiative and the Ministry of Finance.

1. SPECIFICITY OF GREEN BONDS

Green bonds are one of the latest innovations in financing pro-environmental projects. They are a typical debt security meeting standards of bonds whose distinctive feature is their accompanying purpose [Gatti and Florio 2018: 208].

Green bonds are in the literature referred to as debt securities issued by governments, international financial institutions, banks, enterprises in order to

obtain capital to finance (or refinance) ventures contributing to the improvement of natural environment, especially to the development of low-carbon economy and economy resistant to climate changes [Kaminker 2012: 34, access 8.01.2020]. According to the Climate Bond Initiative (CBI), an institution recommending standards of green bond issue, funds obtained that way can be allocated to projects connected with [Climate Bond Initiative, access 8.01.2020; Pawłowski 2019: 164–165; International Capital Market Association, *Green Bond Principles 2017*: 4, access 8.01.2020; Banga 2019: 1; Laskowska 2019: 112; Wiśniewski and Zieliński 2019: 91]:

- 1) renewable energy – investments in solar, wind, water, bioenergy and geothermal energy, with focus on expenditure on infrastructure, production, distribution and warehousing;
- 2) energy efficiency – comprising building and modernization of green residential objects (buildings) and commercial ones, designing and implementation of energy-efficient products, processes and technologies, waste heat recovery along with reduction in greenhouse gases;
- 3) low-emission transport – electric, hybrid, public, rail, non-motorized, multi-modal, transport, infrastructure for ecological vehicles and reduction in emission of harmful substances, building national and local rail systems, fast bus transit, cycle transport, aviation biofuels;
- 4) sustainable water management – systems of adaptation of precipitation water, purification and recycling of water resources, reducing economic vulnerability to volatility of precipitation;
- 5) waste management, recycling and pollution control – actions in the area of close-circuit economy directed at reducing energy usage and emission of greenhouse gases;
- 6) sustainable agriculture and forestry – sustainable animal husbandry, climate-friendly means of agricultural production such as biological plant protection or drip irrigation, sustainable fishery and aquaculture, environmentally sustainable forestry, including afforestation and reforestation or protection or restoration of natural landscape;
- 7) infrastructure resistant to climate changes, mainly in terms of weather anomalies.

The analysis of available literature indicates that financing pro-environmental actions with debt securities is interchangeably referred to as green bonds, environmental bonds and climate bonds. The boundary between these terms is not explicit, and diverse names are mostly connected with an issuance purpose.

Green and environmental bonds serve to collect capital in order to finance ventures directed at environment protection, whereas climate bonds additionally support projects that aim to reduce emissions of greenhouse gases and adjust the economy to climate changes [Kerste et al. 2011: 196; *Nordic Perspectives...* 2011:

47; Więckowska 2013: 455; Kidney and Boule 2015: 582]. The resulting conclusion is that environmental and green bonds have a broader meaning than climate bonds. The latter ones concentrate only on investments connected with weakening or adjusting to climate changes, whereas green and environmental bonds finance all broadly understood pro-environmental actions, so those concerning climate as well.

In publication of the World Bank and the Climate Bond Initiative green bonds are defined as an instrument of collecting capital to fund projects of environmental protection and to counteract climate changes [The World Bank: 23; Climate Bond Initiative, access 8.01.2020]. Such a broad approach to the essence of this category of debt securities enables to combine two aspects, the environmental and climate one, while becoming at the same time, a distinctive feature of green bonds compared to all other types of bonds.

The International Capital Market Association (ICMA) distinguishes four types of green bonds [International Capital Market Association, *Green Bond Principles 2018*, access 8.01.2020]:

- *Standard Green Use of Proceeds Bond* – a debt security with recourse towards insurer;
- *Green Revenue Bond* – a debt security without recourse towards insurer, in which a credit risk is connected with declared cash flows, charges, taxes, etc., exceeds from which go to related or unrelated ecological projects;
- *Green Project Bond* – issued for the needs of one or many ecological projects, in which an investor is directly exposed to project-related risk; with recourse towards an insurer or without that right;
- *Green Securitised Bond* – a bond that is secured by one or more specific ecological projects, including mortgage bonds, securities with ABS, mortgage bonds (MBS) and other structures. The basic source of payment are cash flows from assets.

The ICMA prepared a document concerning an issue of green bonds (Green Bond Principles – GBP) that is a set of guidelines in terms of transparency, disclosure and reporting of issuance and trading of the instrument whose role is to promote market coherence. The purpose of GBP is to improve access to information for market players and to encourage them to finance green projects through green bond issue. The document is to help issuers in the process of transformation of business models into more ecologically sustainable ones [International Capital Market Association, *Green Bond Principles 2018*: 1, access 8.01.2020].

Bond purchasers can be natural persons, enterprises and institutional investors (pension funds, hedging funds, insurance companies, asset managers, investment companies, investment funds, life insurance funds, state funds). The main investors of green bonds are investment funds whose development

strategy takes into account investments from sustainable development group. Funds investing only in green bonds were created by big financial groups such as insurance company AXA, regional consortium SPP, Japanese group Nikko, investment management companies Blackrock, Calvert, Shelton and State Street [Brzozowska 2017: 74].

2. GREEN BOND MARKET

January 2007 saw an announcement of the document of the Commission to the European Council and the European Parliament entitled *European Energy Policy*. The document contained three principles: counteracting climate changes, reducing the EU vulnerability to impact of external factors resulting from dependency on import of hydrocarbons as well as supporting employment and economic growth, which was to guarantee safety of energy supply at reasonable prices. Considering the three principles the Commission set a strategic goal designed to reduce at least 20% of greenhouse gases compared to the level of 1990, whose achievement was to take place through improvement of energy efficiency of products, buildings and services; reducing energy intensity of production and distribution of energy; reducing impact of transport on energy consumption as well as facilitation of access to financing and actions conducive to implementation of investments in the specified areas [*Europejska polityka...*, 2007: 5].

The response to the document was an issue of green bonds by the European Investment Bank (EIB) in 2007 with the value of EUR 600 million. The aim of the issue was to finance projects connected with renewable energy (wind, water, solar, geothermal) and energy efficiency (local heating, cogeneration, insulation of buildings, reducing energy losses in its distribution networks) [Pawłowski 2017: 220]. One year later, the World Bank issued the first fixed interest bond with a green label. Year by year a growing interest in that instrument has been observed. Nowadays, a group of issuers comprises enterprises, banks, local government units, and over the last three years also some states have decided to join.

In 2018 the total value of global green bond market amounted to USD 167.3 billion, exceeding by 3% a value from 2017 that amounted to USD 162.1 billion.

In 2018 capitals gathered as a result of the issue were most often earmarked to finance ventures from three areas: renewable energy (52%), energy efficiency of buildings (13%) as well as low-emission transport (11%). Respectively 4% and 5% were invested in waste management and sustainable water management.

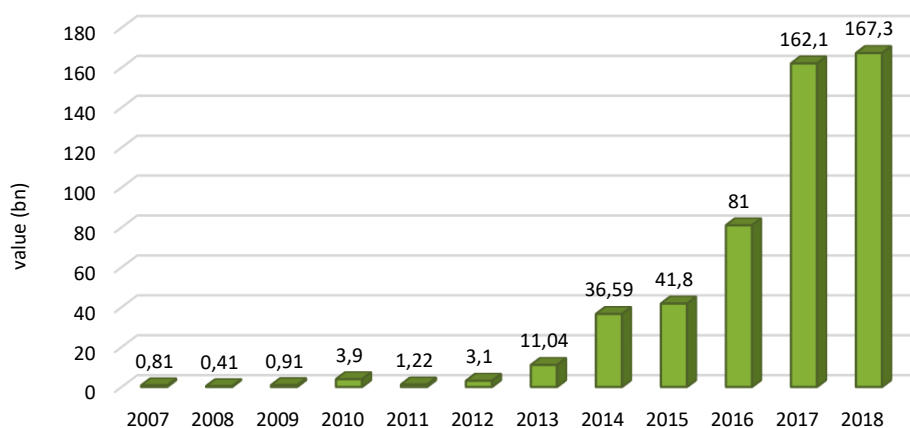

Figure 1. Global value of green bonds between 2007–2018 (in USD billion)

Source: own study based on *Green Bond Highlights...*, access 20.01.2020.

Between 2017–2018 there was a growth in financing projects connected with sustainable land use that in 2018 amounted to 10%. The remaining 5% were allocated to broadly understood industrial projects and some connected with building adaptation [*Green Bonds: The State...*, access 20.01.2020]. The fact that deserves a positive assessment is that more than a half of proceeds from green bonds were allocated to energy projects to reduce emission of greenhouse gases. Actions of that kind deserve special recognition in the context of works conducted by the European Commission on implementation of the program called *The European Green New Deal* [access 20.01.2020]. Implementation of the document was preceded by an adoption in December 2019 the major objective concerning climate neutrality.

The biggest issuer in 2018 was the sector of financial institutions of one-fourth share in the market value. The other issues were conducted by non-financial enterprises (20%), public sector (13%), non-governmental institutions (10%) and local governments (6%). The remaining a few-percent share belonged to lending institutions.

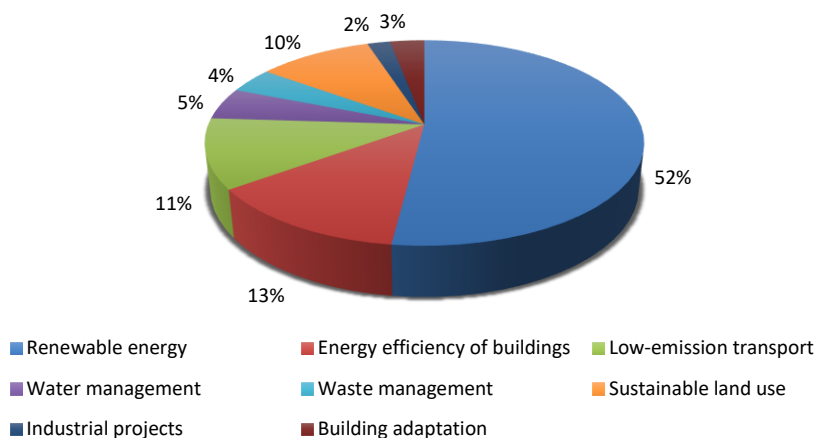

Figure 2. Structure of projects funded by green bonds in 2018

Source: own study based on *Green Bonds: The State...*, access 20.01.2020.

The Climate Bonds Initiative presented the ranking of ten biggest countries issuing green bonds in 2018 (Table 1).

Table 1. Ranking of countries-issuers of green bonds in 2018

Country	Issuance USD bn	Issuance deals
USA	34.1	1,159
France	14.2	20
Germany	7.6	19
Netherlands	7.4	8
Belgium	6.3	3
Sweden	6.1	58
Spain	5.8	10
Canada	4.3	9
Australia	4.2	9
Japan	4.1	29

Source: *Green Bonds: The State...*: 10, access 20.01.2020.

Three countries: the US, France and Germany altogether in 2018 placed issues of USD 55.9 billion in green capital market, which accounted for 33% of the whole market.

What is worth noting here is the appearance of green bonds issued by governments. In 2016 the first issue was made by the Polish government and its value amounted to EUR 750 million. The Climate Bonds Initiative in the report for 2018 indicates a growth of pace of governmental issuance of green bonds. The value of this market segment amounted to USD 17.5 billion reaching 10.5% share in the market compared to 7% share in 2017. Debut green bonds came from Belgium, Ireland, Indonesia, Lithuania, the Republic of Seychelles, Poland and double issue from France.

The development of this market segment clearly indicates that the authorities look for new, innovative instruments of financing pro-environmental programs. Following new programs, some new ways of funding must appear and one of them are green bonds.

Governments of states that recognize the seriousness of situation concerning climate changes, adjust their internal actions to the global trend, both on a program and financial level.

3. CHARACTERISTICS OF GREEN BONDS ISSUED IN POLAND

On December 20, 2016 the Polish government issued an inaugural green bond, becoming thus a pioneer in governmental green capital market. Initially the government planned to issue bonds of the value of EUR 500 million. According to the accepted standard of emission to foreign markets, preparation for issuance of governmental green bonds was preceded by the so-called *roadshow* i.e. an issuer's meeting with potential investors. As a result of an initial market survey and higher demand for securities, a decision concerning an increase in the value of issuance to EUR 750 million was made [*Green Bond Framework. Second Party...*, 2016: 3]. The issuance of bonds was preceded by preparing a document *Green Bond Framework* by the former Ministry of Development and Finance [*Green Bond Framework, The State Treasury...*, 2016: 2–3, access 21.01.2020], in which it was determined what projects are to be funded by green bonds, mechanism of funding, government agencies responsible for project qualification and financing as well as projects excluded from funding. The purpose of the issuance was described as refinancing or financing in the whole or part, of projects positively influencing the environment, promoting transition to low-emission economy, resistant to climate changes, including climate mitigation and its adjustment to observed changes. The areas qualified for green bond funding are presented in Table 2.

Table 2. Projects funded by green bonds in Poland

Sector	Funding mechanism	Additional Government Agency involved in funding of these Eligible Sectors
Renewable Energy	budget allocation – including excise tax exemptions	Ministry of Finance – Agency of Restructuring and Modernization of Agriculture
Sustainable Agricultural Operations	subsidies	Ministry of Finance – Ministry of Agriculture and Rural Development – Agency of Restructuring and Modernization of Agriculture – farmers
Afforestation	subsidies	Ministry of Finance – local governments – forest owners
National Parks	subsidies	Ministry of Finance – Ministry of Environment – National Parks
Reclamation of Heaps	subsidies	SPV
Clean Transportation	subsidies	Ministry of Infrastructure

Source: *Green Bond Framework*, The State Treasury..., 2016: 6, access 21.01.2020.

Projects excluded from financing comprised [*Green Bond Framework*, The State Treasury..., 2016: 3, access 21.01.2020]:

- burning of fossil fuel for power generation and transportation (in the form of rolling stock),
- rail infrastructure dedicated for transportation of fossil fuels,
- nuclear power generation,
- palm oil operations,
- production / provision of weapons / alcohol / gambling / adult entertainment,
- large scale hydro projects – including technology and equipment (i.e. projects that generate greater than 20 MW of electricity),
- transmission infrastructure and systems where 25% or more of electricity transmitted to the grid is fossil-fuel-generated,
- use of biomass for cogeneration in coal plants.

Geographically, the Polish issue of green bonds was covered by investors from Germany and Austria (27%), Benelux countries (17%), Great Britain and Ireland (16%), Nordic countries (15%), France (13%), Poland (7%) and 5% from the other countries. From the subjective perspective, green bonds were purchased predominantly by financial institutions, i.e. asset management institutions (49%), banks (22%), pension funds and insurance companies (16%), central banks and public institutions (12%) as well as reminding investors (1%) [*Green Bond Report on the Use of Proceeds, Poland's Green Bond EUR 5-year...: 5*, access 21.01.2020] (Figure 3). Issued bonds became viable at the level of 0.634%, bearing a fixed coupon of 0.5%. Securities are listed on the Luxemburg stock exchange on the Luxemburg Green Exchange platform dedicated to green instruments.

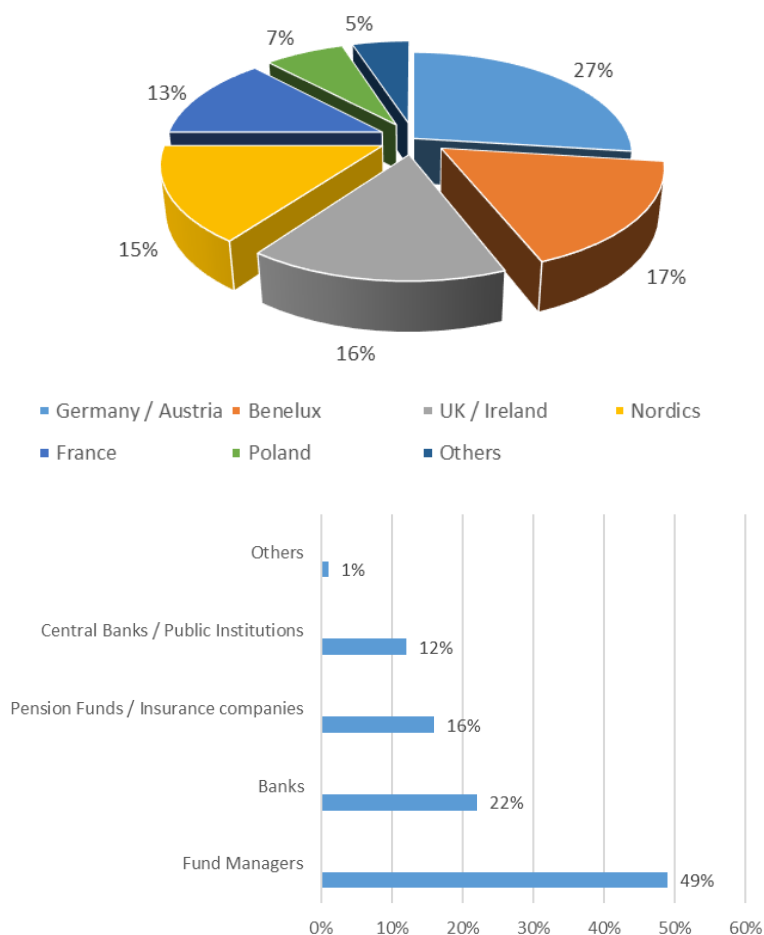

Figure 3. Geographical and subjective structure of investors of the first issuance of green bonds in Poland in 2016

Source: *Green Bond Report on the Use of Proceeds, Poland's Green Bond EUR 5-year...: 5*, access 21.01.2020.

According to standards, one year after the issuance the Ministry of Finance published a report concerning the use of capital from issuance of green bonds. As of October 17, 2017 an amount of EUR 745.1 million was spent, which means that proceeds from bonds were used in 80.6%. The proceeds financed projects whose implementation took place between 2014–2016. The remaining 19.4% were allocated to projects initiated in the first quarter of 2017 [*Green Bond Report on the Use of Proceeds, Poland's Green Bond EUR 5-year...: 10*, access 21.01.2020].

As the report states, the biggest amount of funds was earmarked for sustainable agriculture EUR 292.1 million, low-emission transport EUR 241.3 million, renewable energy EUR 155.2 million, national parks EUR 35.4 million, forestation EUR 21.0 million, re-cultivating of heaps EUR 0.02 million.

After the success of the first issuance, the Polish government decided to conduct the second one that took place on February 7, 2018. Eight-year instruments were issued with the maturity in August 2026. Similarly, as in the first issuance, demand for securities exceeded supply, which in consequence, induced the government to raise a planned amount from EUR 500 million to EUR 1 billion. Favorable valuation conditions were achieved: bond yield was at the level of 1.153%, with an annual coupon of 1.125%. From geographical perspective, investors were mainly from Europe, but there were also buyers from the Middle East and the United States. Financial institutions were a prevailing group among the investors (Table 3).

Table 3. Geographical and subjective structure of investors of the second issuance of green bonds in Poland

Geographical structure	
Investor	Share (%)
France	23.5
Germany	19.0
UK	13.9
Poland	9.6
Switzerland	5.0
Scandinavia	4.8
Austria	3.9
Benelux	1.9
Other Europe	8.1
USA	3.5
Middle East	2.0
Others	4.9
Subjective structure	
Fund Managers	66.6
Banks	15.9
Central Banks/Public Institutions	9.2
Pension Funds/Insurance Companies	7.8
Hedge Funds	0.3
Others	0.2

Source: *Green Bond Report on the Use of Proceeds Poland's 8-year...*: 4, access 21.01.2020.

Until November 2018 the amount of EUR 997.76 million was spent, from which 77% was earmarked for projects connected with low-emission transport (EUR 767.9 million). Subsequently, funds were allocated for sustainable agriculture EUR 84.1 million, renewable energy sources EUR 71.7 million, national parks EUR 54.1 million, forestation EUR 19.8 million and re-cultivating of heaps EUR 0.2 million [Mosionek-Szweda and Szmelter 2018: 217].

The list of parameters of two issuances of Polish green bonds is presented in Table 4.

Table 4. List of parameters of issuance of Polish green bonds between 2016 and 2018

Parameter	2016	2018
Pricing date	December 12, 2016	January 31, 2018
Settlement date	December 20, 2016	February 7, 2018
Maturity	December 20, 2021	August 7, 2026
Size (nominal value)	EUR 750 m	EUR 1 bn
Bond proceeds	EUR 745.1 m	EUR 997.76 m
Tenor	5 years	8 years
Coupon	0.5%	1.125%
Re-offer yield	0.634%	1.153%

Source: *Green Bond Report on the Use of Proceeds, Poland's Green Bond EUR 5-year...*: 10; *Green Bond Report on the Use of Proceeds Poland's 8-year...*: 4, access 21.01.2020.

The actions undertaken by the Polish government aiming at initiating a new instrument of financing pro-environmental activities, such as green bonds, were positively assessed by international institutions. The result of this approval were awards won for the first issuance: the Green Bonds Pioneer Awards granted by the authorities of the City together with two organizations: the International Capital Market Association (ICMA) and the Climate Bonds Initiative (CBI).

The issuance of green bonds contributed to diversification of sources of financing lending needs of the state budget while facilitating diversification of investor base at the same time, potentially decreasing exposure to fluctuations in demand for bonds. Placing the issuance of increased value not only leads to a broader scale of financing, but also – what is equally important – to reduction of costs of obtaining capital (economies of scale). A relatively short period of functioning of green bond market is related to a lack of appropriate regulations that are an instrument of protecting market players as well as the basis of its stable development. It is hard to explicitly determine the value of green bonds measured with the scale of efficiency of pro-environmental projects funded by the issuance of the described securities [*Green Bonds Mobilizing...*: 11, access 20.01.2020].

CONCLUSION

In recent years both international and national institutions have been undertaking a series of initiatives to protect the environment. There are lots of agreements and climate programs that require those in power to find new ways of financing pro-environmental projects. Challenges facing global decision-makers connected with climate changes and a scale of environmental pollution cause that it is necessary, or even indispensable, to use all available sources of finance.

Green bond market is one of the youngest segments of capital market and is a response to a need for capital financing environmental protection programs. Current experience shows that such an instrument is gaining popularity. Every year a value of issuance, a number of issuers increase and the market structure expands. The group of international institutions, enterprises was enlarged by local authorities and governments. Poland as the first country issued green debt securities of treasury nature, becoming thus the pioneer in the market. The structure of issuance received recognition of international bodies, which translated into an interest in this security, a growth in demand for the instrument, and as a result, international awards. A growing number of domestic business entities, banks and local government units, consider issuance of green bonds recognizing a huge financial potential in this new instrument in the context of initiating new pro-environmental investments. Therefore, the hypothesis stated at the beginning of the discussion has been verified positively.

The dynamics of development of global green bond market, including green issuance in Poland, will be closely related to a degree of accountability of all entities assuming growing responsibility for the environment, in which we and future generations will have to live and breathe.

BIBLIOGRAPHY

- Banga J., 2019, *The green bond market: A potential source of climate finance for developing countries*, „Journal of Sustainable Finance & Investment”, vol. 9, no. 1.
- Brzozowska K., 2017, *Idea zrównoważonego rozwoju na rynku obligacji*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, no. 478.
- Climate Bond Initiative, *Sector Criteria Available for Certification*, <https://www.climatebonds.net/standard/available>.
- Europejska polityka energetyczna*, 2007, Komisja Europejska, KOM(2007) 1 wersja ostateczna, Bruksela.
- Gatti S., Florio A., 2018, *Issue Spread Determinants in the Green Bond Market: The Role of Second Party Reviews and of the Green Bond Principles* [w:] S. Boubaker, D. Cumming, D.K. Nguyen (eds.), *Research Handbook of Finance and Sustainability*, Edward Elgar Publishing, Northampton.

- Green Bond Highlights*, Climate Bond Initiative,
https://www.climatebonds.net/files/reports/2018_green_bond_market_highlights.pdf
- Green Bonds: The State of the Market 2018*, Climate Bonds Initiative,
https://www.climatebonds.net/files/reports/cbi_gbm_final_032019_web.pdf.
- Green Bond Framework. Second Party Opinion by Sustainalytics*, 2016, State Treasury of the Republic of Poland Represented by the Minister of Development and Finance, 5th December.
- Green Bond Framework*, 2016, The State Treasury of the Republic of Poland, Represented by the Minister of Development and Finance, 5th December.
[file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Bond_Framework%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Bond_Framework%20(1).pdf).
- Green Bonds Mobilizing the Debt Capital Markets for a Low-Carbon Transition. Policy Perspectives*, 2015, OECD, December, <https://www.oecd.org/environment/cc/Green%20bonds%20PP%20%5Bf3%5D%20%5Bf3%5D.pdf>.
- Green Bond Report on the Use of Proceeds, Poland's Green Bond EUR 5-year Maturing on 20 December 2021*. Ministry of Finance Public Debt Department,
[file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Bond_Report_on_the_Use_of_Proceeds%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Bond_Report_on_the_Use_of_Proceeds%20(1).pdf).
- Green Bond Report on the Use of Proceeds, Poland's 8-year EUR Green Bond Maturing on August 7, 2026*, Ministry of Finance Public Debt Department,
[file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Bond_Report_on_the_Use_of_Proceeds_2_emisja%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Bond_Report_on_the_Use_of_Proceeds_2_emisja%20(2).pdf).
- International Capital Market Association, *Green Bond Principles 2017*,
file:///C:/Users/user/Downloads/Polish%20GPB_2017%2006%20v2.pdf.
- International Capital Market Association, *Green Bond Principles 2018*,
<https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Translations/2018/Polish-GBP2018-06.pdf>.
- Kaminker Ch., Stewart F., 2012, *The Role of Institutional Investors in Financing Clean Energy*, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 23, OECD Publishing, http://www.oecd.org/pensions/WP_23_TheRoleOfInstitutionalInvestorsInFinancingCleanEnergy.pdf.
- Kerste M., Rosenboom N., Sikken B.J., Weda J., 2011, *Financing Sustainability: Insights for Investors, Corporate Executives, and Policymakers*, Amsterdam, VU University Press.
- Kidney S., Boulle B., 2015, *The Opportunity for Bonds to Address the Climate Finance Challenge*, [w:] K. Wendt (ed.), *Responsible Investment Banking: Risk Management Frameworks, Sustainable Financial Innovations and Softlaw Standards*, Springer International Publishing Switzerland.
- Laskowska A., 2019, *Zielona obligacja skarbowa jako perspektywiczny instrument rynku długu*, „Studia Ekonomiczne”, no. 382.
- Mosionek-Schweda M., Szmelter M., 2018, *Zielone obligacje – nowy instrument finansowania inwestycji polskiego rządu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, no. 532.
- Nordic Perspectives on Carbon Market Mechanisms*, 2011, Copenhagen, Nordic Council of Ministers.
- Pawłowski M., 2017, *Zielone obligacje rządowe*, „Ekonomiczne Problemy Usług”, no. 4. DOI: 10.18276/epu.2017.129-18.
- Pawłowski M., 2019, *Finansowanie transportu zrównoważonego na rynku obligacji*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, no. 382.
- The European Green Deal*, Komisja Europejska, Bruksela, 11.12.2019 COM(2019) 640 final, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf.
- The World Bank, *What are green bonds?*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/400251468187810398/pdf/99662-REVISED-WB-Green-Bond-Box393208B-PUBLIC.pdf>.

- Więckowska M., 2013, *Stan i perspektywy rozwoju rynku obligacji klimatycznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 766: Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia”, no. 62.
- Wiśniewski M., Zieliński J., 2019, *Green Bonds as an Innovative Sovereign Financial Instrument*, „Ekonomia i Prawo”, vol. 18(1).

ZIEŁONE OBLIGACJE SKARBOWE JAKO ŹRÓDŁO FINANSOWANIA ZADAŃ PROEKOLOGICZNYCH W POLSCE

Streszczenie

Zmiany klimatyczne oraz postępujące zanieczyszczenie środowiska wymuszają podejmowanie różnorodnych działań o zasięgu globalnym. Wdrożenie i realizacja programów proekologicznych wymaga niezbędnego finansowania. W 2007 r. na rynku pojawił się nowy instrument *green bond*. Od tego czasu obserwuje się systematyczny i dynamiczny rozwój tego segmentu rynku kapitałowego. Rozwój dokonuje się pod względem wartości, liczby instrumentów oraz liczby emitentów. W 2016 r. na przedmiotowym rynku pojawiła się pionierska emisja zielonych obligacji skarbowych wyemitowanych przez rząd Polski.

Celem opracowania jest charakterystyka zielonych obligacji wyemitowanych przez polski rząd na finansowanie działań w obszarze ochrony środowiska na tle globalnego zielonego rynku dłużnych papierów wartościowych. W opracowaniu przyjęto hipotezę, że rozwój zielonych obligacji skarbowych w Polsce jest zdeterminowany rozwojem globalnego rynku zielonych papierów dłużnych i odpowiednią na potrzebę intensyfikacji wydatków na programy proekologiczne.

Słowa kluczowe: zielone obligacje, inwestycje proekologiczne, zmiany klimatyczne, rynek światowy.

Przyjęto/Accepted: 10.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

OCHRONA DANYCH OSOBOWYCH PO ROZPOCZĘCIU OBOWIĄZYWANIA ROZPORZĄDZENIA RODO: ANALIZA PRZYPADKU BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH

Magdalena Lubaś
Uniwersytet Jagielloński

Streszczenie

W związku z rozpoczęciem obowiązywania rozporządzenia RODO, zarówno w doktrynie, jak i środowisku gospodarczym jest wiele wątpliwości i niepewności co prawidłowości stosowania i interpretacji nowych przepisów. W świetle tych zajęć ważnym elementem jest edukacja, szkolenia, rozmowy, a także wymiana spostrzeżeń i doświadczeń osób zajmujących się kwestiami RODO oraz tymi, które były zobowiązane zastosować się do treści rozporządzenia. W kwestii RODO w literaturze przedmiotu małą rolę poświęca się bankom spółdzielczym. Celem artykułu jest diagnoza przeprowadzonych zmian w zakresie ochrony danych klientów banku na skutek wejścia w życie rozporządzenia o ochronie danych osobowych, tzw. RODO. W celu określenia modyfikacji zaszłych w sposobie przetwarzania danych, dokonano analizy treści informacji komunikatów zamieszczonych na stronach internetowych czterech banków spółdzielczych.

Słowa kluczowe: ochrona danych osobowych, RODO, konsument, bank spółdzielczy.

JEL Class: K29, G21.

WPROWADZENIE

Dnia 25 maja 2018 weszły w Polsce w życie nowe przepisy odnoszące się do ochrony danych osobowych w związku z przyjęciem w 2016 roku rozporządzenia przez Parlament Europejski i Radę zastępującego dyrektywę 95/46/WE tzw. RODO. W myśl przyjętych postanowień, procedurę RODO musiały wprowadzić wszystkie podmioty gromadzące dane osobowe poza wyjątkami wskazanymi w rozporządzeniu. Wraz z wejściem w życie nowych przepisów prawa, zaszło szereg zmian w rozmaitych instytucjach gromadzących dane swoich klientów. Celem RODO było wprowadzenie i ujednoczenie zasad przetwarzania danych osobowych na terenie Unii Europejskiej wobec wzrastającej z roku na rok liczby incydentów naruszenia bezpieczeństwa danych [Kamiński i Dąbek 2017: 134–145] oraz zapewnienie transparentności dokonywanych działań [Jastrzębska 2018: 35–37]. Rozporządzenie kładzie nacisk na ochronę prawa do prywatności oraz bezpieczeństwa danych osobowych.

Celem artykułu jest diagnoza przeprowadzonych zmian w zakresie ochrony danych klientów banku na skutek wejścia w życie rozporządzenia o ochronie danych osobowych RODO. Analizie poddany został przypadek Banku Spółdzielczego w Chełmie, Izbicy, Łęcznej oraz w Werbkowicach. W badaniu wykorzystano metodę analizy treści informacji udostępnionej klientom na stronach internetowych banków spółdzielczych.

Artykuł realizuje cel poznawczy w zakresie ustalenia i prezentacji zmian, jakie banki spółdzielcze wprowadziły w odpowiedzi na wejście w życie rozporządzenia RODO. W obliczu chaosu informacyjnego towarzyszącego jego wdrożeniu, badanie odpowiada potrzebie lepszego zrozumienia czym w istocie skutkuje rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Artykuł identyfikuje kluczowe zmiany oraz w syntetycznej formie skupia je w jednym miejscu. Uzyskane wyniki dostarczają klientom informacji na temat praktycznego wymiaru ochrony ich danych osobowych w myśl nowych przepisów. Opracowanie pozwala też lepiej zrozumieć przyczynę i znaczenie konkretnych zmian dokonanych w umowach pomiędzy bankiem a klientem. Ponadto, na podstawie przedstawionej dyskusji, klienci mogą porównać zakres ochrony ich danych pomiędzy bankami posiadającymi różne formy prawne.

Praca została podzielona na siedem części. Pierwsza z nich, stanowi wprowadzenie do tematu, określenie celu artykułu oraz przedstawienie struktury kompozycyjnej pracy. W drugiej części dokonano przeglądu literatury odnoszącej się do ochrony danych osobowych w polskim ustawodawstwie. Przedstawiono sposoby oraz formę ochrony danych osobowych przed rozpoczęciem obowiązywania rozporządzenia RODO, a następnie wszelkie istotne kwestie związane z unijnym rozporządzeniem. W kolejnej części przedstawiono pozycje konsumenta na rynku usług bankowych, sposoby oraz mechanizmy ochrony strony słabszej w działa-

niach podejmowanych z bankiem. Czwartym etapem opracowania jest prezentacja wykorzystanej metody. W kolejnym kroku zostały zaprezentowane wyniki. Przedstawione zostały w nim szczegółowe informacje na temat przetwarzania danych osobowych klientów czterech banków spółdzielczych oraz treści klauzuli informacyjnej. Szóstą część pracy stanowi dyskusja, gdzie zostały zestawione różnice pomiędzy bankiem spółdzielczym a mBankiem w zakresie przetwarzania danych osobowych. W ostatniej części zostały zaprezentowane wnioski płynące z pracy.

1. PRZEGLĄD LITERATURY

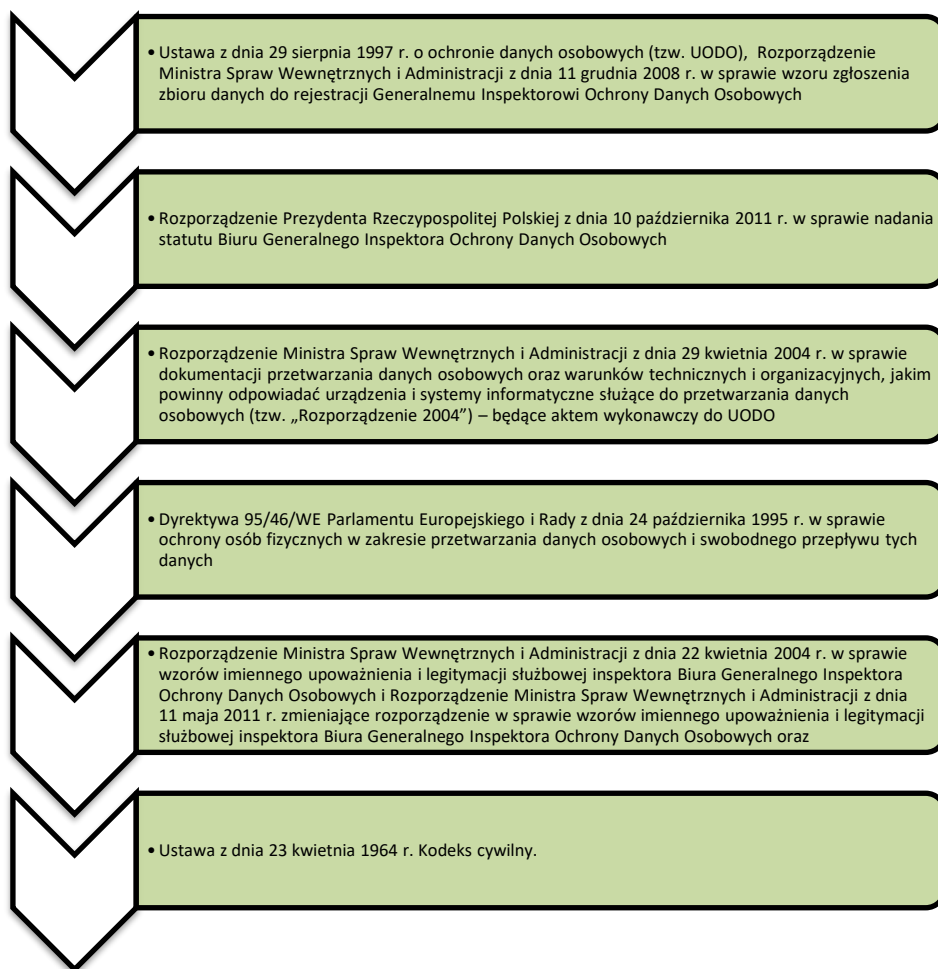
1.1. Ochrona danych osobowych w polskim ustawodawstwie

Prawo do ochrony danych osobowych jest fundamentalnym prawem każdej jednostki do decydowania o tym, w jakim zakresie, przez kogo i jak długo będą przetwarzane jej dane osobowe [Skoczylas 2018: 87–100]. W polskim ustawodawstwie dane osobowe ochronie poddane zostały dopiero po transformacji ustrojowej. Ochrona danych osobowych jest gwarantowana przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Art. 47 Konstytucji stanowi, że każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz decydowania o swoim życiu osobistym [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 47], gwarantując w ten sposób obywatelom prawo do prywatności. Z kolei w art. 51 Konstytucji, zawarte jest postanowienie informujące o tym, że nikogo nie można zmusić do ujawnienia informacji dotyczących jego osoby w inny sposób niż na podstawie ustawy [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 51], co jest podstawą do ochrony każdego, odnośnie informacji o jego własnej osobie. Konstytucja również zagwarantowała prawo weryfikacji danych, a co za tym idzie, możliwość ich zmiany, uaktualniania czy w końcu usuwania. Ma to zastosowanie wówczas, kiedy informacje są nieprawdziwe, niekompletne oraz ich pozyskanie nastąpiło w sposób sprzeczny od wskazanego w ustawie [Barta i Markiewicz 2011].

Obowiązujące do 25 maja 2018 r. akty prawne w polskim ustawodawstwie regulujące ochronę danych osobowych przedstawia rysunek 1.

Unijne rozporządzenie RODO zastąpiło dotychczas obowiązujące ustawy o ochronie danych osobowych. Akt prawny obowiązuje bezpośrednio w każdym z krajów członkowskich, bez konieczności implementacji go do krajowego porządku prawnego. Wymagania postawione w RODO mają wpływ na wiele obszarów funkcjonowania przedsiębiorstw i wszelkiego rodzaju innych instytucji (w tym badanych w tej pracy banków), w których ma miejsce przetwarzanie danych osobowych. Celem rozporządzenia było doprowadzenie do pełnej harmonizacji prawa w ramach struktury Unii Europejskiej oraz zapewnienie swobodnego

przepływu danych osobowych. W założeniu ma to pozwolić mieszkańcom wspólnoty europejskiej na lepszą kontrolę ich danych osobowych oraz stanowić modernizację i ujednolicenie przepisów umożliwiającą firmom ograniczanie biurokracji i korzystanie ze zwiększonego zaufania klientów [Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. ...].

Rysunek 1. Obowiązujące do 25 maja 2018 akty prawne regulujące kwestię ochrony danych osobowych

Źródło: opracowanie własne.

1.2. Zasady przetwarzania danych osobowych według RODO

Aby mogło dojść do przetworzenia danych osobowych klientów przez daną organizację, podmiot ten musi mieć podstawę prawną. W artykule 6 RODO wskazane zostały sytuacje, w których przetwarzanie danych osobowych jest dozwolone. Są to, np.: udzielona zgoda klienta na przetwarzanie danych osobowych, w celu wywiązania się z ciężącego obowiązku prawnego, działanie w tzw. żywotnym interesie klienta, realizacja zadań w interesie publicznym.

Dane muszą być przetwarzane w sposób rzetelny i przejrzysty. Dokonuje się tego poprzez informowanie klientów o przysługujących im prawach.

Kolejną z zasad wskazaną w rozporządzeniu RODO jest ograniczenie celu. Ustawodawca wyraźnie podkreślił, że dane klienta powinny być gromadzone tylko w prawnie uzasadnionych celach. Z zasadą ograniczenia celu nierozdzielnie związana jest zasada minimalizacji danych, co oznacza, że można gromadzić tylko takie dane osobowe, które są niezbędne do realizacji celu przetwarzania [Osiej i Czarnecki 2018: 17 i n.].

Rozporządzenie nakłada obowiązki dotyczące przetwarzania danych osobowych w sposób prawidłowy, ich bieżącą aktualizację oraz sprostowanie lub usunięcie informacji nieprawidłowych. Dane, które służą podmiotom do identyfikacji klientów można przechowywać tylko w czasie, w którym są niezbędne do osiągnięcia konkretnego celu. Od tej zasady są jednak wymienione enumeratywnie wyjątki, do których należą: cele archiwalne w interesie publicznym, cele badań naukowych oraz cele statystyczne.

Kolejną z zasad wskazaną w rozporządzeniu RODO jest reguła integralności i poufności. Poprzez prowadzenie zasady integralności ustawodawca chce zabezpieczyć klientów przed zmianą lub niszczeniem danych klientów bez ich zgody i wiedzy. Poufność wiąże się z kolei z działaniami podjętymi w celu zapobiegania, by dane się dostały do osób niepowołanych. W podmiotach przetwarzających dane osobowe klientów odbywa się to zazwyczaj przez zabezpieczenie danych za pomocą hasła, unikanie tworzenia dodatkowych kopii danych, posiadanie programów chroniących przed atakami hakierskimi. Relatywnie za wszystkie operacje przeprowadzane na danych ponosi odpowiedzialność ich administrator, o czym stanowi tzw. zasada rozliczalności [Mędrala-Natkaniec 2018: 3–4].

Następną zasadą jest zasada szczególnego traktowania danych wrażliwych. Przetwarzanie danych wrażliwych jest szczególnie niebezpieczne, gdyż związane jest z ryzykiem naruszenia praw i uzasadnionych interesów. Przetwarzanie takich danych jest zgodne z prawem w momencie kiedy osoba, której te informacje dotyczą, wyrazi zgodę [Barta i Markiewicz 2002].

W rozporządzeniu RODO, w artykułach od 12 do 22, zostały wymienione w sposób enumeratywny uprawnienia osób, których dane są przetwarzane. Jako pierwsze uprawnienie ustawodawca w art. 12 wskazał prawo do przejrzystej komunikacji. W art. 13 i 14 zostało zawarte prawo do informacji. Kolejne uprawnienia to prawo dostępu do danych, prawo do sprostowania danych, prawo do usunięcia danych (tzw. prawo do bycia zapomnianym), prawo do ograniczenia przetwarzania, prawo sprzeciwu oraz prawo do niepodlegania decyzji, która opiera się wyłącznie na zautomatyzowanym przetwarzaniu.

Rozporządzenie RODO zawiera rygorystyczne przepisy odnoszące się do przetwarzania danych osobowych wyłącznie na podstawie uzyskanej zgody [RODO nowe możliwości..., 2018]. Przywołana zgoda musi być udzielona w sposób dobrowolny, konkretny, świadomy i jednoznaczny oraz uzyskana na podstawie zapytania o pozwolenie, które winno być sformułowane w sposób zrozumiały. Udzielona zgoda musi być wyrażona w sposób możliwy do potwierdzenia, np. poprzez podpis na formularzu lub zaznaczenie okienka ze wzmianką o zgodzie na przetwarzanie danych osobowych. W wypadku przetwarzania danych osobowych dziecka, potrzebna jest zgoda rodzica lub opiekuna prawnego.

Rozporządzenie wprowadza instytucję inspektora danych osobowych. Do jego głównych zadań będzie należeć czuwanie, aby działania z wykorzystaniem danych osobowych przebiegały zgodnie z prawem, dostarczanie informacji pracownikom oraz administratorowi o spoczywających na nich obowiązkach, szkolenie personelu, łącznictwo między administratorem danych osobowych a GIODO.

2. KLIENT NA RYNKU USŁUG BANKOWYCH

Zarówno sama ochrona, jak i promowanie praw konsumenta na rynku usług bankowych należą do istotnych elementów polityki jego ochrony [Pigula 2015: 41]. Aby klient mógł obdarzyć bank zaufaniem, musi być pewien, że jego prawa są należycie chronione oraz respektowane przez instytucję i jej pracowników. Ważną rolę odgrywają liczne inicjatywy o charakterze krajowym, jak i międzynarodowym, mające na celu stworzenie stabilnego systemu gwarantującego ochronę konsumenta na rynku usług bankowych, jak i finansowych.

Banki komercyjne bardzo często stosują wobec klientów szereg niewłaściwych działań [Trzeciak 2017: 105]. Przykładem takiego postanowienia są tzw. klauzule abuzywne będące postanowieniami wzorców umów kształtujących prawa i obowiązki konsumenta w sposób niezgodny z powszechnie obowiązującym prawem, a przedstawiony w nich układ praw i obowiązków powoduje rażące naruszenie interesów konsumenta. Oprócz niedozwolonych postanowień umownych, banki stosują również tzw. *misseling*, którego celem jest sprzedanie

niepotrzebnych klientowi produktów bądź usług, aby pracownik mógł wyrobić narzucone limity sprzedażowe.

Konsument uchodzi za stronę słabszą w transakcjach bankowych, ponieważ nie jest profesjonalnym uczestnikiem rynku. Ze względu na ten fakt, istotną rolę ochronną nad konsumentem sprawuje prawo konsumenckie, a zwłaszcza wyodrębnione w jego obszarze prawo umów konsumenckich [Rutkowska-Tomaszewska 2013: 28]. Utrzymanie zadań pomiędzy instytucjami takimi jak banki a finalnymi nabywcami ofertowych produktów usług należą do założeń tzw. polityki konsumenckiej, za której realizację odpowiadają agendy państwowe, społeczne organizacje oraz niezależne organizacje konsumenckie [Czechowska 2009: 409]. W razie zaistnienia konfliktu pomiędzy konsumentem a bankiem, rozwiązaniem sporu zajmują się: właściwy dla miejsca zamieszkania konsumenta sąd powszechny, sąd polubowny działający przy Komisji Nadzoru Finansowego, Bankowy Arbitraż Konsumencki funkcjonujący przy Związku Banków Polskich, Sąd Polubowny działający przy Rzeczniku Ubezpieczonych, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, a także Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. W ramach procedury rozwiązywania sporów pomiędzy klientem a bankiem, w pierwszej kolejności konsumenci mogą złożyć pisemną reklamację na zaistniałą sytuację. Bank jest zobowiązany w ciągu 30 dni rozpatrzyć reklamację, jednak w sytuacji bardzo skomplikowanej bank ma prawo wnioskować o przedłużenie trzydziestodniowego terminu. W sytuacji, gdy klientowi nie uda się rozstrzygnąć sporu z bankiem, może on w kolejnym kroku zwrócić się do arbitra bankowego. Arbiter rozpatruje wniosek w okresie do 2 miesięcy. W sytuacji niekorzystnego rozstrzygnięcia sporu dla klienta, ten może zwrócić się do sądu polubownego działającego przy Komisji Nadzoru Finansowego. W tym wariantcie klient musi się zdecydować na jedną z metod rozstrzygnięcia sporu: mediację lub arbitraż.

Dużą rolę w działaniach mających na celu przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym odgrywa także Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Do jego prerogatyw należy wydawanie tzw. decyzji tymczasowych. Dzięki temu UKOIK może w bardzo szybki sposób reagować na wszelkie działania zagrażające interesom konsumenta.

Istotną rolę normującą sposób zachowania banku w stosunku do klientów odgrywa Bankowy Kodeks Dobrych Praktyk. Znajduje się w nim szereg uregulowań co do zasad funkcjonowania banków, odpowiedzialności pracowników, podejmowanych działań względem klientów. Zasady dobrych praktyk rynkowych zwracają szczególną uwagę na obowiązek informacyjny względem klientów. Powinien on być realizowany w sposób rzetelny i przejrzysty. Przywołane powyżej zasady podkreślają, że wszelkie spory powstające na linii klient – bank powinny być rozwiązywane w sposób polubowny. W Bankowym Kodeksie Dobrych Praktyk podkreśla się, że banki nie powinny wykorzystywać swojego profesjonalizmu

w relacjach w klientami. Swoje działania powinny prowadzić w zgodzie z przepisami prawa, w granicach dobrze pojętego interesu własnego oraz uwzględniając przy tym interes klientów [Rutkowska-Tomaszewska 2010: 65].

3. METODA

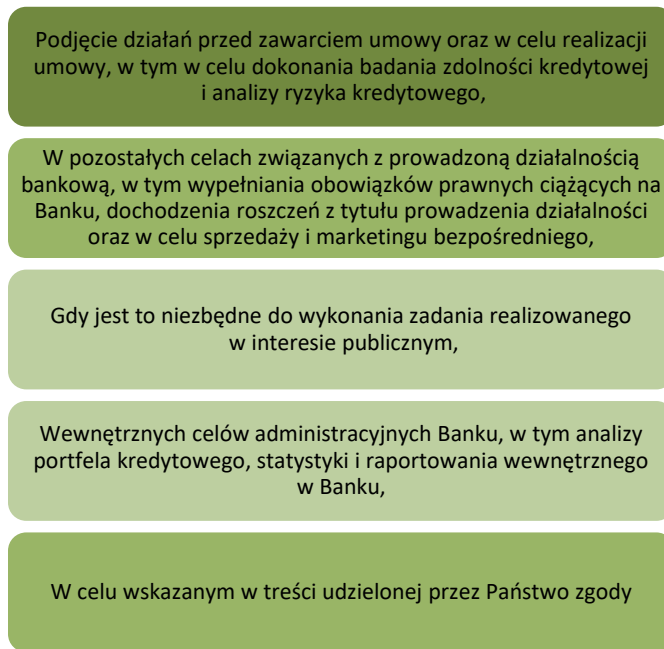
Celem pracy jest wskazanie wprowadzonych zmian w zakresie ochrony danych klientów banku. Analizie poddany został przypadek banków spółdzielczych. W badaniu wykorzystano metodę analizy treści informacji, jakie otrzymali klienci banku w związku z wejściem w życie unijnego rozporządzenia RODO, udostępnione na stronie internetowej banków w Chełmie (www.wbschelm.pl), Izbicy (www.bsizbica.pl), Łęcznej (www.bsleczna.pl) oraz Werbkowicach (www.bswerb-kowice.pl). Badaniu zostały poddane akurat te banki ze względu na dużą ilość informacji odnoszących się do wprowadzonych zmian w związku z rozpoczęciem obowiązywania rozporządzenia RODO, udostępnionych na ich stronach internetowych.

4. WYNIKI BADAŃ

W wyniku przeprowadzonej analizy treści dostępnych na stronach banków w związku z wejściem rozporządzenia RODO stwierdza się, że zamieszczone treści są do siebie bardzo zbliżone. Dzięki analizie możliwa jest odpowiedź na pytania odnośnie rodzaju oraz kategorii przetwarzanych danych, celu, podmiotów będących odbiorcami informacji, źródła, sposobu przetwarzania oraz przechowywania danych osobowych klientów. Podrozdziały 4.1–4.4 stanowią odpowiedzi na powyższe pytania, zaś podrozdział 4.5 przedstawia klauzule informacyjną jednego z badanych banków.

4.1. Cel przetwarzania danych osobowych klientów

Bank przetwarza dane klientów, aby prowadzić działalność bankową, m.in. prowadzić rachunek bankowy, zawrzeć i realizować umowę dotyczącą produktu bankowego typu kredyt, lokata, rachunek oszczędnościowy, rachunek ROR czy zapewnić bezpieczeństwo środków i transakcji (rysunek 2). Prowadzona jest również działalność informacyjna o usługach i produktach oferowanych przez bank [Bank Spółdzielczy w Łęcznej, dostęp 19.08.2019].

Rysunek 2. Cel przetwarzania przez banki danych osobowych klientów

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej Banku Spółdzielczego w Łęcznej [dostęp 19.08.2019].

4.2. Rodzaje oraz kategorie danych osobowych przetwarzanych przez bank

Każdy z podanych analizie banków przetwarza dane związane z:

- 1) identyfikacją i weryfikacją tożsamości Klienta,
- 2) dane transakcyjne,
- 3) dane dotyczące stanu cywilnego i sytuacji rodzinnej, w tym o osobach pozostających na utrzymaniu i pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym,
- 4) dane finansowe lub związane ze świadczeniem usług bankowych,
- 5) dane dotyczące prowadzonej działalności gospodarczej, zawodowej lub społecznej,
- 6) dane audiowizualne (nagrywane rozmowy dla celów bezpieczeństwa lub celów dowodowych).

4.3. Odbiorcy danych osobowych klientów

Banki spółdzielcze w Chełmie, Izbicy, Łęcznej oraz Werbkowicach wskazują jednomyślnie, że dane klientów banku mogą być udostępnione takim odbiorcom jak:

- Biuro Informacji Kredytowej S.A.,
- Centrum Prawa Bankowego i Informacji Sp. z o.o.,
- Związek Banków Polskich,
- Ministerstwo Finansów, w tym Generalny Inspektor Informacji Finansowej,
- Komisja Nadzoru Finansowego,
- biura informacji gospodarczej,
- banki, instytucje kredytowe i inne upoważnione podmioty na podstawie przepisów prawa,
- podmioty, którym Bank powierzył przetwarzanie danych osobowych na podstawie umów powierzenia przetwarzania danych osobowych (tzw. podmioty przetwarzające) [Bank Spółdzielczy w Izbicy, dostęp 19.02.2019].

Obecnie żaden z poddanych analizie banków spółdzielczych nie planuje przekazać danych osobowych swoich klientów poza Europejski Obszar Gospodarczy.

4.4. Źródło, sposób przetwarzania oraz przechowywania danych osobowych

Banki pozyskują dane osobowe klientów z wniosków oraz zawartych umów z bankiem. Dane mogą być przetwarzane w sposób zautomatyzowany, w tym w formie profilowania danych. Proces profilowania przejawia się w proponowaniu klientom produktów bądź usług dopasowanych do konkretnego klienta. Długość przechowywania danych osobowych jest uzależniona od celu. Tabela 1 prezentuje długość okresu, przez który banki mogą przetrzymywać informację o swoich klientach.

Tabela 1. Limit czasowy przechowywania danych osobowych klientów banków w zależności od celu przechowywania danych

Cel przechowywania danych	Limit czasowy przechowywania danych
W związku z zawarciem umowy i w celu jej realizacji	przez okres obowiązywania umowy, a następnie przez okres oraz w zakresie wymaganym przez przepisy prawa, jak również przez okres niezbędny do ustalenia i dochodzenia własnych roszczeń lub obrony przed zgłoszonymi roszczeniami;
Dla celów wykonywania czynności bankowych, w szczególności dokonywania oceny zdolności kredytowej i analizy ryzyka kredytowego	przez okres trwania zobowiązania, a po jego wygaśnięciu – tylko w przypadku wyrażenia zgody lub spełnienia warunków, o których mowa w art. 105a ust. 3 Prawa bankowego, przy czym w żadnym wypadku nie dłużej niż przez okres 5 lat po wygaśnięciu zobowiązania; dla celów statystycznych i analiz – przez okres trwania zobowiązania oraz przez okres 12 lat od wygaśnięcia zobowiązania;
W zakresie przetwarzania dla celów statystycznych i raportowania wewnętrznego	do czasu wypełnienia prawnie uzasadnionego interesu Banku stanowiącego podstawę tego przetwarzania lub do czasu wniesienia sprzeciwu;
W zakresie promocji i marketingu działalności prowadzonej przez Bank w trakcie trwania umowy	do momentu wniesienia sprzeciwu; w zakresie promocji i marketingu działalności prowadzonej przez Bank po rozwiązaniu, wygaśnięciu lub odstąpieniu od umowy – do momentu wycofania zgody;
W zakresie ustalenia i dochodzenia własnych roszczeń lub obrony przed zgłoszonymi roszczeniami	do momentu przedawnienia potencjalnych roszczeń wynikających z umowy lub z innego tytułu;
W zakresie wypełnienia obowiązków prawnych ciążących na Banku	przez okres, w jakim przepisy prawa nakazują bankom przechowywanie dokumentacji i wypełnianie obowiązków z nich wynikających;
W zakresie przetwarzania w celach statystycznych i raportowania wewnętrznego	do czasu wypełnienia prawnie uzasadnionych interesów Banku stanowiących podstawę tego przetwarzania lub do czasu wniesienia przez Państwa sprzeciwu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji dostępnych na stronie Banku Spółdzielczego w Chełmie [dostęp 19.08.2019].

4.5. Klauzula informacyjna zgodna z rozporządzeniem RODO

Wraz z wejściem rozporządzenia RODO banki były zobowiązane przygotować dla swoich klientów klauzule informacyjną, dotyczącą sposobów przetwarzania danych osobowych obowiązujących w placówce. W przypadku Banku Spółdzielczego w Łęcznej klauzula ta wygląda następująco:

W dniu 25 maja 2018 r. wchodzi w życie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych, zwane dalej „RODO”).

W związku z powyższym informujemy, że:

1. Bank Spółdzielczy w Łęcznej z siedzibą przy ul. Partyzanckiej 17, 21-010 Łęczna, jest Administratorem Pani/Pana danych osobowych (zwanym dalej „Bankiem”).
 2. Bank wyznaczył Inspektora Ochrony Danych z którym może się Pani/Pan skontaktować w sprawach ochrony swoich danych osobowych pod adresem e -mail: iod@bsleczna.pl, pod numerem telefonu 817527311 lub pisemnie na adres siedziby wskazany wyżej
 3. Pani/Pana dane osobowe mogą być przetwarzane przez Bank w celu:
 - 1) wykonania usługi rozliczenia pieniężnego (podstawa prawna – art. 6 ust 1 lit. b RODO);
 - 2) wykonywania obowiązków prawnych wynikających z powszechnie obowiązujących przepisów prawa (podstawa prawna – art. 6 ust. 1 lit. c RODO);
 - 3) wykonywania innych prawnie uzasadnionych interesów Banku, np. ustalania, zabezpieczenia i dochodzenia roszczeń Banku lub obrony praw Banku, zapewnienia bezpieczeństwa środków i transakcji, zapewnienia bezpieczeństwa osób i mienia, zarządzania relacjami, dla celów statystycznych, archiwalnych, dowodowych (podstawa prawna – art. 6 ust. 1 lit. f RODO).
 4. Pani/Pana dane osobowe mogą być udostępniane podmiotom upoważnionym do odbioru danych osobowych na podstawie odpowiednich przepisów prawa oraz podmiotom, które przetwarzają Pani/Pana dane osobowe w imieniu Banku na podstawie umowy powierzenia danych.
 5. Bank danych nie ma zamiaru przekazywać danych osobowych do państwa trzeciego lub organizacji międzynarodowej.
 6. Dane osobowe będą przechowywane przez okres wykonywania usługi, a po jej zakończeniu – w związku z obowiązkami prawnymi Banku wynikającymi z powszechnie obowiązujących przepisów prawa oraz przez okres niezbędny do dochodzenia roszczeń przez Bank w związku z prowadzoną działalnością lub obrony przed roszczeniami kierowanymi wobec Banku, z uwzględnieniem okresów przedawnienia roszczeń wskazanych w powszechnie obowiązujących przepisach prawa.
 - 7. Przysługuje Pani/Panu prawo dostępu do treści danych oraz ich sprostowania, usunięcia lub ograniczenia przetwarzania, a także prawo do wniesienia sprzeciwu wobec przetwarzania, zażądania zaprzestania przetwarzania i przenoszenia danych.**
 - 8. Przysługuje Pani/Panu prawo do wniesienia skargi do organu nadzorczego Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych.**
 - 9. Podanie danych jest dobrowolne, lecz niezbędne do wykonania usługi. W przypadku niepodania danych nie będzie możliwe wykonanie usługi.**
 10. Dane udostępnione przez Panią/Pana nie będą podlegały profilowaniu.
 11. W przypadku, gdy danych osobowych nie pozyskano od osoby, której dane dotyczą, dane te pochodzą od osób, które zlecają wykonanie rozliczenia pieniężnego.
- Administrator przetwarza kategorie danych osobowych podane w zleceniu.

Źródło: Strona internetowa Banku Spółdzielczego w Łęcznej [dostęp 19.08.2019].

Przytoczony dokument zawiera szereg postanowień związanych z wyjaśnieniem istoty RODO, celu przetwarzania danych osobowych, informacji o inspektorze danych osobowych, okresu przechowywania danych osobowych, podmiotów upoważnionych do otrzymania danych osobowych klientów, a także uprawnień klienta związanych z wykorzystaniem jego danych.

W klauzuli zostały zawarte postanowienia odnośnie przetwarzania, ograniczenia, przeniesienia, usunięcia bądź sprostowania danych osobowych będących realizacją artykułów od 15 do 22 rozporządzenia RODO zawierających zasady przetwarzania danych osobowych.

Bank w klauzuli informuje klienta, że ten ma prawo wnieść skargę do Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych (UODO). UODO – jest organem nadzorczym w rozumieniu rozporządzenia RODO. Prezes urzędu pełni funkcję kontynuacyjną istniejącego uprzednio Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych.

Postanowienie numer 9 zawiera stwierdzenie iż klienci podają dane dobrowolnie, jednak w momencie kiedy odmówią ich ujawnienia usługa nie dojdzie do skutku, a więc w ten sposób wymusza się poniekąd na kliencie podanie tych informacji.

5. DYSKUSJA

Podobnie jak banki spółdzielcze, tak również banki komercyjne zamieściły na swojej stronie internetowej informacje odnośnie rozporządzenia RODO. W celu zrozumienia specyfiki wprowadzonych zmian przez banki spółdzielcze, porównano je z działaniami podjętymi przez jeden z banków komercyjnych,

Dane klientów mBanku w przeciwieństwie do klientów Banku Spółdzielczego w Łęcznej (postanowienie nr 10 w przywołanej wyżej klauzuli) są profilowane. mBank w Pakiecie RODO za cele profilowania wskazuje realizację obowiązków oraz prawnie uzasadnionych interesów, a także – kiedy to jest niezbędne – do zawarcia lub wykonania umowy.

Zarówno bank spółdzielczy w Chełmie, Izbicy, Łęcznej i Werbkowicach informuje swoich klientów, że na obecny moment nie planują przekazywać danych klientów poza Europejski Obszar Gospodarczy. mBank zaś wskazuje, że dane osobowe swoich klientów może przekazać do państwa trzeciego jedynie w sytuacji kiedy to państwo gwarantuje przynajmniej taką samą ochronę danych osobowych jaka obowiązuje w Polsce. Ponadto mBank może przekazywać dane osobowe do innych państw trzecich w momencie, gdy w umowach z podmiotami z tych państw zostały zastosowane specjalne rozwiązania przewidziane przez polskie prawo bądź zostały zatwierdzone przez urząd sprawujący nadzór nad ochroną danych osobowych. mBank wskazuje, że w wyjątkowych sytuacjach dostęp do

danych osobowych klientów może uzyskać administracja rządowa Stanów Zjednoczonych, jak czyta się w pakiecie RODO „władze amerykańskie zobowiązały się, że będą wykorzystywać te dane wyłącznie do walki z terroryzmem”.

Żaden z poddanych analizie banków spółdzielczych nie wskazał zasad postępowania przy naruszeniach danych osobowych. W pakiecie informacyjnym mBanku temu zagadnieniu jest poświęcony rozdział broszury. Wskazane zostały podmioty, które należy poinformować w sytuacji, kiedy doszło do naruszenia danych osobowych oraz moment, w którym dana osoba powinna otrzymać informację. mBank wskazuje, że w takiej sytuacji należy poinformować osobę, której dane dotyczą, w momencie kiedy ryzyko naruszenia praw i wolności zostało oszacowane wysoko niezwłocznie od zajścia (w razie gdy bezpośrednie przekazanie informacji jest utrudnione wydaje się publiczny komunikat). Jako drugi podmiot bank wskazuje organ nadzorczy, kiedy ryzyko naruszenia praw zostało ocenione na poziomie większym niż niskie niezwłocznie, jednak nie później niż w przeciągu 72 godzin.

6. WNIOSKI

Zanim wszyscy nauczą się w pełni stosować rozporządzenie RODO minie wiele czasu. Niniejszy artykuł stanowi spojrzenie na banki spółdzielcze niemal rok po wejściu w życie rozporządzenia. Banki spółdzielcze prowadzą działalność zwykle na lokalnych rynkach, stąd ich zasięg jest mały, w wyniku czego nie wszystkie kwestie związane z RODO będą miały w tym przypadku zastosowanie.

Przeprowadzona analiza pozwala klientom banków spółdzielczych zgłębić wiedzę odnośnie wprowadzonych zmian w sposobie przetwarzania ich danych osobowych. Wyniki wykazały, że wraz z rozpoczęciem obowiązywania rozporządzenia RODO banki musiały wprowadzić wiele istotnych zmian, m.in.: powołać inspektora danych osobowych, prowadzić rejestr czynności przetwarzania zamiast dotychczasowego obowiązku rejestracji zbiorów danych osobowych, weryfikacji dotychczas posiadanych zgód na przetwarzanie danych osobowych oraz sposobu ich pozyskania.

Ograniczenie badania stanowi ilość informacji dostępnych na stronach banków w związku ze stosowaniem rozporządzenia RODO. Nie wszystkie informacje banki mogą podawać do publicznej informacji ze względu na obowiązującą tajemnicę bankową oraz wysokie kary pieniężne grożące placówce w razie jej naruszenia. Ze względu na brak chęci do współpracy w tym projekcie badawczym ze strony banków, trudno jednak o bardziej precyzyjne dane.

Ciekawym poznawczo badaniem byłoby wykonanie analizy porównawczej w zakresie stosowania rozporządzenia RODO dużych banków obecnych na polskim rynku, m.in. mBank, Bank Pekao, Milenium Bank, Bank BGŻ, ING Bank

Śląski, Getinbank itd. Pozwoliłoby to z jednej strony na wskazanie precyzji zapisów dyrektywy, biorąc pod uwagę zróżnicowanie sposobu jej wdrożenia, jak również wskazanie klientom, która z instytucji bankowych chroni ich dane osobowe najlepiej. Analogicznie, w przyszłości warto byłoby dokonać takiego porównania na poziomie międzynarodowym.

BIBLIOGRAFIA

- Barta J., Markiewicz R., 2002, *Ochrona danych osobowych*, Zakamycze.
- Barta J., Markiewicz R., 2011, *Ochrona danych osobowych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Czechowska I.D., 2009, *Ochrona konsumenta rynku usług bankowych*, „Zeszyty Ekonomiczne Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 28.
- Jastrzębska K., 2018, *Elektroniczna administracja jako narzędzie wdrażania zmian organizacyjnych*, Warszawa.
- Kamiński A., Dąbek K., 2017, *Nowe zagrożenia dla działalności przedsiębiorstw w świetle rozporządzenia Parlamentu Europejskiego o ochronie danych osobowych (RODO)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Polityka Ekonomiczna”, nr 487.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Mędrala-Natkaniec M., 2018, *Jakie zmiany w zakresie ochrony danych osobowych pracowników wprowadza RODO?*, Warszawa.
- Osiej T., Czarniecki M., 2018, *RODO w 15 krokach, przykłady, wskazówki, wzory, procedury wynikające z RODO*, Wydawnictwo C.H. Beck.
- Piguła E., 2015, *Bankowy arbitraż konsumencki jako instytucja ochrony konsumenta na rynku usług bankowych*, „Finanse i Prawo Finansowe”, nr III(2).
- RODO nowe możliwości, nowe obowiązki: wszystko, co każdy przedsiębiorca powinien wiedzieć o ogólnym rozporządzeniu UE o ochronie danych*, 2018, „European Commission; Directorate-General for Justice and Consumers”.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE.
- Rutkowska-Tomaszewska E., 2010, *Zasady dobrych praktyk na rynku usług bankowych i ich znaczenie w działalności Bankowego Arbitrażu Konsumenckiego*, „Kwartalik ADR”, nr 4(12).
- Rutkowska-Tomaszewska E., 2013, *Ochrona prawna klienta na rynku usług bankowych*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Skoczyła D., 2018, *Przetwarzanie danych osobowych a prawo do bycia zapomnianym i prawo do przenoszenia danych na gruncie RODO*, „Acta Iuris Stetinensis”, nr 24(4).
- Trzeciak T., 2017, *Ochrona praw konsumenta w kontekście realizacji tzw. planów sprzedaży w banku komercyjnym*, „Finanse i Prawa Finansowe”, nr 2(14).

PROTECTION OF PERSONAL DATA AFTER THE ENTRY INTO FORCE OF THE RODO REGULATION: ANALYSIS OF THE CASE OF COOPERATIVE BANKS

Abstract

In connection with the introduction of the RODO regulation, both in the doctrine and the economic environment there are many doubts and uncertainties as to the correctness of the application and interpretation of the new regulations. In the light of these incidents, an important element is education, training, talks as well as the exchange of insights and experiences of people dealing with issues of the RODO, as well as those who were obliged to comply with the regulation. On the issue of the GDP in the literature, a small role is devoted to cooperative banks. The purpose of the article is to diagnose the changes made in the field of data protection of the bank's customers as a result of the entry into force of the Regulation on the protection of personal data, the so-called RODO. In order to determine the modifications that have occurred in the way of data processing, the content of information, messages published on the websites of four cooperative banks was analyzed.

Keywords: personal data protection, RODO, consumer, cooperative bank.

Przyjęto/Accepted: 15.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

DOES BANK RESOLUTION RULE OUT THE USE OF PUBLIC FUNDS? THE CASE OF THE PODKARPACKI BANK SPÓŁDZIELCZY

Andrzej R. Stopczyński

The Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1082-4340>

Abstract

On 15 January 2020 Polish resolution authority made a decision to launch the resolution of a regional cooperative bank. The aim of the resolution was to maintain the service of local government units, considered as the critical function of the bank. The tool used was a bridge bank combined with bail-in to subordinated bonds and unguaranteed deposits, including deposits from local government units. The author is of the opinion that the write-off deposits from public entities was a substitute of the insufficient amount of liabilities contractually eligible for bail-in, served as the instrument enhancing credibility of resolution as well as protecting other creditors from excessive losses (i.e. mitigating contagion risk). The presented case of bank resolution, has been assessed as an example of intentionally bending of the stiff BRRD rules to an unusual case to find the practical, socially acceptable solution. By comparing this case with resolution of other small banks in the EU, the author argues that national authorities seek to limit the scope for bail-in and try to use the financial arrangements within the resolution of small local banks as more secure for the banking sector and socially acceptable manner.

Keywords: bail-in, bank insolvency costs, bank resolution, bridge bank, BRRD, cooperative bank.

JEL Class: G21, G28, H12, R11.

INTRODUCTION

On January 15th 2020, the Polish resolution authority Bankowy Fundusz Gwarancyjny (Bank Guarantee Fund – BFG) made a decision to launch resolution of the regional cooperative bank – Podkarpacki Bank Spółdzielczy in Sanok (PBS). The BFG considered service of local government units as a critical function provided by the bank, and thus as a resolution objective. The process began two days later with the use of the bridge bank combined with bail-in, as the resolution tool. Major parts of credits and deposits were moved to the bridge institution Bank Nowy BFG S.A. Client services were restored on January 21, after the move had been completed, The BFG stated that due to the huge negative equity (PLN 182 million) was forced to apply the bail-in to both subordinated bonds (100%) and uninsured deposits (43%), to get the bank's net asset value (NAV) equal zero. A significant share of depositors whose funds were written off were local governments and their units (public hospitals and schools), which may be surprising in view of the resolution's objective.

This article is related to a number of previous papers focusing on the bank resolution and the use of bail-in. The resolution of PBS can be compared to similar actions taken with respect to four small banks in Italy, in November 2015, as well as to two savings banks (Andelskassen) in Denmark, in 2016 and 2018, where bridge banks (combined with bail-in) were selected as the appropriate resolution tools [Lintne and Lincoln 2016]. A description of the resolution framework and tools is presented in the „Key Attributes” issued by the Financial Stability Board [FSB, 2014] and in Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of May 15, 2014, establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms [BRRD, 2014]. Acharya and Yorulmazer [2007] described the impact of a bank's asset specificity on the resolution costs (misallocation costs) that could occur if a bank is liquidated or its assets are transferred to another entity in the course of resolution. Avgouleas and Goodhart [2015] conducted an extended critical, legal, and economic analysis of the key potential risks connected to a bail in. They pointed out that bail-in incentivizes certain creditors to enhance their responsibility for the bank, thus reinforcing market discipline, but it implies a higher contagion risk, and its use is limited, suggesting a combination of bail in and bailout. Geithner [2014] discussed the bail-in to deposits. He pointed out is that depositors by choosing the bank (which is not done by taxpayers), can theoretically monitor its condition and, when the risk of the bank increases, make a timely decision to withdraw funds, increasing the bank's incentives to reduce risk (market discipline). However, he presented an immediate counter-argument that certain groups of unguaranteed depositors (e.g. the above mentioned schools, libraries and clinics) are not able (due to information asymmetry and insufficient preparation) to monitor effectively the

bank condition. Similarly, Bernard et al. [2017] and Benink [2018] argued that unexpected losses may not be absorbed by unsecured debt holders. Boccuzzi and De Lisa [2017] identified the emergence of uncertainty about the bail-in scale as the main reason for the potential outflow of deposits, (due to fear of a wide range of write-offs involving non-guaranteed deposits and other liabilities). The question of choosing when to launch a resolution, was examined by Dewatripont [2014], who states that too late start of resolution can be more costly for taxpayers than using public funds earlier. Pandolfi [2018] proposed a model that showed that the assumption that all losses will be covered by bail-in leads to the risk of a credit crunch. In order to reduce that risk, the regulator should declare the use of the bail-in together with the bail-out but not replace the bail-out with the bail-in. Miklaszewska [2017] noted that the resolution scheme described in the BRRD had been designed for large systemically important banks. Rigid application of this scheme to small entities, like cooperative banks, may create political and social problems. The goal of this paper is to assess the bail-in to deposits from public entities (and its scale) as the factor enchainning credibility of the resolution. The author argues that the write-off deposits from public entities may in certain situations be necessary to ensure the credibility of the resolution and mitigate the risk of contagion. In the presented case those deposits played the role liabilities contractually eligible for bail-in substituting insufficient amount of MREL¹.

The research methods used in the paper are:

- analysis of the bank’s financial data and public estimation of the value by estimating the value of the bank drawn up for the resolution,
- comparative analysis of PBS resolution and similar cases in Europe.

The paper is organized as follows: Section 1 presents the concept of the bank resolution and its possible consequences, especially focused on the small banks, Section 2 presents the cases in EU, similar to the PBS case, Section 3 presents the background and objectives of the PBS resolution as well as controversies and potential consequences, Section 4 concludes and summarizes the main results of this study, showing some important policy implications.

1. THE IDEA OF RESOLUTION

The sources of the resolution concept can be found in the so-called Too Big To Fail (TBTF) doctrine and the resulting need to prevent the collapse of large banks. This doctrine was later modified to some extent, due to the adoption of other

¹ Resolution authorities can impose a minimum requirement for own funds and eligible liabilities (MREL) on European banks. The MREL consists of own funds and part of a bank’s liabilities. If a bank fails and goes into resolution, the MREL acts as a buffer to absorb losses and to provide new capital to the bank.

criteria that would qualify a bank as an institution whose failure would pose a threat justifying state intervention (financial support). Such banks were described as „too important”, „too unique” or „too complex” and where there are significant links to other financial institutions or to the economy of the country as „too interconnected”². During the recent crisis, the only way to avoid the threats arising from the failure of a large bank was to provide public financial support. This situation gave rise to Key Attributes, published in 2011 by the Financial Stability Board [FSB, 2011] and modified in 2014 [FSB, 2014a]. These principles described the treatment of banks whose failure could cause a disturbance in the economy, emphasizing the need to act in a way that does not expose taxpayers to the risk of losses. The costs of winding up (or restructuring) such a bank should be covered first by the bank’s shareholders and then by the bank’s creditors (more precisely: entities with respect to which the bank has uninsured or unsecured liabilities). Creditors’ share of these costs is expected to enhance the bank’s internal loss absorbing capacity [FSB, 2014b]. The FSB principles have been introduced in many countries. Besides the European Commission has since 2010 proposed nearly 30 sets of rules to ensure a safer, sounder and more stable EU financial sector³. In 2014 the European Parliament adopted the Bank Recovery and Resolution Directive [BRRD, 2014]. According to that regulation, resolution means the use of a so-called resolution tool by a designated state or supranational institution (resolution authority – RA), consisting of sale of the business, establishment of a bridge bank, separation of assets or recapitalization of the bank. The RA also prepares a resolution plan for each bank⁴, i.e. a comprehensive document detailing the bank’s characteristics and preferred path if the institution is failing, indicating the tools to be used.

² Acharya and Yorulmazer [2007] have shown that a similar problem occurs when there is a threat of bankruptcy of many banks, which also creates pressure on state authorities to provide similar support (too many to fail). Such an „implied guarantee” by the State may create an incentive for so-called herd behavior, in the form of banks building portfolios of assets with a similar risk profile, resulting in a lack of risk diversification in the banking sector.

³ In June 2012, EU Heads of State and Government agreed to create a Banking Union, completing the European Monetary Union by providing for the centralized application of EU-wide rules for banks in the euro area. The Banking Union guarantees the harmonized application of European regulation through the creation of centralized Supervision and Resolution Powers (Single Supervisory Mechanism and Single Resolution Mechanism).

⁴ The plan also includes an assessment of the bank’s resolution plan usually expressed in two aspects [EBA, 2014; FSB, 2014a] of credibility and feasibility. Feasibility means that the resolution authority has the necessary powers to carry out the planned strategy, and credibility means that there are no unacceptable negative consequences for the financial system and the economy with the chosen course of action.

According to the BRRD Directive, a resolution can be carried out when:

- a) the bank is failing or likely to fail;
- b) action by supervisory authorities or private parties will not restore the normal functioning of the bank within a short time;
- c) the resolution is in the public interest, in order to:
 - ensure the continuation of critical functions,
 - avoid a negative impact of a bank failure on the stability of the financial system (in particular to prevent the effect of contagion),
 - prevent overcompensation of public funds,
 - reduce losses for depositors and investors,
 - protect (sufficiently) client funds and assets.

The resolution process may result in the closure of the bank, i.e. its disappearance from the market as a separate entity (closed resolution strategy) through liquidation or sale of its assets and liabilities to another institution. In the case of difficulties to find a buyer, it is assumed that the existing bank or part of it will be maintained (open resolution strategy) through recapitalization, transfer to another entity or (ultimately) to a bridge bank. The latter solution (bridge bank) is in fact a postponement of another tool, e.g. until there is a buyer, ready to buy all or part of the failing bank. The goal of bank resolution is to prevent its failure from devolving into a systemic banking crisis and to minimize the cost to taxpayers. The bank creditors (including uninsured depositors) are imposed to participate in covering the excessive losses of a bank. This concept considers measures that make it less likely that banks will fail and that limit losses to taxpayers in the event of a bank failure⁵. The possibility of witting-off the bank's liabilities to its creditors, commonly called as bail-in, made in order to cover losses or restore bank's equity is a precondition for bank resolution in the European Union (EU). The authorities cannot use public funds⁶, before the initial losses are covered by bank shareholders and creditors. Adopting the rule that, no creditor should be worse off than in liquidation (NCWOL), the BRRD ensures that no creditor incurs a loss greater than if the institutions had gone into liquidation. Bail-in facilitates both a smooth resolution process and its completion within a short time, which makes this mechanism popular among regulators. Moreover, bail-in incentivizes certain creditors to enhance their responsibility for the bank, thus

⁵ However, implementing this resolution framework efficiently requires that financial markets perceive it as credible. This credibility depends on predictability and the public acceptance of bail-in rules for creditors (priority and extent), prevention of contagion, and the feasibility of resolution in accordance with these rules. The feasibility of resolution is strictly connected with ensuring that financial institutions have sufficient loss-absorbing capacity (LAC) built up from equity, contingent convertibles (CoCos), and liabilities available for the bail in. Fear of contagion, a lack of public acceptance, and insufficient capacity by the bank to cover losses (or, alternatively, to restore equity) undermine the credibility of the resolution framework.

⁶ BRRD, Arts 44(5)&(7), 37(10)(a), Rec. 73.

reinforcing market discipline [Avgouleas and Goodhart 2015]. However, bail-in is not a tool without weaknesses. Some authors point out that in case of unexpected losses, the coverage of the losses in the bail-in process will encounter significant difficulties [Benink 2018; Bernard et al. 2017], and the only way to increase the bank's ability to absorb losses is to increase its capital buffers. In addition, charging the bank's creditors with insolvency costs increases the risk of contagion to other financial institutions, if the bank (the subject to the resolution) had liabilities to them. Bail-in without action to protect the rest of the financial system, in particular in the absence of public support (fiscal backstop), may cause creditors to run away from other banks. This may extend the disruption to the system as a whole, even if those banks manage to maintain sufficient debt levels to allow for full cancellation or conversion [Avgouleas and Goodhart 2015]. When considering the use of bail-in, it is necessary to pay attention to the structure of liabilities within a bank and in particular to differentiate them according to the creditor-bank relationship. In general, three types of bank creditors can be distinguished:

- depositors and entities using the bank's intermediation in the transfer of payments and custody services,
- counterparties in market operations, exchanges and clearing houses,
- holders of the bank's bonds and other forms of unguaranteed debt (including subordinated debt and contingent capital, i.e. debt instruments subject to conversion at an early stage of the bank's problems).

It may seem that only the bank's liabilities to the last group of creditors should be written off (or converted into capital) within the resolution process, but the scope of bail-in in the BRRD is wider and concerns all the bank liabilities that are not explicitly excluded⁷. In order to make the resolution effective the BRRD provides that banks must comply with a minimum requirement of own funds and liabilities eligible (contractually) to bail-in (MREL)⁸. However the Article 46(3)(c) gives resolution authorities the power to exclude (in exceptional circumstances) the liabilities of individuals (above the guarantee limit) and small and medium-sized enterprises. The main reason for leaving this possibility in the hands of national resolution authorities is the fear of contagion⁹. The optional exclusions leave an important discretionary power in the hand of a local resolution authority. That power may be used when exceptional circumstances occur, in

⁷ BRRD, Article 44(1).

⁸ The concern about the possibility of extending that scope during the resolution process may result in a withdrawal of funds from the bank and, as a consequence, the need for significant liquidity support for the bank during the resolution [Tröger 2017]. A consequence of the increased liability of creditors could therefore increase the cost of financing for banks and worsen conditions for borrowers.

⁹ BRRD, Article 46(3)(c), (d).

particular when the bail-in is not applicable within a reasonable timescale or there is concern that the bail-in may have negative impacts on the continuity of critical functions or may cause destruction in value or, finally, when there is a risk of generating widespread contagion which could cause serious disruption to the economy. The wider application of such an exemption allows for the protection of „vulnerable” segments of depositors with no guarantee. Such protection allows to strengthen the trust of these social groups both in the bank and in state institutions (supervision, resolution authority)¹⁰. In such a case bank’s losses must be transferred to other creditors, before the financial arrangements (the resolution fund) can provide a contribution to the bank in order to cover losses not absorbed through the bail-in. The BRRD allows, in such a case, for the use of financial arrangements only where bail-in has been applied to an amount of not less than 8% of the bank’s total liabilities (including own funds). Moreover, a cap on the use of the resolution fund is established, corresponding to 5% of the total liabilities of the bank under resolution. The scale of the bail-in required for a credible resolution is determined on the basis of a bank valuation. To ensure that authorities exercise these powers in ways those: reduce the risk of costs falling on the taxpayer, preserve value (where possible) and respect the property rights of affected shareholders and creditors, the BRRD requires independent valuations (3 types of valuation) carried out by independent experts. Those valuations are critical to resolution execution as far as the purposes of the resolution, selected tool and compliance with NCWOL rule are concerned [EBA, 2019].

- Valuation 1 (prior to resolution): valuation required to inform the determination of whether the conditions for resolution or the write-down or conversion of capital instruments are met¹¹,
- Valuation 2 (prior to resolution): valuation required to inform the choice of resolution action to be adopted, the extent of any eventual write-down or conversion of capital instruments and other decisions on the implementation of resolution tools¹²,
- Valuation 3 (after resolution): valuation required to determine whether an entity’s shareholders and/or creditors would have received better treatment if the entity had entered into normal insolvency proceedings and could therefore claim under the „no creditor worse off” rule¹³.

¹⁰ When announcing a policy of mandatory bail-in in case of bank failure, the authorities cannot ignore the consequences for bank financing and the functioning of the credit market. In other words, bail-in cannot be seen as a panacea for the problem of „banks too big to fail” and „too many to fail” and should be used together with other available tools, including the use of public funds (bail out).

¹¹ Under Article 36(4) of the BRRD.

¹² Ibid.

¹³ Under Article 74 of the BRRD.

In principle, the resolution process can start while the bank is still „technically solvent”¹⁴. The formal justification for such a decision before the NAV becomes negative (setting up the point of non-viability – PONV) may be the long-term inability of the bank to comply with prudential standards (e.g. capital requirement). An early decision increases the chances of a successful resolution and can therefore reduce uncertainty for the bank’s creditors and financial institutions and thus contribute positively to the stability of the financial sector [Dewatripont 2014]. However, such a decision should be the subject to claims by the bank’s existing shareholders, who may sue the supervisory authorities for deliberate action to take away the „solvent bank” and transfer it to new owners. For this reason, it is important to develop legal solutions that allow competent authorities to act in economically justified cases without having to wait for the technical insolvency of the bank.

2. THE PREVIOUS EXPERIENCE

According to the Single Resolution Board (SRB), the Directive’s regime has involved the resolution of four banks, based in different EU countries: Spain, Italy and Latvia¹⁵. However, given the size of these banks, their specificities and the resolution tools used, these cases are not a good benchmark. The resolution of PBS seems to be comparable to the cases of two savings banks (Andelskassen) in Denmark¹⁶ as well as to four small banks in Italy (Banca Marche, Banca Popolare dell’Etruria e del Lazio, Cassa di Risparmio di Ferrara and Cassa di Risparmio di Chieti)¹⁷. In all those cases bridge banks (combined with bail-in) were selected as the appropriate resolution tools [Lintner and Lincoln 2016].

On 22 November 2015, Banca d’Italia as the Italian resolution authority and the Government of the Italian Republic decided to launch the resolution process in four banks: Banca Marche, Banca Popolare dell’Etruria e del Lazio, Cassa di Risparmio di Ferrara and Cassa di Risparmio di Chieti. The market share of these four banks did not exceed 1% in loans and 2% in guaranteed deposits. Any of the four banks were split into a „good” bridge bank each and into one single „bad” bank. That „bad” bank was the vehicle set up for the transfer of all of the problem assets (especially NPLs) and liabilities. Please note that the application of the bail-in was not yet in force, since Italian government has tried to postpone the full entry into force of the bail-in provision in order to avoid mandatory write-off

¹⁴ NAV is still positive.

¹⁵ Banco Popular (Spain), Banca Popolare di Vicenza and Veneto Banca (Italy), ABLV (Latvia).

¹⁶ Resolution of Andelskassen took place in 2016 and 2018.

¹⁷ Resolution of four small Italian banks has been launched in November 2015.

subordinated bonds held by individuals¹⁸. In order to ensure that public funds are not (at least formally) used to cover losses incurred by these banks, the three largest Italian banks (Unicredit, Intesa and UBI), put in advance the money to the resolution fund¹⁹. The operation to resolve the four banks without a haircut to senior bondholders required the three biggest Italian banks to advance money to the resolution fund and was only possible because the small market share of the failing banks. The total contribution of the resolution fund [Banca d'Italia, 2017] amounted to about 3.6 billion: (1.7 billion to absorb losses in the original banks, 1.8 billion to recapitalize the bridge banks and 140 million to inject the minimum capital in the bad bank). Those measures were designed to protect retail bond holders. For this purpose, the resolution fund supported by the money borrowed from the three biggest Italian banks was used in the manner that did not meet the target required under the BRRD. Although the protection of retail debt holders is not a resolution objective, unless regarded as a critical function, an exposure of such bank creditors to losses may have contagion effects (for example, resulting in a bank run) or be politically sensitive. In that case the Italian Government intentionally postponed the full implementation of the BRRD Directive and set up a resolution fund to absorb losses (at that time without the prior 8% bail-in requirement) by collecting ad hoc ex post bank contributions.

By October 5, 2015, the Danish Financial Supervisory Authority²⁰, acting also as the resolution authority concluded that attempts to meet the solvency requirement set out in the recovery plan had failed. The savings bank Andelskassen J.A.K Slagelse was likely to fail, and no alternative measures were available within a reasonable time to prevent the failure. The authority considered that the conditions for resolution were fulfilled, including that resolution was in the public interest, however resolution objectives were not clearly presented. The Danish resolution authority, determined that the resolution of then was in the public interest to allow its critical functions to continue, and protect depositors and client funds. A bridge bank²¹ has been established to take over ownership of the failing bank. The bridge bank was wholly owned and capitalized by the Danish financing arrangements (resolution fund). The authority decided to cancel all the contributed capital, write down relevant capital instruments and bail-in for loss absorption all the subordinated and certain senior bank liabilities. The same form of decision and the same measures were taken on September 13, 2018 with respect to Københavns Andelskasse. Both resolved entities were small local savings

¹⁸ The resolution process was carried out under intense scrutiny by the media, which placed negative emphasis on the banks and highlighted the issues affecting subordinated retail bondholders.

¹⁹ The resolution of the four banks was launched before full implementation of BRRD in Italy. That procedure could not be applied in case of PBS.

²⁰ Finansiel Stabilitet.

²¹ Broinstitut I A/S.

banks with the amount of total assets on the level of EUR 50 million (Andelskassen J.A.K Slagelse – DKK 306,41 million, and Københavns Andelskasse – DKK 411 million) with market share about 0.01% in the Danish banking sector. In contrast to the Italian case, the resolution of both banks in Denmark were arranged under the fully implemented BRRD but also conducted through the application of the bail-in tool in conjunction with the bridge bank tool. As a consequence, some of the unguaranteed deposits (senior debt) were written off.

Table 1. Comparison of the small, local banks resolved in the EU

	Banca delle Marche	Banca Popolare dell'Etruria e del Lazio	Cassa di Risparmio di Ferrara	Cassa di Risparmio della Provincia di Chieti	Andelskassen J.A.K. Slagelse	Københavns Andelskasse	Podkarpacki Bank Spółdzielczy w Sanku
1	2	3	4	5	6	7	8
The date of launching resolution	November 22, 2015	November 22, 2015	November 22, 2015	November 22, 2015	October 5, 2015	September 13, 2018	January 15, 2020
Total assets (EUR bn)	22.7	12.3	6.9	4.7	0.04	0.05	0.68
Loans (EUR bn)	17.3	6.1	4.6	2.1	0.02	0.02	0.32
Deposits (EUR bn)	7.2	6.4	3.4	2.5	0.03	0.04	0.62
Number of branches (EUR bn)	308	175	106		0	0	78
Market share (within the banking sector)	0.37%	0.33%	0.17%	0.13%	0.01%	0.01%	0.18%
Market share (among cooperative banks)	n/a	n/a	n/a	n/a	1.93%	2.42%	2.2%
The resolution regime	pre-BRRD	pre-BRRD	pre-BRRD	pre-BRRD	full-BRRD	full-BRRD	full-BRRD

1	2	3	4	5	6	7	8
The objection	Protection of all senior creditors and individuals holding subordinated debt	Protection of all senior creditors and individuals holding subordinated debt	Protection of all senior creditors and individuals holding subordinated debt	Protection of all senior creditors and individuals holding subordinated debt	Not clearly stated*.	Not clearly stated.	Continuation of the critical function – servicing local government units
The tool	a bridge bank combined with bail-in and a bad bank	a bridge bank combined with bail-in and a bad bank	a bridge bank combined with bail-in and a bad bank	a bridge bank combined with bail-in and a bad bank	a bridge bank combined with bail-in	a bridge bank combined with bail-in	a bridge bank combined with bail-in and a bad bank
The scale of bail-in	Write-off capital owners and subordinated creditors (individuals, who held subordinated bonds were fully compensated)	Write-off capital owners and subordinated creditors (individuals, who held subordinated bonds were fully compensated)	Write-off capital owners and subordinated creditors (individuals, who held subordinated bonds were fully compensated)	Write-off capital owners and subordinated creditors (individuals, who held subordinated bonds were fully compensated)	Write-off capital owners and full bail-in to subordinated and senior creditors (including not-covered deposits and DGS)	Write off capital owners, and full bail-in of subordinated and senior creditors (including not-covered deposits and DGS)	Write-off capital owners, and full bail-in to subordinated and partial (43%) of senior creditors
The use of financial arrangements	Capitalization of the bridge and the bad bank as well as partial covering losses	Capitalization of the bridge and the bad bank as well as partial covering losses	Capitalization of the bridge and the bad bank as well as partial covering losses	Capitalization of the bridge and the bad bank as well as partial covering losses	Capitalization of the bridge bank	Capitalization of the bridge bank	Capitalization of the bridge and the bad bank
Remarks					Some creditors received compensation under the NCWOL principle		

* Notwithstanding the bank's small relative size, the Finansielt Stabilitet, as the Danish resolution authority, determined that the resolution of the bank was in the public interest to allow its critical functions to continue, which will not be met if the Institution is subject to bankruptcy proceedings.

Source: Author's elaboration based on Banca d'Italia, 2017; BFG, 2020; Finansielt Stabilitet, 2015; 2018.

3. THE RESOLUTION OF THE PBS

3.1. The background

In recent years, Podkarpacki Bank Spółdzielczy w Sanoku (PBS) was the second largest cooperative bank in Poland. At end-June, 2019, its total assets were equal PLN 2.8 billion. The Bank operated in the Podkarpackie Province through a network of 78 bank outlets. The Bank did not belong to any association of cooperative banks and was not a member of the institutional protection system (IPS). The roots of the bank date back to 1871. On 9 April 1871, the District Advance Society in Sanok was established under the Act on Cooperatives. The bank was established in its current form in 1997 through the merger of local smaller cooperative banks. In 2000, the Cooperative Bank in Sanok changed its name to – Podkarpacki Bank Spółdzielczy in Sanok. The Bank's offer included a full range of services: accounts, card loans payment insurance and capital funds. The Bank's clients were farmers individual small and medium-sized enterprises as well as large enterprises and local governments. The Bank built the image of an institution very positively assessed by customers, which was to be proved by numerous awards and distinctions it won. Moreover, the bank was very innovative by introducing modern technologies to the cooperative sector, including: biometric ATMs, mobile applications and coin-operated cash machines. In the annual report for 2015, the bank reported a net profit of PLN 30 million (despite the worsening financial condition), thanks to an unusual operation. It consisted in transferring the trademark to a subsidiary and granted it the right to use it, and then started using the trademark on the basis of an operating lease agreement. This allowed, as noted by the auditor examining the bank's report, to show a profit of PLN 47.4 million on this operation but at the beginning of July 2016, the bank published an adjustment to the annual report (carried out at the request of the Polish Financial Supervision Authority), which changed the manner of recognising the impact of the mark's valuation on the results and created additional provisions for credit exposures and write-downs on the value of financial fixed assets, which had a negative impact on the balance of provisions. As a result, the bank reported a loss of PLN 48.3 million for 2015 and was obliged by the Polish Financial Supervision Authority (Komisja Nadzoru Finansowego – KNF) to work out and implement the recovery plan²².

²² On 7 October, 2016, the KNF approved the recovery plan of Podkarpacki Bank Spółdzielczy for the years 2016 to 2020, submitted by the bank on 19 September 2016.

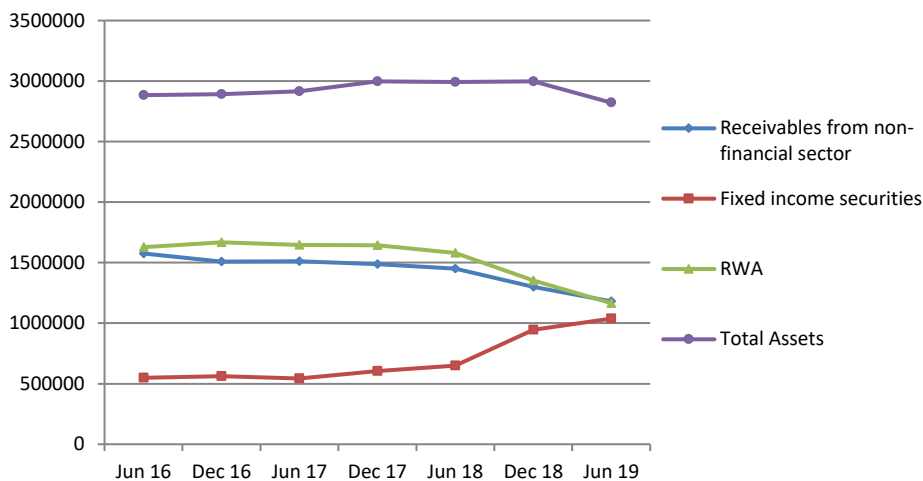

Figure 1. Selected asset categories (PLN thousand)

Source: Author's calculations based on PBS, 2016a; 2016b; 2017a; 2017b; 2018a; 2018b; 2019a; 2017c.

On 10 March 2017 the bank submitted a membership declaration to the Institutional Protection System (IPS), established by the Bank Polskiej Spółdzielczosci Group (BPS), on joining this Cooperative, and also a declaration with attachments, on expressing willingness to join the IPS. By the letter dated 4 September 2017, but the Management Board of the Cooperative refused to give the consent to the accession. Since mid-2017, bank's capital adequacy ratios have been systematically decreasing and according to the data at the end of 2018, the bank no longer met the supervisory standards. In the first half of 2019, its financial condition deteriorated dramatically. The main reason for the rapid decrease in capitals was the loss from previous years. In the amendment to the financial report [PBS, 2019b] the bank stated that as a consequence of the current capital situation of the bank, the KNF may apply measures implying the possibility for the Bank Guarantee Fund to launch resolution²³.

²³ Explanation of why market discipline proved to be ineffective in this case and unguaranteed deposits remaining in the bank will be the subject of a separate article.

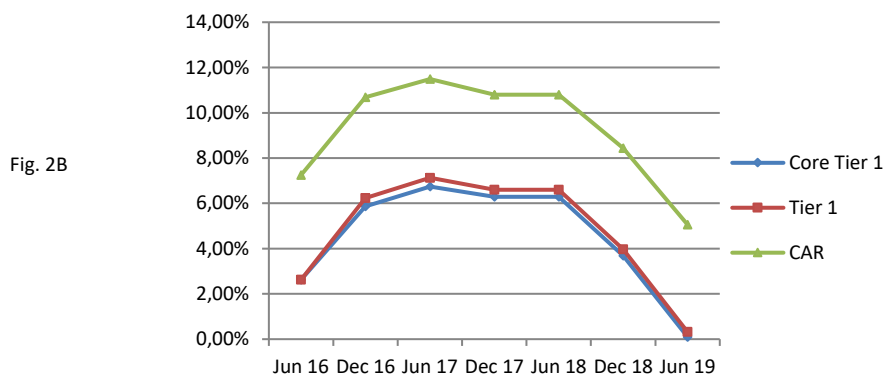
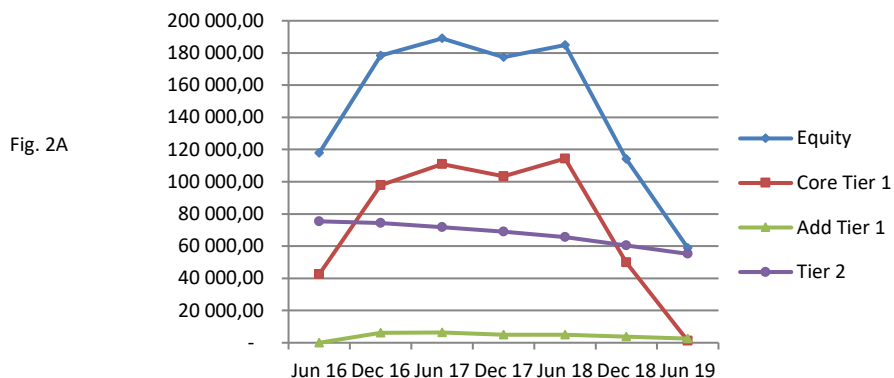

Figure 2. Capital components (Fig. 2A, in PLN thousand) and capital adequacy ratio (Fig. 2B)

Source: Author's calculations based on PBS, 2016a; 2016b; 2017a; 2017b; 2018a; 2018b; 2019a; 2017c.

3.2. The resolution process

During the preparative stage, the BFG carried out an initial valuation (Valuation 1) determining the preliminary difference in the value of the transferred assets and liabilities (the preliminary funding gap) based on limited, supervisory data published ones. This valuation prepared by an independent expert (Pricewaterhousecoopers Polska sp. z o.o. – PwC) as at 28 February 2020 presented a much worse picture of the bank, with a negative capital value of PLN –52 million.

The BFG considered that the PBS was threatened with bankruptcy and conditions for resolution were fulfilled, including that resolution was in the public interest. On 15 January 2020 the BFG made a decision to launch the resolution. According to that decision there were no indications that possible supervisory or the PBS actions would remove the risk of bankruptcy in due course. The BFG considered that the protection of liabilities to the local governments is in the public interest and in consequence is the objective to launch the resolution. All functions of the bank were suspended on January 17th and resumed on January 21st by the bridge bank²⁴ to which a major part of the PBS has been transferred. Based on the interim valuation (Valuation 2), also prepared by the PwC as the disposal value, the NAV was equal about PLN –180 million (finally –182.8 PLN million). The BFG decided to cancel all contributed capital, write down relevant capital instruments and apply bail-in to all the subordinated liabilities and certain non-subordinated debt (including uninsured deposits) – in the part resulting from the ratio of the estimated amount of negative equity of PLN 182.8 million less the amount of capital instruments and subordinated bonds.

The range of the bail-in was as follows:

- member shares and subordinated bonds in full,
- non-capitalised interest on amounts of funds exceeding the guarantee limit – in full,
- uninsured deposits (local government units, small and medium enterprises and other entities) – partial (42.57%).

For the purpose of verifying the NCWOL principle, a preliminary simulation of the insolvency scenario was also conducted. The difference between the losses under resolution (Valuation 2) and the hypothetical insolvency losses were calculated with PLN 413 million which means that the losses (estimated by the external expert PwC) would be about 125 % higher under hypothetical liquidation.

The application of the bridge bank in the resolution process required the use of public funds due to the need to set up its capital. Pursuant to Article 274(1)(2) of the BFG Act, BFG support cannot exceed 5% of bank's total liabilities and equities i.e. PLN 141 million. Moreover, pursuant to Article 44(4)(a) and 44(5)(a) BRRD and Article 274(1)(1) of the BFG act, in the case of discretionary exclusions of selected classes of creditors from write-offs/conversions, the use of public funds requires the write-off/conversion of 8% of the bank's own funds and liabilities i.e. PLN 227 million. The latter rule had a very serious impact on the resolution process and the bail-in scale of certain groups of depositors, which will be discussed later on. As in previous cases, the resolution tool was a bridge bank in combination with a partial bail-in. However, unlike in the Italian case, the liabilities to subordinated bond holders, including individuals, were written off in full.

²⁴ Bank Nowy BFG S.A.

Table 2. Comparison of the balance sheet items (provided by bank and results of PwC valuations) as at February 28th 2020 (PLN million)

Specification	Data provided by the bank	Valuation 1	Valuation 2
Cash	66.6	66.6	65.6
Receivables from the Central Bank	212.1	212.1	208.6
Receivables from financial sector	160.7	157.3	154.8
Receivables from non-financial sector	1277.4	1209.0	1159.4
Receivables from government and local government entities	57.2	57.2	55.0
Securities	111.9	997.6	989.5
Fixed assets	61.1	67.6	55.7
Other assets	57.3	69.7	24.5
Total assets	2904.3	2037.1	2713.0
Liabilities to the Central Bank	0.0	0.0	0.0
Liabilities to financial sector	1.6	1.6	1.6
Liabilities to non-financial sector	2541.1	2541.1	2540.1
Liabilities to government and local government entities	203.7	203.7	203.7
Own issued securities	100.7	100.3	100.3
Other liabilities	38.0	38.0	23.6
Provisions	2.5	4.6	1.2
Equity	16.8	-52.1	-179.9
Total liabilities and equities	2904.3	2837.1	2 713.0

Source: BFG, 2020.

The three largest components of the PBS deposit base (representing a total of more than 90 % – see Figure 3) were deposits from individuals (virtually entirely excluded from bail-in), deposits from private companies and cooperatives and deposits from local governments and their units. It is worth recalling that the resolution objective was considering the service of local governments and their units as the critical function of the bank, due to the high value of deposits belonging to those entities. In this situation, it seemed natural to exclude these deposits from bail-in, under Article 46(3)(c) of BRRD. At that time, however, under Article 44(4)(a) and 44(5)(a) BRRD, the bail-in of the remaining available liabilities at 8% of the bank's total liabilities and own funds is a condition for using the bridging bank with capital from public funds.

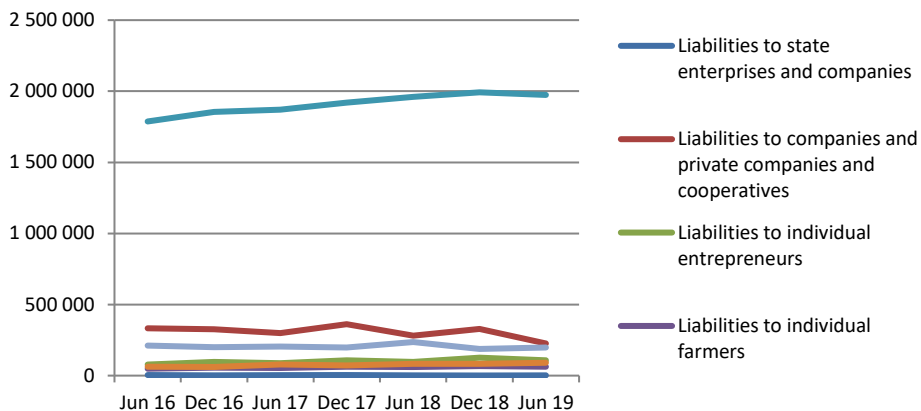

Figure 3. The deposit base (PLN thousand)

Source: Author's calculations based on PBS, 2016a; 2016b; 2017a; 2017b; 2018a; 2018b; 2019a; 2017c.

According to the information provided by the BFG [2020], that would force the write off all deposits from small and medium enterprises as well as from individuals (above guaranteed amount) for the total amount of 80 min PLN. It is highly probable that companies whose accounts would have been completely written off would have suffered a significant loss and, in addition, would have problems with liquidity, loan repayments and payment handling. This would have a strong negative impact on the region's economy. It would be also difficult to reconcile those measures with the NCWOL principle. It cannot be omitted that the loss of all funds deposited in the bank by enterprises, while fully protecting the deposits of local government units would be socially unacceptable. However in the context of the last conclusion, it is still possible to justify the adopted resolution objective. Considering that:

- in the absence of an entity willing to purchase PBS, the bridge bank combined with bail-in allowed for credible resolution using a bridge bank,
- the write-off of local government funds was aimed at reducing the scale of bail-in (both in full and in relation to the bank's other creditors)²⁵,
- the used funds from the from the financial arrangements (for the purpose of capitalisation of the bridge bank) will be returned after an unforced sale of the bridge bank's assets,

²⁵ Owners of a cooperative bank and subordinated bond holders (including individuals) lose all their investments. The other bank's creditors have been treated equally, whoever they are.

- a potential subsidy for local governments²⁶ from the state budget may significantly compensate for the losses incurred by local governments, leaving the state budget formally outside the formal support of the resolution,

it seems to make it likely that (as in the case of four small Italian banks and partially in case of Andelkassen), the Polish RA found a certain compromise that may be socially acceptable, by intentional bending the provisions of the BRRD, leading up to a hidden bailout by the state treasury. Apart from subordinated bonds, the bank had no other liabilities, contractually eligible for bail-in. It is likely that if 8 % of the total amount of the bank's liabilities had not had to be written off, the bail-in range applied by RA would have been significantly lower. All the cases compared indicate a discrepancy between the BRRD framework and the optimal (according to the national authority) way for a resolution of a small bank. Moreover, in each of these cases, the BRRD records were bent to justify a resolution of a very small bank (Denmark) or a reduction in bail-in (Italy, Poland). This calls for consideration to be given to whether the BRRD in its current form really facilitates the handling of all cases of failing banks. However, any protest by local governments or other creditors of the bank should lead to a formal reduction of the bail-in scale. A change in the adopted rules as a result of pressure from creditor groups may undermine the credibility of this tool in the future. The effectiveness of bail-in will collapse if creditors are able to force state intervention. Therefore, the determination of state authorities to resist this pressure is necessary [Stopczyński 2020].

3.3. Consequences and controversy

The resolution of the PBS aroused a lot of controversy and questions about the consequences of this decision. The author limited the discussion in this publication to issues closely related to the thesis presented in this article: the moment the resolution was launched, the used tool and, the problem of individuals as subordinated bonds holders.

The value of the bank's NAV calculated as at 28 February 2019 on the basis of data provided by the bank (not to mention Valuation 1) amounted to PLN 16.9 million (see Table 1) is significantly lower than that presented in the bank's financial statements for 2018 (PLN 114 million) and for the first half of 2019 (PLN 59 million). This immediately raises the question of how the KNF assessed the bank's situation at the time and why it did not decide to launch the resolution

²⁶ In practice, however, this means unequal treatment of clients, as other entities cannot count on such a refund: individuals, companies and, for example, which in some sense also have public funds at their disposal (collected for church renovation).

earlier²⁷. In the period preceding the resolution, the bank was very active in sponsoring cultural and sports events in the region. The bank's management had to be aware of the actual financial condition of the bank, and such behaviour has the characteristics of siphoning money out of the bank. Representatives of local governments complained about the moment of launching the resolution [Nowiny 2020]. In their opinion, in January 2020 their account balances were higher than in December 2019. The truthfulness of this information would be a significant argument for the thesis adopted by the author.

The key objectives of a bridge bank are to maintain critical financial services, ensure deposits are protected, and continue operations that are important for financial stability, minimizing disruption to the financial system [Sarra 2018]. Good practice dictates that a bridge transaction be utilized rarely and only as a short term measure to a pre-planned permanent solution for the troubled bank. In some jurisdictions the bridge bank option is reserved for systemically important banks [McGuire 2012]. In this context, the choice of a bridge bank as a resolution tool for small banks is somewhat surprising, but the previous experience in EU shows that a bridge bank has been predominantly used as the resolution tool, especially in case of small banks. It indicates, the difficulty in finding an entity willing to take over the bank in its entirety or even after partial bail-in. On the other hand, recapitalisation or liquidation would lead to significantly higher costs²⁸. The use of a bridge bank requires less bail-in compared to a recapitalisation and allows for an earlier use of public funds²⁹. The financial arrangements are used here to create the bridge bank capital and are expected to be returned after the end of its operations. In addition, full ownership control by the state institutions provides a greater guarantee of the bank's survival than when existing creditors become bank's owners (not necessarily willing or prepared to do so). It seems also probable that the central bank will be more willing to provide liquidity support to an entity belonging to a safety net institution than to a private acquiring entity³⁰.

The data presented by the internet services [www1; www2] indicate that 10.6 million of the subordinated bonds issued by the bank were in the portfolios of assets

²⁷ Crucial is the answer to the question whether the sharp deterioration of the bank's condition actually took place in the first half of the year or whether it was only a matter of making corrections to earlier unreliable accounting records.

²⁸ Recapitalisation might be difficult from the legal point of view because of the need to transform the cooperative bank into a commercial bank.

²⁹ In the absence of any potential buyers of a failing bank (wholly or partly), the RA will choose between recapitalisation and the bridge bank. The lack of an adequate amount of liabilities eligible for write-offs or conversions to capital (MREL) is likely to impose a deep bail-in to non-guaranteed deposits.

³⁰ The establishment by the BFG of two other banks, predestined to play the role of bridge banks in resolution processes may indicate that the bridge bank will become the primary resolution tool in Poland.

of open-ended investment funds, of which 3.7 million in the BPS Towarzystwo Funduszy Inwestycyjnych S.A (BPS TFI) funds³¹. Although the write-off these bonds, and consequently incurring a loss by holders (or holders of TFI participation units) seems indisputable³², it is worth posing the question whether offering such bonds to individuals was not a misselling. At present, the contagion effect in the form of lower prices of subordinated bonds issued by other cooperative banks should also be taken into account.

One of the most important is the problem of market discipline and in particular the impact of its increase (by sensitizing market participants to the situation of banks in a weaker financial condition) on the credibility of bank resolutions in the future. In the author's opinion this subject deserves a separate publication.

CONCLUSIONS AND POLICY IMPLICATIONS

One month after the launch of the PBS resolution, it is not yet possible to fully assess this process and its effects. In particular, the identification of possible contagion scale requires more time and data from other entities. However, a preliminary assessment of the presence of the public interest and the resolution mechanism used may be provided. As in Italy and Denmark, the real justification for a resolution such a small bank is to limit the losses of the bank's clients that they would suffer in the event of its bankruptcy, but the protection of retail debt holders is not a resolution objective, unless regarded as a critical function. It is likely that for this reason the formal justification is the continuation of the service of local government units, considered a critical function of the bank.

The information presented by the BFG [2020] indicates that the decision to launch resolution was made too late (what raises the issue of setting up PONV triggers by the authorities) and the process of making this decision by supervisory authority was not transparent. Actions taken sufficiently early and can ensure the continuity of critical functions, while minimizing the impact of an institution's failure on the economy and wider financial system. The information presented by the KNF [2020] is very poor and does not allow to verify which factor decided to consider that possible supervisory activities were exhausted.

The rationale for choosing bridge bank combined with the partial bail-in as the resolution tool seems to have the same basis as in other cases. The resolution authority seeks to use the resolution fund as early as possible, hoping that the unforced future sale will allow the recovery of the fund and possibly partial

³¹ BPS Towarzystwo Funduszy Inwestycyjnych S.A. is part of the BPS Group, the largest association of Cooperative Banks in Poland. Bank Polskiej Spółdzielczości S.A. is 100% shareholder.

³² However some investors were probably largely unaware of the true risk associated with these products, not even being aware of their bondholder status.

recompense of the creditors whose liabilities have been written off. In this context, the bail-in of deposits from local government units has served as an instrument to protect other creditors of the bank from excessive losses. However, the reaction of the local governments indicates that they were unaware of the role assigned to them. It is not excluded that their losses will be compensated by the State budget (in the manner that does not allow to recognize a direct link with PBS resolution).

The concept of bank resolution was designed as an attempt to find an antidote to the Too Big To Fail bank problem. This concept was later extended as a way of dealing with all failing banks. The previous cases of resolution of small banks in the EU indicate that national resolution authorities, fearing the effects of a potential contagion (or protecting the finances of the local community), see the need to avoid the bankruptcy of small, local banks, and made a decision to trigger resolution when such banks become insolvent. At the same time, resolution authorities seek to limit the scope for bail-in and try to use the financial arrangements (resolution fund), facing the dilemma of following the BRRD provisions or bending the rigid rules of the Directive to use public funds at an early stage. In this context the resolution of PBS seems to be credible however not an example of good practice described by BRRD and other EU regulations³³. It is rather an illustration of bending existing regulations in order to resolve banks in a socially accepted manner. This raises the issue whether the current regulations are not too rigid and may in the future impose ineffective or socially unacceptable solutions and the need of empirically monitoring bail-in, and more general, the application of the BRRD.

BIBLIOGRAPHY

- Act of BFG, 2016, Ustawa o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji z dnia 10 czerwca 2016 r., Dz.U. 2017, poz. 1937 z późn. zm.; Dz.U. 2019, poz. 326, tekst jednolity z dnia 15 marca 2019 r., Dz.U. 2019, poz. 795.
- Acharya V.V., Yorulmazer T., 2007, *Too many to fail – An analysis of time-inconsistency in bank closure policies*, „Journal of Financial Intermediation”, vol. 16, issue 1, pp. 1–31, ISSN 1042-9573.
- Avgouleas E., Goodhart Ch., 2015, *Critical Reflections on Bank Bail-ins*, „Journal of Financial Regulation”, vol. 1, pp. 3–29.

³³ On the basis of these regulations, we are still in a transitional period and it is only when banks have sufficient loss absorbing capacity (sufficient amount of liabilities contractually eligible for bail-in) that the uncertainties with regard to the potential bail-in scale will be removed. On the other hand the evidence of „unusual cases” shows the necessity to introduce other measures to deal with the failing banks and practical challenges encountered when applying bail-in.

- Asimakopoulou I.G., 2018, *The Veneto Banks Resolution: It Shall Be Called Liquidation*, „European Company Law Journal”, vol. 15, no. 5, pp. 156–162.
- Banca d'Italia, 2017, Cassa di Risparmio di Ferrara, Banca delle Marche, Cassa di Risparmio della Provincia di Chieti e Banca Popolare dell'Etruria e del Lazio, Audizione di Carmelo Barbagallo, <https://www.bancaditalia.it/media/notizia/cassa-di-risparmio-di-ferrara-banca-delle-marche-cassa-di-risparmio-della-provincia-di-chieti-e-banca-popolare-dell-etruria-e-del-lazio/>
- Bernard B., Capponi A., Stiglitz J.E., 2017, *Bail-ins and Bail-outs: Incentives, Connectivity and Systemic Stability*, NBER Working Paper No. 23747.
- Benink H.A., 2018, *Raising bank loss absorption capacity through equity capital or bail-in debt: A perspective from Europe*, „Journal of Financial Economic Policy”, vol. 10(2), pp. 275–280.
- BFG, 2020, *Przymusowa restrukturyzacja Podkarpackiego Banku Spółdzielczego w Sanoku – informacja rozszerzona*, <https://www.bfg.pl/przymusowa-restrukturyzacja-podkarpackiego-banku-spoldzielczego-w-sanoku-informacja-rozszerzona/>
- Bocuzzi G., De Lisa R., 2017, *Does Bail-in Definitely Rule out Bailout?*, „Journal of Financial Management Markets and Institutions”, vol. 5(1), pp. 93–110.
- BRRD (Bank Recovery and Resolution Directive), 2014, Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directive 82/891/EEC, and Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC, 2011/35/EU, 2012/30/EU and 2013/36/EU, and Regulations (EU) No. 1093/2010 and (EU) No. 648/2012, of the European Parliament and of the Council.
- Dewatripont M., 2014, *European banking: Bailout, bail-in and state aid control*, „International Journal of Industrial Organization”, vol. 34, pp. 37–43.
- EBA, 2019, *Handbook on valuation for purposes of resolution*, <https://eba.europa.eu/eba-publishes-handbook-on-valuation-for-purposes-of-resolution>
- Finansiel Stabilitet, 2015, *Decision of Finansiel Stabilitet (Denmark)*, <https://eba.europa.eu/regulation-and-policy/recovery-and-resolution/notifications-for-use-of-dgs-funds/denmark/andelskassen-j.a.k.-slagelse>
- Finansiel Stabilitet, 2018, Notification from Finansiel Stabilitet, <https://eba.europa.eu/file/33151/download?token=hqoeGbnf>
- FSB, 2014, *The Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions (the 'Key Attributes')*, 15 October.
- Geithner T.F., 2014, *Stress Test: Reflections on Financial Crises*, Random House, 306.
- KNF, 2020, *Stanowisko Urzędu KNF ws. oświadczenia Rady Nadzorczej w zawieszeniu Podkarpackiego Banku Spółdzielczego z siedzibą w Sanoku*, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Stanowisko_UKNF_ws_oswiadczenia_RN_w_zawieszeniu_PBS_w_Sanoku_68664.pdf
- Lintner P., Lincoln J., 2016, *Bank Resolution and Bail-In in the EU: Selected Case Studies Pre and Post BRRD*, World Bank Group, <http://documents.worldbank.org/curated/en/100781485375368909/Understanding-bank-recovery-and-resolution-in-the-EU-a-guidebook-to-the-BRRD>
- Miklaszewska E., 2017, *The application of bail-in tool in a bank resolution framework: The evidence from the Italian local and regional banks*, „Bezpieczny Bank”, vol. 4(69), pp. 168–182.
- McGuire C., 2012, *Simple tools to assist in the resolution of troubled banks*, World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/271191468330277052/simple-tools-to-assist-in-the-resolution-of-troubled-banks>
- Nowiny, 2020, <https://nowiny24.pl/samorzadowcy-z-podkarpackia-ktorzy-stracili-pieniadze-z-banku-pbs-mowia-dosc-i-zaczynaja-walczyc-o-rekompensaty-od-rzadu/ar/c1-14751430>

- Pandolfi L., 2018, *Bail-in vs. Bailout: a False Dilemma?*, CSEF – Centre for Studies in Economics and Finance, Department Of Economics, University of Naples, Working Paper No. 499, May.
- PBS, 2017a, *Sprawozdanie Zarządu z działalności Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za 2016 r.*
- PBS, 2017b, *Sprawozdanie Zarządu z działalności Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za I półrocze 2017 r.*
- PBS, 2018a, *Sprawozdanie Zarządu z działalności Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za 2017 r.*
- PBS, 2018b, *Sprawozdanie Zarządu z działalności Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za I półrocze 2018 r.*
- PBS, 2019a, *Sprawozdanie Zarządu z działalności Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za 2018 r.*
- PBS, 2019b, *Informacja dodatkowa sprawozdania finansowego Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za okres od 1 stycznia 2018 roku do 31 grudnia 2018 r.*
- PBS, 2019c, *Sprawozdanie Zarządu z działalności Podkarpackiego Banku Spółdzielczego za I półrocze 2019 r.*
- Sarra J., 2017, *A Bridge Over Troubled Waters – Resolving Bank Financial Distress in Canada*, „Annual Review of Insolvency Law” (Carswell, Toronto), pp. 255–342.
- Schäfer A., Schnabel I., Weder di Mauro B., 2016, *Bail-in expectations for European banks: Actions speak louder than words*, ESRB Working Paper Series, No 7, April.
- Stopczyński A.R., 2020, *Banki na progu upadłości – refleksje nad postępowaniem*, article accepted for printing by „Bank i Kredyt” (to be published in May 2020).
- Tröger T.H., 2017, *Why MREL won't help much: Minimum requirements for bail-in capital as insufficient remedy for defunct private sector involvement under the European bank resolution framework*, SAFE Working Paper, No. 180, Goethe University Frankfurt, SAFE – Sustainable Architecture for Finance in Europe, Frankfurt a. M.
- White Ph., Yorulmazer T., 2014, *Bank Resolution Concepts, Trade-offs, and Changes in Practices*, „Economic Policy Review”, vol. 20(2).
- [www1] www.obligacje.pl
- [www2] www.stockwatch.pl

CZY RESOLUTION OGRANICZA UDZIAŁ ŚRODKÓW PUBLICZNYCH W KOSZTACH NIETYTUŁACJALNOŚCI BANKU? PRZYPADEK PODKARPACKIEGO BANKU SPÓŁDZIELCZEGO W SANOKU

Streszczenie

15 stycznia 2020 r. podjęta została decyzja o wszczęciu *resolution* wobec Podkarpackiego Banku Spółdzielczego w Sanoku. Przesłanką jej podjęcia było utrzymanie obsługi jednostek samorządu terytorialnego, uznanej za funkcję krytyczną banku. Postępowanie przeprowadzono z wykorzystaniem banku pomostowego w połączeniu z umorzeniem obligacji podporządkowanych oraz części niegwarantowanych depozytów (w tym należących do jednostek samorządu terytorialnego). Autor stawia tezę, że umorzenie depozytów podmiotów publicznych było substytutem dla niewystarczającej kwoty zobowiązań podlegających kontraktowo umorzeniu lub konwersji. Takie działanie pozwoliło zapewnić wiarygodność *resolution* oraz ochronić pozostałe grupy klientów banku posiadających niegwarantowane depozyty przed nadmiernymi stratami (tj. ograniczając ryzyko zarażenia). Porównując ten przypadek z innymi procesami *resolution* małych banków w UE, autor twierdzi, że

organy krajowe będą starały się w takich sytuacjach ograniczyć zakres umorzenia lub konwersji długu i dążyć do uruchomienia środków publicznych, a tym samym intencjonalnie naginać sztywne zasady BRRD w celu znalezienia rozwiązania społecznie akceptowalnego i bezpiecznego dla sektora.

Słowa kluczowe: *bail-in*, bank pomostowy, bank spółdzielczy, Dyrektywa BRRD, koszty niewypłacalności, przymusowa restrukturyzacja i uporządkowana likwidacja (*resolution*) banków.

Przyjęto/Accepted: 15.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

DETERMINANTY RECESJI NA RYNKU POŻYCZEK POZABANKOWYCH W POLSCE

Krzysztof Waliszewski

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4239-5875>

Streszczenie

Zaostrzenie regulacji w zakresie detalicznej działalności kredytowej banków (rekomendacja T KNF) doprowadziła do dynamicznego wzrostu sektora pożyczek pozabankowych w Polsce. Obok segmentu tradycyjnego (*off-line*) pożyczek udzielanych w domu i w punktach stacjonarnych – własnych i partnerskich, np. poprzez pośredników finansowych w związku z rozwojem nowoczesnych technologii w finansach konsumenckich (*fin-tech*), powstał i dynamicznie rozwinął się segment pożyczek udzielanych zdalnie (*on-line, digital lending, Lendtech*). W okresie dynamicznego wzrostu pozabankowego sektora pożyczkowego w życie weszło szereg regulacji o charakterze ostrożnościowym i w zakresie ochrony konsumenta – pożyczkobiorcy, a największe instytucje pożyczkowe od lutego 2016 r. zostały objęte tzw. podatkiem bankowym. Jednak statystyki rynku pożyczkowego za 2019 r. wskazują, że z miesiąca na miesiąc dynamika sprzedaży pożyczek pozabankowych spadała, aby w końcu roku osiągnąć ujemne wartości (ok. –3%), oznaczające w praktyce stan recesji tego rynku. Celem artykułu jest identyfikacja determinant zaobserwowanej w 2019 r. recesji rynku pożyczek pozabankowych. W artykule wykorzystano literaturę przedmiotu, na którą składają się akty prawne, artykuły naukowe, raporty i dane statystyczne.

Słowa kluczowe: pożyczki pozabankowe, kredyt konsumencki, rynek *consumer finance*, przepisy antylichwiarskie.

JEL Class: G28, L40, D10, D18.

WPROWADZENIE

Instytucje pożyczkowe w rozwiniętych gospodarkach rynkowych, w tym również w Polsce, są częścią rynku finansowania konsumpcji (*consumer finance*) obejmującego produkty kredytowe o stosunkowo niskich kwotach i na krótkie okresy. Biorąc pod uwagę kryterium podmiotowe, na rynku tym poza bankami uniwersalnymi (komercyjnymi) i spółdzielczymi działają również spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, niebankowe instytucje pożyczkowe, pośrednicy i doradcy kredytowi, a także banki specjalizujące się w udzielaniu kredytów konsumenckich [Ancyparowicz i Rutkowska 2014; Solarz 2007]. Jest to rynek bardzo atrakcyjny z biznesowego punktu widzenia, ponieważ pozwala realizować stosunkowo wysokie marże kredytowe, ale jednocześnie narażony jest na najwyższe ryzyko braku spłat. Na rynek ten wpływa wiele czynników o charakterze makroekonomicznym, społecznym i demograficznym [Gostomsk i Lepczyński 2009; Barczuk 2011]. W zakresie produktowym rynek ten obejmuje pożyczki pozabankowe, bankowe pożyczki gotówkowe, pożyczki od SKOK-ów, kredyty ratalne, karty kredytowe, w tym karty *private label*, limity w rachunkach oszczędnościowo-rozliczeniowych [Waliszewski 2010]. W ostatnich kilku latach wzrosło znaczenie instytucji pożyczkowych na rynku *consumer finance*, co było z jednej strony związane z coraz bardziej restrykcyjnymi regulacjami w zakresie detalicznej działalności kredytowej banków (rekomendacje KNF), a z drugiej strony z rozwojem nowoczesnych technologii na rynku pożyczkowym, którą preferują osoby wykształcone, z dużych miast, ceniące sobie elastyczność i wygodę. Udział sektora pożyczkowego w rynku *consumer finance* wg wartości udzielonych pożyczek w 2018 r. był nieznaczny i wynosi ok. 7%, jednak biorąc pod uwagę udział wg liczby zawartych umów był znaczny, bo wynosił ponad 20%. W poszczególnych latach obserwowano dodatnią dynamikę wzrostu rynku pożyczkowego aż do 2019 r., gdy wartość udzielonych pożyczek rok do roku była ujemna na poziomie 4,2%. W związku ze zmianą trendu dynamiki wartości sprzedaży pożyczek pozabankowych z dodatniej na ujemną, wyjaśnienie przyczyn tej zmiany jest celem niniejszego tekstu. Autor chciałby udowodnić hipotezę, że recesja na rynku pożyczkowych w 2019 r. ma swoje podłoże w czynnikach ekonomicznych i regulacyjnych, a także wynika z problemów w finansowaniu działalności przez instytucje pożyczkowe, które mają źródło w kryzysie na rynku obligacji korporacyjnych związanym z problemami spółki GetBack S.A.

1. RYNEK POŻYCZEK POZABANKOWYCH W POLSCE W LATACH 2007–2019

Pierwszą w Polsce instytucją pożyczkową prowadzącą działalność na terenie całego kraju i w związku z tym rozpoznawalną w skali ogólnopolskiej jest spółka Provident, powstała w 1997 r., będąca częścią międzynarodowej grupy International Personal Finance. Jest spółką publiczną notowaną – w ramach tzw. notowania równoległego (*dual-listing*) – na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (od 27 marca 2013 r.) oraz London Stock Exchange (od 2007 r.). Przedsiębiorstwo jest liderem na polskim rynku pożyczek pozabankowych (*pay-day loan*). Oferuje pożyczki z możliwością spłaty w dwóch opcjach: obsługa w domu klienta (*home credit*) lub przelew z konta bankowego. W 2013 roku spółka wprowadziła również nowy produkt – pożyczki dla mikroprzedsiębiorców. W 2014 roku oferta poszerzyła się o pożyczkę konsolidacyjną, a także pożyczkę ze spłatą w miesięcznych ratach (w pozostałych przypadkach standardem jest rata cotygodniowa). Provident rozpoczął również współpracę z AXA, dzięki czemu zaoferował jako dodatek do pożyczki pakiet medyczny za darmo. W styczniu 2016 r. firma zdywersyfikowała swoje usługi w Polsce, wprowadzając do oferty rozwiązania finansowe przez Internet poprzez markę Happi pożyczki. Do 2015 r., kiedy w życie weszły przepisy antylichwiarskie limitujące odsetki maksymalne do 4-krotności stopy lombardowej NBP, spółka była znana z bardzo wysokich kosztów odsetkowych swoich pożyczek, sięgających w skali roku kilku tysięcy procent, co można określić jako lichwa (*fringe banking*). W kolejnych latach XXI w. do Providenta zaczęły dołączać inne podmioty – Profi Credit, Everest Finance (Bocian Pożyczki), Pożyczki-Chwilówki, Kreditech, Vivus, Wonga, co doprowadziło do polaryzacji podmiotów wokół 3 segmentów – rynku tradycyjnego działającego w kanałach stacjonarnych (*off-line*) – w domu (segment domowy), w oddziałach własnych i placówkach partnerskich, np. u pośredników finansowych (segment oddziałowy), a także nowego i dynamicznie rosnącego kanału zdalnego (*on-line*) obejmującego telefon i Internet. Z czasem znaczenie tego drugiego kanału stało się tak duże, jak kanału tradycyjnego – wg danych za 2017 r. udział obu kanałów w rynku wynosił po ok. 50%. Segmentację rynku pożyczkowego w Polsce przedstawia rysunek 1.

Jak wskazuje tabela 1 segmenty tradycyjne (*off-line*) obsługi domowej, oddziałowy i *on-line* różnią się sposobem pozyskania klienta, procedurą i czasem podjęcia decyzji pożyczkowej, sposobem zawarcia umowy i transferu środków finansowych, a także sposobem spłaty rat kapitałowo-odsetkowych. Wskazane różnice wpływają również na stronę finansową modeli biznesowych realizowanych w poszczególnych segmentach rynku, tzn. na poziom przychodów, kosztów, rentowność, średnią wartość pożyczki, szkodowość.

	DOMOWE	ODDZIAŁOWE	ONLINE	
DEŁGI TERMIN (3 – 8+ kwartałów)	PROVIDENT	PROFI CREDIT	ZAIMO (KREDITECH)	ZAPŁO (VIVUS) INCREDIT (FINABAY)
ŚREDNI TERMIN (1 – 9 miesięcy)	BOCIAN POŻYCZKI (EVEREST CAPITAL)	KREDYT OK (CAPITAL.SERVICE)	FERRATUM	
CHWILÓWKI (do 1 miesiąca)		KREDYTY CHWILÓWKI	WONGA VIVUS KREDITO24 (KREDITECH) NETCREDIT (FINABAY)	

Rysunek 1. Segmentacja rynku pożyczkowego w Polsce

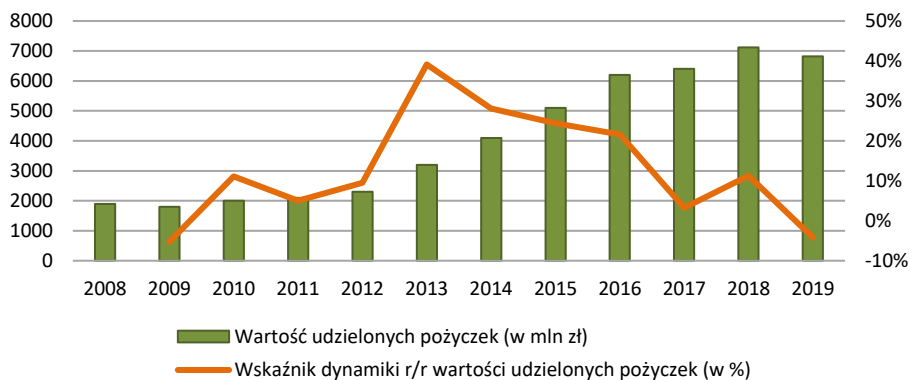
Źródło: *Rynek firm pożyczkowych...*, dostęp 31.12.2019.

Tabela 1. Porównanie segmentów rynku pożyczkowego w Polsce

Segmenty <i>off-line</i>		Segment <i>on-line</i>
Segment domowy	Segment oddziałowy	
<p>Pozyskanie klienta Sieć doradców klienta Infolinia / formularz na stronie Instensywne kampanie reklamowe</p> <p>Decyzja kredytowa Subiektywna ocena agenta Weryfikacja danych i BIK Czas: 1–2 dni</p> <p>Zawarcie umowy i transfer środków Dostarczane przez agenta</p> <p>Splata długu Obsługa domowa (cotygodniowe wizyty) lub przelew</p>	<p>Pozyskanie klienta Ogólnokrajowa sieć oddziałów Infolinia / formularz Kampanie ATL</p> <p>Decyzja kredytowa Weryfikacja w oddziale Decyzja podczas wizyty, duże pożyczki w ciągu 24 godzin</p> <p>Zawarcie umowy i transfer środków Umowa zawierana w oddziale Przelew na konto klienta</p> <p>Splata długu System ratalny Przelew lub gotówka</p>	<p>Pozyskanie klienta Intensywne kampanie ATL/BTL Dopracowany serwis internetowy Programy partnerskie</p> <p>Decyzja kredytowa Kilka – kilkadziesiąt minut W oparciu o rejestry dłużników Najostrejsze kryteria</p> <p>Zawarcie umowy i transfer środków „Podpisanie” umowy przelewem Pożyczka przekazana na konto</p> <p>Splata długu Wyłącznie przelewem Zazwyczaj jednorazowa</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rynek firm pożyczkowych...*, dostęp 31.12.2019.

Biorąc pod uwagę produkt bankowy – pożyczkę gotówkową i produkt pozabankowy – pożyczkę pozabankową ze względu na średnią wartość (kredyty konsumpcyjne średnia wartość ok. 11 893 zł¹, pożyczki pozabankowe średnia wartość 2 485 zł²) i termin spłaty, są to produkty w dużej mierze komplementarne a nie substytucyjne, co potwierdza, iż rynek pożyczkowy raczej dopełnia ofertę bankową niż z nią konkuruje. Może zastanawiać, kto korzysta z pożyczek pozabankowych – w części są to osoby wykluczone kredytowo z sektora bankowego, ale w części są to osoby ubankowione, tzn. posiadające rachunek bankowy i kredyt bankowy, z wyższym wykształceniem i z dużych miast, co wskazuje na przenikanie się sektora bankowego i pozabankowego [Waliszewski 2017]. Również powszechnie powielana informacja, że instytucje pożyczkowe nie badają zdolności i wiarygodności klientów przed udzieleniem finansowania jest nieprawdziwa, ponieważ zgodnie z przepisami prawa, mają obowiązek badać ryzyko kredytowe przed udzieleniem pożyczki, w tym badać klienta w bazach BIK lub BIG-ów, a poziom odrzucanych wniosków jest wysoki i wynosi ok. 70%. Rozwój sektora pożyczkowego w Polsce był zdeterminowany czynnikami ekonomicznymi, regulacyjnymi, technologicznymi i społecznymi, a także był wspierany bardzo aktywną działalnością marketingową instytucji pożyczkowych, plasującą ten sektor wśród największych reklamodawców w branży finansowej, budującą i utrwalającą świadomość poszczególnych marek.

Wykres 1. Charakterystyka rynku pożyczkowego w Polsce – roczna sprzedaż pożyczek (w mln zł) i dynamika sprzedaży r/r (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego Związku Instytucji Pożyczkowych, Związku Przedsiębiorstw Finansowych, Biura Informacji Kredytowej.

¹ Według danych BIK za 2019 r.

² Według danych BIK za 2019 r.

Dynamiczny rozwój rynku pożyczkowego w Polsce był możliwy, ponieważ od początku 2011 r. Komisja Nadzoru Finansowego wprowadziła rekomendację T, dotyczącą zarządzania ryzykiem ekspozycji detalicznych w bankach [*Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk...*]. Implementacja tej rekomendacji m.in. poprzez wprowadzenie maksymalnego wskaźnika miesięcznego zadłużenia do miesięcznych dochodów DtI (*debt to income*)³ na poziomie 50 i 65% dla osób osiągających dochody powyżej przeciętnego wynagrodzenia oznaczała w praktyce wykluczenie kredytowe (*credit exclusion*) części klientów dotychczas obsługiwanych przez banki poza sektor bankowy. Dopiero nowelizacja rekomendacji T z lutego 2013 r., obowiązująca od końca lipca 2013 r., zniósła te wartości, pozostawiając bankom ich określenie w ramach wewnętrznych polityk kredytowych [Waliszewski 2016]. Jak wskazują dane obrazujące wielkość rynku pożyczkowego w Polsce, w latach 2008–2019 (wykres 1) rynek ten wzrósł z ok. 2 mld zł udzielanych pożyczek rocznie do 7,4 mld zł w 2018 r. i 6,82 mld zł w 2019 r. Jednocześnie w 2014 r. nastąpiło podwojenie wartości tego rynku w stosunku do roku 2008 – 4,1 mld zł udzielonych pożyczek, a w 2017 r. potrojenie do wartości 6,4 mld zł, przy czym tak dynamiczny wzrost był możliwy dzięki powstaniu i rozwojowi segmentu pożyczek internetowych, którego wartość w latach 2013–2017 uległa potrojeniu z 1,1 mld zł do 3,3 mld zł. Od 2013 r., gdy dynamika wzrostu rynku była najwyższa i wyniosła 39%, obserwuje się coraz wolniejszy wzrost akcji pożyczkowej – w 2017 r. wskaźnik dynamiki rocznej sprzedaży pożyczek rok do roku wynosił 13%, jednak w 2019 r. był ujemny na poziomie 4,2%, co oznacza regres i recesję rynku pożyczkowego w Polsce.

2. REGULACJE OSTROŻNOŚCIOWE I KONSUMENCKIE DOTYCZĄCE POZABANKOWEGO RYNKU POŻYCZKOWEGO W POLSCE

Początkowo regulacje pozabankowego sektora pożyczkowego nie nadszły za jego dynamicznym rozwojem i sektor pożyczek pozabankowych był traktowany jako element nieregulowanego, równoległego sektora bankowego (*shadow banking system*) i do sektora parabankowego (*fringe banking*). Przez to nie można było skutecznie zapobiegać nadużyciom, do jakich dopuszczali się pożyczkodawcy wobec konsumentów, np. pobieranie nadmiernych pozaodsetkowych kosztów pożyczek, w tym opłat za administrację, za rolowanie pożyczek, za odbiór rat w domu [Czechowska 2015; Opolski i in. 2015]. Brak publicznego rejestru instytucji pożyczkowych prowadził do braku kontroli ze strony państwa nad tym

³ Jest to wskaźnik określający relację wydatków związanych z obsługą zobowiązań kredytowych i zobowiązań finansowych innych niż zobowiązania kredytowe do dochodów klientów detalicznych.

segmentem rynku usług finansowych, a także oznaczał brak przestrzegania żądanych wymogów formalnych przez przedsiębiorców udzielających pozabankowych pożyczek konsumenckich. W miarę jak nasilały się negatywne zjawiska, pojawiła się koncepcja uregulowania rynku pożyczkowego [Domańska-Szaruga 2015] w celu zapewnienia bezpieczeństwa finansowego konsumentów jako nieprofesjonalnych uczestników obrotu gospodarczego [Domańska-Szaruga 2016]. Należy dodać, że niebankowe instytucje pożyczkowe w relacjach z konsumentami były związane przepisami ustawy o kredycie konsumenckim z dnia 12 maja 2011 r. [Dz.U. 2019, poz. 1083 z późn. zm.] i jej wcześniejszą wersją z dnia 20 lipca 2001 r. [Dz.U. 2001, nr 100, poz. 1081 z późn. zm.].

Wszystkie te argumenty przesądziły o zaostrzeniu regulacji tego rynku w 2015 r. Ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym i niektórych innych ustaw [Dz.U. 2015, poz. 1357] wprowadzono do ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim przepisy dotyczące wprost instytucji pożyczkowych, które zaczęły obowiązywać od 11 marca 2016 r. Przepisy te dotyczyły następujących obszarów działalności instytucji pożyczkowych:

1. Wprowadzenie definicji legalnej instytucji pożyczkowej, zgodnie z którą instytucja pożyczkowa to kredytodawca kredytu konsumenckiego inny niż:
 - a) bank krajowy, bank zagraniczny, oddział banku zagranicznego, instytucja kredytowa lub oddział instytucji kredytowej w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe [Dz.U. 2019, poz. 2357 ze zm.],
 - b) spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa oraz Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa w rozumieniu [Dz.U. 2019, poz. 2412 ze zm.],
 - c) podmiot, którego działalność polega na udzielaniu kredytów konsumenckich w postaci odroczenia zapłaty ceny lub wynagrodzenia na zakup oferowanych przez niego towarów i usług.
2. Ograniczenie możliwości spłaty zaciągniętej pożyczki nową pożyczką tzw. rolowanie pożyczki poprzez wyliczanie pozaodsetkowych kosztów łącznie od pożyczki pierwotnie zaciągniętej i nowej pożyczki zaciąganej na jej spłatę. W praktyce mechanizm rolowania został zastąpiony przez rynek mechanizmem refinansowania. Takie refinansowanie jest możliwe, jeśli klient zaciągnął pożyczkę w jednej firmie pożyczkowej, ale pożyczkę refinansową weźmie w innej. Wówczas nie obowiązują limity kosztów pożyczki łącznie, ale oddzielnie dla każdego zobowiązania. Tymczasem oba podmioty udzielające pożyczki mogą być zależne od siebie.
3. Wprowadzenie maksymalnych pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego (MPKK).
4. Wprowadzenie maksymalnych opłat windykacyjnych za opóźnienie.

5. Wprowadzenie określonej formy prawnej dla instytucji pożyczkowej jako spółki z o. o. lub spółki akcyjnej.
6. Wprowadzenie wymogów wobec członków zarządu, rady nadzorczej, prokurentów instytucji pożyczkowej, ponieważ może być nim wyłącznie osoba, która nie była prawomocnie skazana za przestępstwo przeciwko wiarygodności dokumentów, mieniu, obrotowi gospodarczemu, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi lub przestępstwo skarbowe.
7. Wprowadzenie minimalnego wymogu kapitałowego w wysokości 200 tys. zł i formy kapitału zakładowego instytucji pożyczkowej w postaci wkładu pieniężnego. Środki na pokrycie tego kapitału nie mogą pochodzić z kredytu, pożyczki, emisji obligacji lub ze źródeł nieudokumentowanych.
8. Wprowadzenie prawnej możliwości udostępniania przez instytucje pożyczkowe informacji Biuru Informacji Kredytowej w zakresie niezbędnym do oceny zdolności kredytowej konsumenta i analizy ryzyka kredytowego przy zachowaniu tajemnicy bankowej co do informacji pozyskanych z baz BIK przez zarząd i pracowników instytucji pożyczkowej.
9. Wprowadzenie penalizacji za nie stosowanie nowych regulacji przez podmioty udzielające konsumentom pożyczek pozabankowych w formie grzywny do 500 000 złotych i kary pozbawienia wolności do lat 2, a także za nie zachowanie tajemnicy bankowej co do informacji kredytowej w formie grzywny do 1 000 000 złotych i kary pozbawienia wolności do lat 3.
10. KNF uzyskała prawo do prowadzenia postępowania wyjaśniającego, w toku którego objęte nim podmioty są zobowiązane do przedłożenia dokumentów na żądanie prowadzących postępowanie pracowników.

Uzupełnieniem przepisów z 2015 r. były te wprowadzone przy okazji implementacji do polskiego porządku prawnego dyrektywy hipotecznej (Dyrektywa MCD, *Mortgage Credit Directive*). W dniu 22 lipca 2017 r. weszła w życie ustawa z 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami [Dz.U. 2017, poz. 819], nowelizująca ustawę z dnia 12 maja 2011 roku o kredycie konsumenckim, m.in. poprzez dodanie artykułów, które dotyczą konieczności uzyskania wpisu instytucji pożyczkowej do rejestru prowadzonego przez KNF [www1]. Według stanu na koniec 2019 r., w rejestrze instytucji pożyczkowych wpisanych było 499 podmiotów. Funkcjonowanie rejestru nie należy utożsamiać z objęciem przez KNF instytucji pożyczkowym nadzorem finansowym podobnym do nadzoru bankowego, a uzyskanie wpisu do rejestru jest uzależnione od spełnienia szeregu warunków formalnych [Bernat 2018].

Wprowadzenie przepisów antylichwiarskich w odniesieniu do kredytu konsumenckiego, w tym do pożyczki pozabankowej istotnie wpłynęło na model biznesowy instytucji pożyczkowych. Wprowadzony wzór na MPKK ma następującą postać:

$$MPKK \leq (K \times 25\%) + (K \times n / R \times 30\%) \leq 100\% \times K \text{ w całym okresie}$$

gdzie:

K – kwota kapitału,

n – okres kredytowania,

R – liczba dni w roku.

W okresie kredytowania do 30 miesięcy maksymalne koszty pozaodsetkowe kredytu konsumenckiego rosną w sposób liniowy, a od 30 miesiąca pozostają stałe na poziomie 100%.

W statystykach rynku pożyczkowego widoczny jest wpływ obowiązujących od marca 2016 r. regulacji, który wyraża się [Kurzępa-Depo i Gemzik-Salwach 2018a; Kurzępa-Dep i Gemzik-Salwach 2018b; Pindel i Martysz 2019]:

- zwiększaniem średniej kwoty pożyczki;
- wydłużaniem średniego okresu spłaty pożyczki;
- zwiększeniem udziału dystrybucji poprzez kanały zdalne (*on-line*), w których obsługa klienta jest tańsza niż w przypadku kanałów tradycyjnych (*off-line*);
- zmniejszeniem liczby podmiotów świadczących usługi pożyczkowe na skutek wprowadzenia wymogów co do formy prawnej, wysokości i formy kapitału własnego oraz ograniczeń maksymalnych pozaodsetkowych kosztów pożyczki konsumenckiej;
- pogorszeniem sytuacji finansowej i rentowności instytucji pożyczkowych skutkującym osiąganiem strat i wycofaniem się z rynku pożyczkowego szczególnie mniejszych firm;
- wzrostem odsetka wniosków odrzucanych do ok. 66% w 2017 r. i zmniejszeniem poziomu akceptacji (*approval rate*) do ok. 34% (dane KPF za 2017 r.). Przykładowo w 2010 r. poziom odrzucanych wniosków wynosił 34%, a poziom akceptacji 66%.

Interesujących danych o sektorze instytucji pożyczkowych oraz klientach korzystających z pozabankowej pożyczki konsumenckiej dostarczają statystyki tego rynku w odniesieniu do segmentu tradycyjnego (placówki stacjonarne, obsługa domowa), określanego jako *off-line* oraz segmentu kanałów zdalnych, określanego jako *on-line*. Obserwuje się wzajemne przenikanie działalności podmiotów należących wcześniej do jednego z wybranych segmentów, np.: Provident Polska działający w kanale stacjonarnym z obsługą domową utworzył markę Hapi Pożyczki oferującą pożyczki przez Internet.

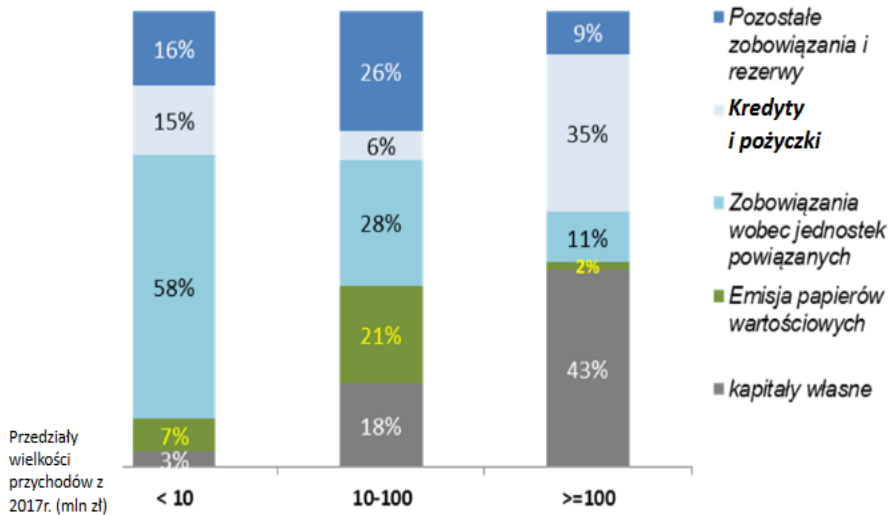
3. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA DZIAŁALNOŚCI PRZEZ INSTYTUCJE POŻYCZKOWE W POLSCE

Instytucje pożyczkowe nie przyjmują depozytów od klientów, w związku z czym nazywane są instytucjami pożyczkowymi udzielającymi pożyczek ze środków własnych. W praktyce jednak w niewielkim stopniu finansują swoją działalność z kapitału własnego w pełnym tego słowa znaczeniu, a w większości korzystają z kapitałów obcych. Mogą to być kredyty bankowe, pożyczki pozabankowe od właścicieli, a także emisja obligacji korporacyjnych, które mogą być notowane na rynku papierów dłużnych GPW – Catalyst. Określone źródło finansowania, poza dostępnością, różni się kosztem finansowania, co ostatecznie wpływa na rentowność biznesu pożyczkowego. Dostępność poszczególnych źródeł finansowania zależała również od tego, czy dana instytucja pożyczkowa jest częścią międzynarodowej grupy finansowej, czy prowadzi tylko działalność na terenie Polski. Natomiast dostępność finansowania instytucji pożyczkowych w formie obligacji była uzależniona od zainteresowania inwestorów tego typu papierami korporacyjnymi, a ta z kolei zależała od oprocentowania obligacji, perspektyw rozwoju sektora pożyczkowego i samego emitenta, a także skali nie wywiązywania się z zobowiązań obligacyjnych przez instytucje pożyczkowe (w 2017 r. spółka Eurocent nie wykupiła obligacji o wartości ponad 1 mln zł, a w 2018 r. o wartości 2,3 mln zł).

Zobowiązania wszystkich instytucji pożyczkowych w 2017 r. wynosiły 3,9 mld zł. Za 79% wartości zobowiązań odpowiada 10 spółek. Zobowiązania 10 największych instytucji pożyczkowych zwiększyły się o 4,5%. Warto przy tym zauważyć, że czołowe instytucje pożyczkowe w tym samym okresie odnotowały spadek zysku netto. W 2016 r. przeciętna rentowność obligacji brutto wahała się od 5 do 7%, by w kolejnym roku zwiększyć się od 6 do 9%. Wpływ na to miała niepewność regulacyjna, a także kilka upadłości firm pożyczkowych, które nie sprostały nowym wymogom prawnym i nie potrafiły dostosować swojej oferty do nowych warunków ekonomicznych. Polityka kredytowa jest zacieśniana. Instytucjom pożyczkowym coraz bardziej zaczyna zależeć na trwałej relacji ze sprawdzonym klientem, co oznacza pracę na znanym portfelu [*Sektor pożyczek pozabankowych*, 2019].

Ciekawych informacji odnośnie struktury finansowania instytucji pożyczkowych w Polsce dostarcza przeprowadzone przez BIK badanie sprawozdań finansowych 39 wybranych instytucji pożyczkowych za 2017 r. Na sumę bilansową wynoszącą 5,6 mld zł na kapitały własne przypadało 2,2 mld zł, co stanowiło 39% sumy pasywów, a na kapitały obce, czyli zobowiązania i rezerwy przypadało 3,4 mld zł stanowiące 61% pasywów. Z tej kwoty na poszczególne źródła kapitału obcego przypadało [Cholewa 2018]:

1. kredyty i pożyczki 1,8 mld zł, co stanowiło 32% pasywów,
2. emisja papierów wartościowych 0,2 mld zł, co stanowiło blisko 4% pasywów,
3. zobowiązania wobec jednostek powiązanych 0,8 mld zł, co stanowiło ponad 14% pasywów,
4. pozostałe zobowiązania i rezerwy 0,6 mld zł, co stanowiło blisko 11% pasywów.

Wykres 2. Źródła finansowania firm pożyczkowych według przedziałów wielkości przychodów

Źródło: Cholewa, 2018.

Źródła finansowania instytucji pożyczkowych są również zróżnicowane w zależności od wielkości instytucji mierzonej sumą przychodów ze sprzedaży, co przedstawiono na wykresie 2. Spółki małe, z przychodami do 10 mln zł, finansują się głównie z zobowiązań od jednostek powiązanych (58%), następnie z pozostałych zobowiązań i rezerw (16%), kredytów i pożyczek (15%), emisji obligacji korporacyjnych (7%) i kapitałów własnych (3%). Spółki średnie, o przychodach między 10 a 100 mln zł, mają najbardziej zróżnicowaną, ale jednocześnie stabilną strukturę finansowania, ponieważ finansują się głównie z zobowiązań wobec jednostek powiązanych (28%), pozostałych zobowiązań i rezerw (26%), emisji papierów wartościowych (21%), kapitałów własnych (18%) i kredytów i pożyczek (6%). Największe spółki pożyczkowe, o przychodach ze sprzedaży

powyżej 100 mln zł, opierają swoje finansowanie głównie o środki własne (43%), następnie o kredyty i pożyczki (35%), zobowiązania wobec jednostek powiązanych (11%), pozostałe zobowiązania i rezerwy (9%) oraz emisję papierów wartościowych (2%). Największy udział kredytów bankowych w finansowaniu dużych instytucji pożyczkowych wynikał z wiarygodności takich instytucji dla banków, a także z możliwości ustanowienia określonych prawnych zabezpieczeń spłaty kredytów.

4. PRZYCZYNY RECESJI NA RYNKU POZABANKOWYCH POŻYCZEK PIENIĘŻNYCH

Przyczyn obserwowanego w 2019 r. stanu recesji na rynku pożyczek pozabankowych można upatrywać w wielu obszarach, ale najważniejsze z nich mają podłoże ekonomiczne i regulacyjne.

W zakresie przesłanek ekonomicznych w 2019 r. następował wzrost wynagrodzeń w gospodarce, co oznaczało spadek popytu na najniższe produkty w związku z bogaceniem się społeczeństwa. Ponadto od dnia 1 lipca 2019 r. zmiana uległ sztanदारowy program rządu 500+, w wyniku której programem zostało objęte również pierwsze dziecko, a zwiększenie transferów socjalnych do polskich rodzin zmniejszyło popyt na pożyczki. Nie bez znaczenia dla działalności instytucji pożyczkowych miała afera na rynku obligacji korporacyjnych spowodowana problemami spółki windykacyjnej GetBack S.A. Instytucje pożyczkowe, które dotąd finansowały się w części z emisji papierów wartościowych zaczęły mieć problemy z finansowaniem działalności. Spółki pożyczkowe poza liderami branży mają ograniczoną zdolność do pozyskiwania finansowania z tytułu kredytów bankowych oraz obligacji w kanale inwestorów instytucjonalnych. Wiele z nich do kontynuacji rozwoju potrzebuje środków z emisji obligacji plasowanych u inwestorów indywidualnych. A sytuacja z GetBackiem wpłynęła na zmniejszenie zainteresowania inwestorów detalicznych obligacjami – obserwowane jest wstrzymanie decyzji o inwestycjach, większa selektywność (Rudke 2018). W ramach czynników ekonomicznym można wskazać również ekspansję banków w segmencie klienta *near prime*⁴, a na tych skupiają się firmy pożyczkowe działające *on-line*.

Druga grupa czynników jest związana z regulacjami prawnymi rynku pożyczkowego. Wprowadzone w 2016 r. ograniczenia kosztów pożyczek zmieniły model instytucji pożyczkowych, jednak w związku z rosnącymi kosztami pozyskiwania finansowania przez instytucje pożyczkowe część produktów stała się nierentowna, a instytucje pożyczkowe je oferujące musiały zaprzestać działalności. Można mówić o konsolidacji branży, która w efekcie prowadzi do zmniejszenia

⁴ Klienci prawie pierwszorzędni posiadają historię kredytową, ale nie jest ona szczególnie dobra.

szenia sprzedaży pożyczek ogółem. Drugą przyczyną w tym obszarze jest niepewność regulacyjna związana z ogłoszonym w lutym 2019 r. nowym projektem ustawy antylichwiarskiej zaproponowanym przez Ministerstwo Sprawiedliwości [*Projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania lichwie z dnia 18 lutego 2019 r.*], a oznaczającym dalsze zmniejszenie maksymalnych pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego (MPKK) oraz wprowadzenie nadzoru Komisji Nadzoru Finansowego nad instytucjami pożyczkowymi. W projekcie tym zapisano, że wzór na MPKK będzie miał postać:

$$MPKK \leq (K \times 20\%) + (K \times n / R \times 25\%) \leq 75\% \times K \text{ w całym okresie}$$

gdzie:

K – kwota kapitału,

n – okres kredytowania,

R – liczba dni w roku.

Jednak 18 czerwca 2019 r. rząd przyjął projekt ustawy antylichwiarskiej w zmodyfikowanej formie, zmieniając również formułę obliczania MPKK na następującą:

$$MPKK \leq (K \times 10\%) + (K \times n / R \times 10\%) \leq 75\% \times K \text{ w całym okresie}$$

gdzie:

K – kwota kapitału,

n – okres kredytowania,

R – liczba dni w roku.

Jest to precedens, żeby po fazie konsultacji międzyresortowych i społecznych zmieniać tak krytyczny element ustawy, zwłaszcza że dyskusja publiczna o obniżeniu limitu z obecnych 25 i 30% do zaproponowanych pierwotnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości poziomów (20 i 25%) trwała rok i wsparta była licznymi analizami. Przyjęcie ustawy w tym nowym kształcie oznaczałoby praktycznie likwidację branży pożyczkowej w Polsce, ze względu na nieopłacalność biznesową udzielania pożyczek konsumentom. Następnie polski rząd złożył do Komisji Europejskiej projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania lichwie notyfikację do Komisji Europejskiej, która do 30 września 2019 r. wydała swoją opinię nie zgłaszając żadnych uwag. Jak napisano w złożonym wniosku, projekt ustawy będzie oddziaływał na usługi pożyczek świadczonych drogą elektroniczną, tj. projekt może w swoich skutkach spowodować wzrost zainteresowania i popularności pożyczek udzielanych w relacjach pomiędzy zainteresowanymi osobami fizycznymi z pominięciem pośrednictwa insty-

tucji finansowej, w tym za pomocą specjalnych portali internetowych. Jednak koniec kadencji Sejmu i wybory parlamentarne przerwały proces legislacyjny.

Niepewność regulacyjna odstrasza potencjalnych inwestorów od tej branży, przez co nie ma zainteresowania obligacjami emitowanymi przez instytucje pożyczkowe, nawet przy relatywnie wysokim oprocentowaniu, a także ogranicza dostęp do innych źródeł finansowania działalności pożyczkowej. Kolejnym czynnikiem w ramach obszaru regulacyjnego jest wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE dotyczący zwrotu części prowizji przy przedterminowej spłacie kredytu konsumenckiego [*Wyrok Trybunału pierwsza izba z dnia 11 września 2019 r. w sprawie C-383/18*], co oznaczało konieczność utworzenia rezerw na przyszłe rozszczenia klientów w tym zakresie. Kwestią problematyczną stało się to, czy wszystkie koszty składające się na całkowity koszt kredytu konsumenckiego, a jeśli nie – to które z nich, podlegają wyrażonej w nim zasadzie proporcjonalnego obniżenia (redukcji) stosownie do okresu, o który został skrócony czas trwania umowy (okres kredytowania), w przypadku skorzystania przez konsumenta z przysługującego mu szczególnego uprawnienia do przedterminowej spłaty kredytu konsumenckiego [Rutkowska-Tomaszewska 2017]. Zgodnie ze wspólnym stanowiskiem Prezesa UOKiK i Rzecznika Finansowego z maja 2016 r., odsetki, opłaty i prowizje związane z kredytem konsumenckim powinny podlegać rozliczeniu [*Stanowisko Rzecznika Finansowego i Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawie interpretacji art. 49 ustawy o kredycie konsumenckim z dnia 16 maja 2016 r.*]. Natomiast banki i instytucje pożyczkowe stały na stanowisku, że redukcji powinny ulegać tylko te koszty, które są związane z okresem kredytowania, a więc odsetki, natomiast opłaty i prowizje jako nie powiązane z okresem kredytowania nie powinny być proporcjonalnie rozliczane. Orzeczenie TSUE C-383/18 ucina ten spór na korzyść konsumentów, ponieważ zgodnie z tym orzeczeniem nie tylko odsetki, ale również opłaty i prowizje podlegają proporcjonalnemu rozliczeniu na podstawie okresu korzystania w kredytem konsumenckiego w porównaniu z całym okresem kredytowania [Wachnicka 2019]. Stanowisko takie zaprezentował również Prezes UOKiK w marcu 2020 r. [*Stanowisko Prezesa UOKiK ws. interpretacji art. 49 ustawy o kredycie konsumenckim w kontekście wyroku TSUE z dnia 11 września 2019 r. ws. C-383/18 (Lexitor) z dnia 2 marca 2020 r.*].

To i wiele innych czynników wpływa na restrukturyzację rynku, w tym opracowanie polityki, która ma na celu wdrożenie zasad odpowiedzialnego pożyczania (CSR), tak by klienci korzystający z nowych produktów pożyczkowych czuli się przede wszystkim bezpieczni. Działalność w zakresie przestrzegania norm etycznych, zasad społecznie odpowiedzialnego pożyczania, z czasem podniosą zaufanie społeczne do instytucji pożyczkowych [Palczna 2018; Rutkowska-Tomaszewska i Palczna 2018].

PODSUMOWANIE

Rynek pożyczek pozabankowych na przełomie 2019 i 2020 r. stanął przed wyzwaniem przezwyciężenia recesji spowodowanej czynnikami ekonomicznymi i regulacyjnymi. Podmioty działające na tym rynku nie cieszą się dużym zaufaniem i reputacją, ze względu na dużą skalę nieprawidłowości i nadużyć instytucji pożyczkowych⁵ i społeczny przekaz, że stosują lichwę wobec swoich klientów i działają nieetycznie. Rok 2021 będzie kluczowy dla branży pożyczkowej, biorąc pod uwagę projektowane regulacje oraz zapowiedzianą przez banki ofensywę na rynku kredytu gotówkowego o niższych kwotach. Ograniczenie skali legalnie działających instytucji pożyczkowych, stosujących obowiązujące przepisy prawa, w tym prawa konsumenckiego, może oznaczać przesunięcie części ich dotychczasowych klientów do pożyczkowej szarej strefy (podziemia kredytowego) oraz wzmocnienia pozycji lombardów, które poza lichwiarskim oprocentowaniem pożyczek prowadzą do zubożenia gospodarstw domowych z ich wyposażenia w dobra trwałe użytku – sprzęt AGD-RTV, telefony, komputery, narzędzia specjalistyczne. Skutek dalszego zaostrzenia regulacji antylichwiarskich może być zatem odwrotny od zamierzonego celu. Ponadto sama branża pożyczkowa powinna eliminować podmioty stosujące nieuczciwe praktyki wobec konsumentów oraz w większym niż dotychczas stopniu położyć nacisk na kodyfikację norm etycznych i ich stosowanie w praktyce przez instytucje pożyczkowe np.: poprzez wprowadzenie audytu etycznego (audyt taki realizuje Związek Przedsiębiorstw Finansowych wobec zrzeszonych członków). Jak wynika bowiem z badań prowadzonych w Polsce, wśród instytucji pożyczkowych zrzeszonych w ZPF i PZIP, Kodeksy etyczne nie są popularnym narzędziem kształtowania zachowań etycznych w badanych organizacjach, a poziom ogólności prezentowanych treści w nieznacznym stopniu przyczynia się do faktycznego kształtowania zachowań etycznych pracowników [Jaworska i Michniak-Szladerba 2019].

BIBLIOGRAFIA

- Ancyparowicz G., Rutkowska I., 2014, *Consumer finance w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego: Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 67.
- Barczuk K., 2011, *Analiza rozwoju rynku consumer finance w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 171.
- Bernat M., 2018, *Analiza regulacji prawnych dotyczących sektora parabankowego – firm pożyczkowych*, [w:] I. Jakubowska-Branicka (red.), *Rynek firm pożyczkowych w Polsce. Teoria i praktyka*, PWE, Warszawa.

⁵ O przykładach nieprawidłowości na rynku pozabankowego kredytu konsumenckiego można przeczytać w: m.in. Paleczna 2018 i *Nieprawidłowości na rynku finansowym...*

- Czechowska I.D., 2015, *Niebankowe firmy pożyczkowe jako element shadow banking*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. 16, z. 8, cz. 3.
- Domańska-Szaruga B., 2015, *Rynek firm pożyczkowych w Polsce i propozycje jego uregulowania*, [w:] J. Ostaszewski (red.), *O nowy ład finansowy w Polsce – rekomendacje dla animatorów życia gospodarczego*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Domańska-Szaruga B., 2016, *Bezpieczeństwo nieprofesjonalnych uczestników rynku pożyczek konsumenckich*, [w:] K. Raczkowski, B. Wojciechowska-Filipek (red.), *Wymiary zarządzania ryzykiem w obrocie gospodarczym*, CeDeWu, Warszawa.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywy 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010. Tekst mający znaczenie dla EOG (Dyrektywa MCD), Dz.U. UE L 60 z 28.2.2014, s. 34–85.
- Gostomski E., Lepczyński B., 2009, *Wpływ czynników społeczno-demograficznych na perspektywy rozwoju rynku consumer finance w Polsce*, „Transformacja i Rozwój”, nr 115.
- Jaworska M., Michniak-Szlanderba J., 2019, *Kodeks etyczny jako narzędzie kształtowania zachowań etycznych w pozabankowych podmiotach pożyczkowych*, „Zeszyt Naukowy Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Krakowie”, nr 52.
- Kurzępa-Dedo K., Gemzik-Salwach A., 2018a, *Ustawa antylichwiarska a zmiany na rynku instytucji pożyczkowych – wybrane zagadnienia (część 1)*, „Humanities and Social Sciences”, t. 23(XXIII), nr 25(2).
- Kurzępa-Dedo K., Gemzik-Salwach A., 2018b, *Ustawa antylichwiarska a zmiany na rynku instytucji pożyczkowych – wybrane zagadnienia (część 2)*, „Humanities and Social Sciences”, t. 23(XXIII), nr 25(3).
- Nieprawidłowości na rynku finansowym a ochrona konsumenta. Raport Doradczego Komitetu Naukowego przy Rzeczniku Finansowym*, Warszawa, wrzesień 2019 r., https://rf.gov.pl/pdf/DKN_Raport_nieprawidlowosci_wrzesien2019.pdf
- Opolski K., Gemzik-Salwach A., Dwórznik M., Podleśna M., Wais K., Zapadka P., 2015, *Sektor shadow banking w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Palczna M., 2018, *Problem nieetycznych zachowań na rynku niebankowych kredytów konsumenckich*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, t. 109.
- Pindel E., Martysz C., 2019, *The background of regulating non-bank loan institutions in Poland*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio H, vol. 53, no. 2.
- Projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania lichwie z dnia 18 lutego 2019 r. Rekomendacja T dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych*, 2010, Warszawa, luty.
- Rudke M., *GetBack psuje rynek firmowych obligacji*, 2018, „Parkiet”, 11.05.
- Rutkowska-Tomaszewska E., Palczna M., 2018, *Idea odpowiedzialnego kredytowania na rynku niebankowych kredytów konsumenckich w Polsce*, „Internetowy Kwartałnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, nr 6(7).
- Rutkowska-Tomaszewska E., 2017, *Wynagrodzenie kredytodawcy związane z procesem kredytowania a regulacja prawna obniżenia całkowitego kosztu kredytu konsumenckiego w przypadku jego przedterminowej spłaty jako przejaw ochrony interesów ekonomicznych konsumenta*, [w:] *Ochrona klienta na rynku usług finansowych w świetle aktualnych problemów i regulacji prawnych*, C.H. Beck, Warszawa.
- Rynek firm pożyczkowych. Raport analityczny*, 2016, Dom Maklerski Nwai, 22.01, https://www.nwai.pl/uploaded_files/15059825961000_rynek-firm-pożyczkowych-raport-nwai.pdf [dostęp: 31.12.2019].
- Sektor pożyczek pozabankowych – dwie strony rynku*, 2019, Polski Związek Instytucji Pożyczkowych i Fundacja Rozwoju Rynku Finansowego, Warszawa, luty.

- Solarz M., 2007, *Pośrednicy kredytowi i brokerzy usług finansowych na rynku consumer finance w Polsce*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu”, nr 1186.
- Stanowisko Prezesa UOKiK ws. interpretacji art. 49 ustawy o kredycie konsumenckim w kontekście wyroku TSUE z dnia 11 września 2019 r. ws. C-383/18 (Lexitor) z dnia 2 marca 2020 r.*
- Stanowisko Rzecznika Finansowego i Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawie interpretacji art. 49 ustawy o kredycie konsumenckim z dnia 16 maja 2016 r.*
- Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. 2019, poz. 1083.
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017, poz. 819 ze zm.
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym i niektórych innych ustaw, Dz.U. 2015, poz. 1357.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, Dz.U. 2019, poz. 2357 ze zm.
- Wachnicka A., 2019, *Redukcja kosztów w razie przedterminowej spłaty kredytu konsumenckiego w świetle orzeczenia TSUE C-383/18*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, nr 8.
- Waliszewski K., 2010, *Pośrednictwo kredytowe w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Waliszewski K., 2016, *Rynek pozabankowych pożyczek konsumenckich w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Waliszewski K., 2017, *Charakterystyka klientów instytucji pożyczkowych oraz poziom ich zadłużenia*, [w:] A. Gemzik-Salwach (red.), *Klienci instytucji pożyczkowych i ich ochrona*, CeDeWu, Warszawa.
- Wyrok Trybunału pierwsza izba z dnia 11 września 2019 r. w sprawie C-383/18.
[www1] www.knf.gov.pl/podmioty/Rejestry_i_Ewidencje/rejestr_instytucji_pożyczkowych [dostęp 15.03.2020].

DETERMINANTS OF RECESSION ON THE NON-BANK LOANS MARKET IN POLAND

Abstract

The tightening of banking regulations in the field of retail lending (recommendations of the Polish Financial Supervision Authority) led to a dynamic growth in the non-bank loans sector in Poland. In addition to the traditional (off-line) segment of loans granted at home and in stationary outlets – own and partner ones, e.g. through financial intermediaries in connection with the development of modern technologies in consumer finance (fin-tech), the remotely granted loans segment has been dynamically developed (on-line, digital lending, Lend-tech). During the dynamic growth of the loan sector, a number of prudential and loan consumer protection regulations entered into force, and the largest loan institutions were covered by the so-called bank tax. However, loan market statistics for 2019 show that from month to month the sales dynamics of non-bank loans fell to reach negative values at the end of the year, which in practice means a state of recession on this market. The purpose of the article is to identify the determinants of the recession of the non-bank loans market observed in 2019. The article uses literature on the subject, which consists of legal acts, scientific articles, reports and statistical data.

Keywords: non-bank loans, consumer loans, consumer finance market, anti-usury regulations.

Przyjęto/Accepted: 16.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

WOKÓŁ ISTOTY WYKLUCZENIA FINANSOWEGO. UJĘCIE PRZEGLĄDOWE

Anna Warchlewska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0142-7877>

Streszczenie

Artykuł zwraca uwagę na problem niejednoznaczności w opisie zjawiska wykluczenia finansowego. Dotychczasowe podejście do problemu wykluczenia finansowego w literaturze wskazuje na rozbieżności w pomiarze zjawiska, tak co do rodzaju, jak i obszaru. Skutkiem owych rozbieżności jest m.in. odmienne podejście metodologiczne oraz brak jednolitych miar pomiaru wykluczenia finansowego. Celem opracowania jest przedstawienie różnic terminologicznych w opisie i pomiarze zjawiska wykluczenia finansowego. Ponadto, dokonano charakterystyki etapu przejściowego, wyłączenia finansowego, który powinien stanowić etap pośredni między włączeniem finansowym a wykluczeniem finansowym.

Słowa kluczowe: wykluczenie finansowe, wyłączenie finansowe, włączenie finansowe.

JEL Class: G0, G41.

WPROWADZENIE

Zgłębianie zjawiska wykluczenia finansowego jako problemu natury społeczno-ekonomicznej szczególnie widoczne jest od lat 90. XX w. Pierwszy raz pojęcie wykluczenia finansowego zostało doprecyzowane i zdefiniowane przez brytyjskich geografów A. Leyshona i N. Thrifta [1995].

Rozwijająca się dyskusja w tym obszarze jest wyrazem zwrócenia uwagi na ważność tematyki i chęci umiejscowienia zjawiska we współczesnej teorii ekonomii. Docenić należy poczynione opracowania w temacie wykluczenia finansowego, jednakże z drugiej strony dostrzec należy niekoherencję w definiowaniu, klasyfikacji i zastosowaniu miar opisujących wykluczenie finansowe, o czym wspomina już M. Maciejasz-Świątkiewicz [2013] w pierwszej publikacji zwartej na polskim rynku.

W przekonaniu Autorki niniejszego artykułu, stanowi to istotny impuls do dyskusji na temat problematyki wykluczenia finansowego oraz podjęcia próby usystematyzowania podstawowych zagadnień.

1. CEL I METODY

Celem opracowania jest przedstawienie różnic terminologicznych w opisie i pomiarze zjawiska wykluczenia finansowego. Ponadto, dokonano charakterystyki etapu przejściowego, wyłączenia finansowego, które zdaniem Autorki, powinno zostać rozpoznane i zdefiniowane. Pozostawanie poza sektorem usług finansowych utożsamiane jest z wykluczeniem finansowym, a bycie aktywnym finansowo (choćby w jednym obszarze¹) stanowi o włączeniu finansowym jednostki w powszechnym uznaniu. Taki punkt postrzegania owych zjawisk wymaga krytycznej analizy.

Na podstawie dostępnych badań nad wykluczeniem finansowym należy stwierdzić, że zakres tematyczny analiz jest szeroki i jest wynikiem poszukiwania możliwych przyczyn problemu wykluczenia finansowego. Dotychczas uwaga badaczy w zakresie identyfikacji i/lub weryfikacji czynników warunkujących problem wykluczenia finansowego, skupiona była na aspekcie społecznym, czynnikach podażowych, popytowych oraz natury psychologicznej. Zdaniem Autorki, diagnoza problemu wykluczenia finansowego powinna uwzględniać czynnik czasu. Poczyniona kwerenda literatury nie daje odpowiedzi na pytanie, czy jednostkę można uznać za wykluczoną finansową w sytuacji np. rezygnacji z prowadzenia rachunku bankowego od 1 dnia czy dłuższego okresu. Ponadto, analiza

¹ Obszary wykluczenia finansowego: płatniczy, oszczędnościowy, inwestycyjny, kredytowy, ubezpieczeniowy, emerytalno-rentowy.

dostępnych źródeł sygnalizuje podział wykluczenia finansowego na pierwotne i wtórne [Kempson i Whyley 1999].

Artykuł opiera się na metaanalizie badań wtórnych poświęconych tematyce wykluczenia finansowego. Autorka stwierdza lukę w opisie zjawiska wykluczenia finansowego w zakresie jego głębokości. Na podstawie dostępnej literatury i przeprowadzonych badań dąży się do odpowiedzi na pytanie, czy wykluczenie finansowe powinno być diagnozowane w sytuacji wykluczenia tylko w jedynym obszarze, czy jednak postawienie takiej diagnozy powinno następować w momencie, gdy jednostka wykluczona jest we wszystkich sześciu obszarach?

Autorka omawia problem będący przedmiotem niniejszego opracowania w czterech grupach zagadnień. Pierwsza z nich dotyczy różnic terminologicznych w opisie i pomiarze zjawiska wykluczenia finansowego. Ta część jest najbardziej obszerna, głównie ze względu na konsekwencje różnego podejścia metodologicznego oraz interpretacji zjawiska. W drugiej części przedstawiono problematykę wykluczenia finansowego na gruncie prowadzonych badań. W części trzeciej, dokonano analizy włączenia finansowego i postrzegania aktywności finansowej w literaturze. Ponadto, w części czwartej, podjęto próbę opisu etapu wyłączenia finansowego, który powinien stanowić etap pośredni pomiędzy całkowitym wykluczeniem finansowym a pełnym włączeniem finansowym, co może być podstawą do stwierdzenia czasowości problemu.

2. WYKLUCZENIE FINANSOWE W ŚWIETLE LITERATURY PRZEDMIOTU

Po raz pierwszy pojęcie wykluczenia finansowego zostało sprecyzowane i zdefiniowane przez A. Leyshon'a i N. Thrift'a [1995]. Definicja wykluczenia finansowego ulegała poszerzaniu od lat 90. XX w. Najczęściej opis problemu koncentruje się na przyczynach oraz jego możliwych konsekwencjach [cyt. za: Smyczek i Matysiewicz 2014; Solarz J.K. 2012] przy jednoczesnym proponowaniu rozwiązań dotyczących minimalizacji wykluczenia finansowego [Donovan i Palmer 1999; Kempson et al. 2000; Sinclair 2001]. Spośród bogatego zasobu literatury (tabela 1) wybrano te definicje, które przedstawiają zjawisko wykluczenia finansowego w kontekście: ograniczonego dostępu do usług, trudności oraz ograniczeń jakie pomioty napotykać na rynku.

Tabela 1. Wybrane definicje wykluczenia finansowego

Autor [Rok]	Definicja
A. Leyshon'a i N. Thrift'a [1995: 312–341]	„Wykluczenie finansowe to procesy, które służą ograniczeniu dostępu do systemu finansowego określonym grupom społecznym. Dotyka ono najczęściej grupy o ograniczonych dochodach”.
L. Anderoni (podejście szerokie) [2007: 7]	„Trudności, jakich doświadczają osoby o niskich dochodach i znajdujące się w niekorzystnej sytuacji społecznej w korzystaniu z usług finansowych, które są im potrzebne – np. posiadanie konta i możliwości dokonywania rozliczeń bezgotówkowych, dostęp do kredytu o „rozsądnym” poziomie oprocentowania czy też budowanie nawet niewielkich oszczędności, z uwzględnieniem niestabilnej sytuacji zawodowej”.
Raport KE [2008: 10]	„Proces, w którym obywatele doświadczają problemów w dostępie do i/lub korzystaniu z produktów i usług finansowych na głównym rynku, które są odpowiednie do ich potrzeb i umożliwiają im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie”.
E. Gostomski [2008: 41]	„Wykluczenie finansowe obejmuje ogół trudności, jakie mają określone osoby z dostępem do elementarnych usług bankowych”.
T. Borkowski [2009: 54]	„Trudności w dostępie do usług finansów w zakresie podstawowym dla osób fizycznych oraz przedsiębiorstw”.
B. Szopa i A. Szopa [2011: 18]	„Wykluczenie finansowe oznacza stan ograniczenia lub braku zasobów finansowych, jakimi dysponują podmioty, co nie pozwala im na efektywne korzystanie z usług finansowych, bankowych, ubezpieczeniowych, doradztwa biznesowego, usług prawnych, a nawet ochrony zdrowia, edukacji, kultury, uniemożliwia aktywność polegającą na inwestowaniu na giełdzie, w fundusze inwestycyjne, czy też posiadanie konta bankowego”.
J. Buko [2011: 268]	„Stopniowe odłączanie się od rynku finansowego, spowodowane m.in. niedostosowaniem oferty lub problemami finansowymi”.
M. Maciejasz-Świątkiewicz [2013: 38–39]	„Zjawisko procesowe obejmujące ogół trudności, z jakimi borykają się podmioty działające na rynku usług finansowych w sferze ich konsumpcji, produkcji i spójności społecznej, zarówno jednostki, jak i grupy (gospodarstwa domowe), w zakresie dostępu i możliwości korzystania z oferty produktów i usług finansowych. Trudności te mogą mieć charakter zawiniony lub niezawiniony, dobrowolny, przymusowy, trwały, czasowy, pierwotny, wtórny, pełny, lub częściowy, uświadomiony lub nieświadomiony (...)”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli pozycji literatury.

Definiowanie wykluczenia finansowego często oparte jest na ukazaniu zależności skali zjawiska od przyczyn warunkujących problem (tabela 3). Intensyfikacja działań badawczych nad przedmiotowym zagadnieniem porusza często wątek edukacji finansowej [Świecka i in. 2019]. Analiza poziomu wiedzy oraz kompetencji ekonomiczno-finansowych może determinować występowanie wykluczenia finansowego. Poziom wiedzy konsumentów o możliwościach i zagrożeniach, jakie niosą ze sobą produkty i usługi bankowe, jest wynikiem edukacji finansowej. Odrywa ona dużą rolę w procesie podejmowania decyzji finansowych. W związku z rozszerzeniem oferty oraz wzrostem stopnia skomplikowania usług finansowych na skutek innowacji i globalizacji, posiadanie wiedzy z zakresu ekonomii i finansów staje się dla obywateli coraz ważniejsze [Penczar 2014].

Problem wykluczenia finansowego postrzegać należy w dwóch aspektach, wąskim i szerokim [Anderloni 2007]. Podejście wąskie kładzie nacisk na brak dostępu do podstawowych usług dla jednostki. Usługi z tego zakresu mają wpływ na domowe finanse i zapewnienie bezpieczeństwa [Iwanicz-Drozdowska 2008]. Podejście szerokie odnosi się do trudności, jakich doświadczają osoby o niskim statusie społecznym, niskich dochodach, bez rachunku bankowego i dostępu do usług finansowych, np. kredytu czy płatności bezgotówkowych.

Skala działań instytucji mikrofinansowych oraz unii kredytowych, które przyczyniają się do minimalizacji poziomu wykluczenia finansowego została przedstawiona przez D. Fuller [1998] oraz K. Hayton [2001]. Instytucje mikrofinansowe poprzez personalizację ofert dążą do zaspokojenia potrzeb finansowych klientów.

Zbliżony punkt widzenia na zjawisko wykluczenia finansowego przedstawiono w opracowaniu dotyczącego instytucji mikrofinansowych, gdzie przedmiotowe zagadnienie zdefiniowano jako „niezdolność jednostek, gospodarstw domowych lub grup społecznych do korzystania z niezbędnych usług finansowych w odpowiedniej postaci” [Microfinance Centre & European Microfinance Network & Community Development Finance Association 2007]. Raport ten sygnalizuje, że wszystkie instytucje działające na rynku finansowym dążą do rozwiązania problemu wykluczenia finansowego poprzez podejście typowo rynkowe, natomiast w niektórych przypadkach instytucje i organizacje sektora parabankowego mogą świadczyć usługi o charakterze niefinansowym. Definicja wykluczenia finansowego w przytoczonym raporcie za podstawę uznaje wykluczenie na gruncie społecznym.

3. MIERZALNOŚĆ WYKLUCZENIA FINANSOWEGO

Prace badawcze i analizy nad wykluczeniem finansowym dotyczą przede wszystkim identyfikacji i/lub weryfikacji czynników warunkujących problem [Iwanicz-Drozdowska 2009]. Co więcej, opracowania na temat wykluczenia finansowego (tabela 2) skupiają się na badaniu wybranego obszaru wykluczenia finansowego, analizie konkretnego rodzaju wykluczenia finansowego lub wpływu czynników mikro/makroekonomicznych na minimalizację poziomu wykluczenia finansowego (np. analizy na temat edukacji finansowej i kompetencji finansowych [Świecka 2018], wpływ edukacji formalnej i nieformalnej na poziom wykluczenia [Frączek 2017]).

Tabela 2. Wybrane badania i analizy na temat wykluczenia finansowego w okresie 2000–2019

Rok	Autor badania	Ośrodek badawczy/Afiliacja	Podmiot/przedmiot/metodologia
1	2	3	5
2000–2005	-----	Pentor	Odsetek osób korzystających z ROR na terenie całej Polski powyżej 15 roku życia
2006–2013	T. Kozłiński	NBP	Skala ubankowienia; Zwyczaje płatnicze Polaków
2007	M. Iwanicz-Drozdowska, P. Błędowski	SGH, Komisja Europejska	Wykluczenie finansowe – przyczyny, obszary. Poziom edukacji finansowej
2009	-----	UOKiK	Znajomość rynku usług finansowych przez konsumentów i jego bariery
2009–2018	M. Polasik i in.	NBP	Determinanty rozwoju usług płatniczych i elektronicznych, wykluczenie transakcyjne, płatności bezgotówkowe, innowacje w płatnościach
2009	D. Maison	NBP	Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego
2009	T. Kozłiński	NBP	Porównanie wyników badań ubankowienia Polaków przeprowadzonych przez NBP w 2006 i 2009 r.
2010	D. Maison	NBP	Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery

2012	D. Maison	NBP	Badanie postaw i zachowań finansowych Polaków powyżej 55 roku życia
2012	D. Maison	NBP	Badanie postaw Polaków powyżej 60 roku życia wobec obrotu bezgotówkowego
2013	D. Maison	NBP	Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego
2013	M. Maciejasz-Świątkiewicz	Uniwersytet Opolski	Wykluczenie finansowe wśród osób w trudnej sytuacji materialnej na przykładzie województwa opolskiego
2013–2014	I.D. Czechowska	Uniwersytet Łódzki	Ograniczenia w dostępie do usług bankowych klientów 60+, innowacje finansowe na przykładzie bankowych usług dla klientów 60+
2014	-----	Konsorcjum Pracowni Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” i Grupy IQS dla Departamentu Edukacji i Wydawnictw NBP	Aktywność finansowa dzieci i młodzieży w Polsce
2014	B. Czerwiński	Politechnika Gdańska	Wykluczenie finansowe osób starszych na rynku usług finansowych
2014	A.Warchlewska	Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	Poziom wykluczenia finansowego wśród mieszkańców aglomeracji poznańskiej
2014	E. Kuchciak E. Kuchciak i in.	Uniwersytet Łódzki	Świadomość finansowa osób 50+, poziom wiedzy finansowej a włączenie bankowe w województwie łódzkim. Edukacja finansowa i inkluzja bankowa
2014–2015	M. Solarz	Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu	Determinanty i sposób ograniczania wykluczenia finansowego osób bezrobotnych; inkluzja finansowa
2014	M. Ziemba i in.	Uniwersytet Łódzki	Wykluczenie finansowe osób 50+ w kontekście dostępnej oferty bankowej
2014–2015	R. Kata i in.	Uniwersytet Rzeszowski	Wykluczenie finansowe ludności wiejskiej; wykluczenie rolników i przedsiębiorców wiejskich
2015–2018	Badania NBP	NBP	Badania nt. postaw Polaków wobec finansów (gotówki, oszczędności, płatności bezgotówkowych, etc.)

1	2	3	5
2015	M. Martyniuk	SGH	Podmioty przeciwdziałające wykluczeniu finansowemu (instytucje mikrofinansowe)
2016	E. Cichowicz	SGH	Działania banków komercyjnych w zakresie edukacji ekonomicznej – metoda walki z wykluczeniem finansowym
2017	B. Frączek	Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach	Edukacja finansowa, edukacja formalna, nieformalna, włączenie finansowe
2017	M. Sołtysiak	Politechnika Rzeszowska	Postrzeżenie zjawiska wykluczenia finansowego przez członków młodego pokolenia Polaków. Analiza świadomości oraz przedstawienie możliwych przyczyn, opis grup zagrożonych wykluczeniem finansowym
2018	M. Sołtysiak	Politechnika Rzeszowska	Postrzeżenie zjawiska przez przedstawicieli pokolenia X. Ocena znajomości zagadnień związanych ze zjawiskiem wykluczenia finansowego wśród Polaków zaliczanych do pokolenia X. Ponadto poznanie determinantów, które wpływają na występowanie tego zjawiska oraz wskazanie grupy osób, które zdaniem ankietowanych, zagrożone są możliwością wykluczenia finansowego
2018	B. Świecka	Uniwersytet Szczeciński	Badania przeprowadzone wśród studentów US na temat edukacji finansowej
2019	M. Jurek, P. Marszałek, A. Warchlewska	Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu (Związek Banków Polskich)	Mapa edukacji finansowej, programy edukacyjne, edukacja formalna, nieformalna w zakresie przeciwdziałania.

Źródło: opracowanie własne.

Przyczyny wykluczenia finansowego (tabela 3) leżą zarówno po stronie osób wykluczonych [Solarz M. 2014] oraz po stronie instytucji oferujących produkty i usługi. Czynniki natury społecznej, o charakterze społecznym, popytowym oraz podażowym odzwierciedlają najbardziej prawdopodobne przyczyny problemu. Co więcej, w badaniach prowadzonych przez D. Maison [2010] wśród przyczyn wykluczenia finansowego wskazano dodatkowo czynniki natury psychologicznej.

Tabela 3. Przyczyny wykluczenia finansowego

Rodzaje czynności	Przyczyny	Liczba krajów biorących udział w badaniu, dla których zdefiniowano daną przyczynę
Spoleczne	Zmiany demograficzne/technologia	10/14
	Zmiany na rynku pracy	8/14
	Nierówności w zakresie wynagrodzenia	8/14
	Liberalizacja rynku, marginalizacja społeczeństwa	6/14
	Pomoc socjalna, społeczna	5/14
	Nadmierne zadłużenie, zmiany demograficzne	4/14
	Zanikanie instytucji dla osób o niskich dochodach	5/14
	Przeciwdziałanie praniu brudnych pieniędzy	3/14
	Polityka fiskalna	3/14
	Zmiany demograficzne, młodzież	2/14
	Migracje i mniejszości narodowe	2/14
Brak gotówki	1/14	
Podażowe	Ocena zdolności kredytowej/zarządzanie ryzykiem	8/14
	Marketing	8/14
	Dostępność geograficzna	7/14
	Warunki produktu	7/14
	Kanały dystrybucji	7/14
	Złożoność wyboru	7/14
	Cena	4/14
	Rodzaj produktu	1/14
Popytowe	Świadomość kosztowa	8/14
	Niski poziom samooceny	8/14
	Lęk przed utratą płynności finansowej	7/14
	Nieufność wobec dostawców usług	7/14
	Preferencje wobec alternatywnych dostawców/ aspekty kulturowe	4/14
	Wyznania religijne	4/14
	Niechęć do korzystania z usług finansowych	4/14
	Złe wcześniejsze doświadczenia	1/14
Obawy przez zajęciem majątku	1/14	

Źródło: Iwanicz-Drozdowska 2009: 12–13. Badania przeprowadzono w następujących krajach członkowskich: Austrii, Belgii, Bułgarii, Francji, Niemczech, Irlandii, Włoszech, Litwie, Holandii, Polsce, Słowacji, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i nie należącej do EU Norwegii, 2008.

Przy tak szerokim spektrum czynników popytowych, podaźowych, społecznych oraz psychologicznych trudno dokonać komparatystyki w zakresie wykluczenia finansowego. Analizy prowadzone na polskim rynku dotyczą spojrzenia na zagadnienie wykluczenia finansowego z punktu widzenia wybranej grupy docelowej lub badania postaw społeczeństwa wobec konkretnych usług i produktów.

Wykluczenie finansowe może przybierać różne formy. W zależności od przyczyn, jakie wpływają na występowanie zjawiska podzielono wykluczenie finansowe na sześć segmentów (tabela 4). Zgodnie z poglądem E. Kempson et al. [2000] pomiar i analiza wykluczenia finansowego powinna obejmować weryfikację przyczyn, które definiują występowanie wykluczenia finansowego. Takie podejście wymaga zdaniem Autorki dalszej analizy. Po pierwsze, charakterystyka danego rodzaju wykluczenia stanowi zbyt obszerne pole badawcze, czego przykładem jest diagnoza m.in. „wykluczenia ze względu na dostępność” poprzez miary: braku dostępu do usług, braku zdolności kredytowej lub nieodpowiedni wiek klienta. Po drugie, w przypadku zdiagnozowania u klienta „wykluczenia ze względu na dostępność”, czego powodem jest brak zdolności kredytowej, to nie ma pewności czy klient nie jest wykluczony również marketingowo (brak oferty dla osób o najniższych dochodach).

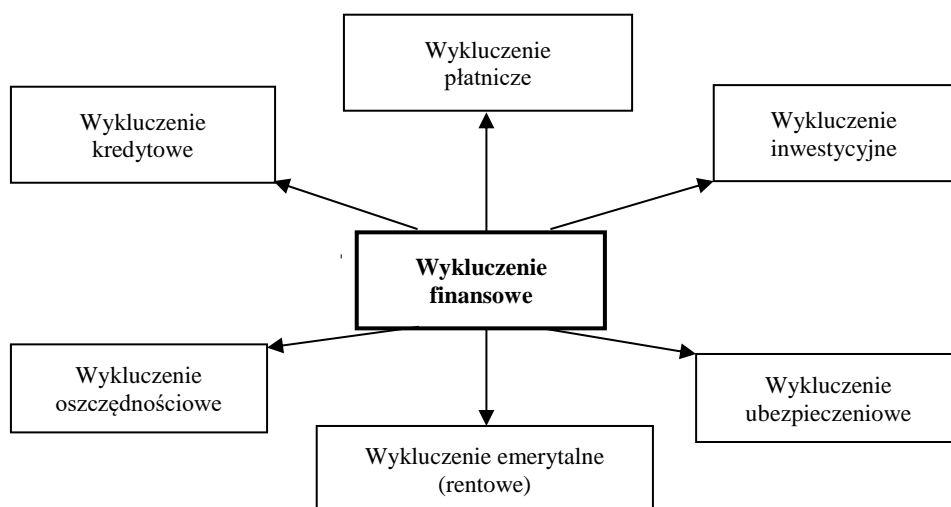
Tabela 4. Rodzaje wykluczenia finansowego

Rodzaj	Charakterystyka
Wykluczenie o podłożu geograficznym	Zbyt mała liczba placówek bankowych, słabo rozwinięta infrastruktura płatności bezgotówkowych
Wykluczenie ze względu na dostępność	Brak zdolności kredytowej, nieodpowiedni wiek klientów, brak dostępu do bankowości elektronicznej
Wykluczenie ze względu na warunki	Niedopasowanie produktów i usług do potrzeb klienta
Wykluczenie ze względu na cenę	Zbyt wysokie opłaty i prowizje rachunków bankowych i produktów kredytowych
Wykluczenie marketingowe	Brak informacji o ofercie banku i promocjach, brak oferty dla osób o najniższych dochodach
Samowykluczenie	Dobrowolna rezygnacja z usług bankowych, brak zdefiniowanych potrzeb finansowych, niewiedza i nieświadomość ekonomiczna

Źródło: Kempson et al. 2000.

Pomiar wykluczenia finansowego dokonywany jest również poprzez pryzmat obszaru. Stan wykluczenia finansowego może obejmować różne aspekty życia jednostki. Wielowarstwowość problemu dotyczy obszaru płatniczego, kredytowego, oszczędnościowego, inwestycyjnego, emerytalnego (rentowego) i ubezpiecze-

niowego [Kozłiński 2010]². Wykluczenie finansowe w każdym z wymienionych obszarów należy ocenić poprzez dopasowanie oferowanych usług finansowych do potrzeb społeczeństwa (brak rachunku bankowego, brak oszczędności, brak inwestycji, brak zabezpieczenia emerytalnego, brak zdolności kredytowej, brak ubezpieczenia na życie i mienia) (schemat 1). Warto zwrócić uwagę na rosnący problem wśród konsumentów, którzy są wykluczeni z powodu nadmiernego zadłużania się. Przyczyną tego rodzaju wykluczenia może być nadmierna konsumpcja, która odcina konsumenta od korzyści płynących z posiadania konta oraz finansowania dłużnego oraz niski dochód, który blokuje szanse na zdobycie kredytu w sektorze bankowym [Czarnecka 2018].

Schemat 1. Obszary wykluczenia finansowego

Źródło: Kozłiński 2010.

Kwestią trudną do oceny na podstawie dostępnych źródeł jest skala głębokości problemu. Nasuwa się pytanie, czy wykluczenie finansowe należy rozpatrywać z punktu widzenia jednego obszaru, czy pełnego pomiaru sześciu obszarów? Przyjmując wariant pierwszy, gdzie badaniem objęty zostałby na przykład tylko obszar płatniczy, wnioski na temat badanej próby opierałyby się na doborze subiektywnym badacza. Przyjmując wariant alternatywny, gdzie analizie poddane byłby wszystkie obszary, pomiar zjawiska byłby pełny. Opcja pełnego pomiaru

² Literatura nie jest jednoznaczna, co do ilości obszarów. W niektórych opracowaniach występuje eliminacja obszaru inwestycyjnego. Ponadto, do obszarów dodaje się obszar technologiczny.

wymaga dopracowania narzędzi pomiaru, technik i metod wybranych do badania. Kompleksowość zagadnienia jest jednak konieczna dla przejrzystości dalszych wywodów i prawidłowej oceny wykluczenia lub włączenia jednostki.

Autorka dostrzega trudności w opisie i badaniach m.in. nad obszarem płatniczym. Analizy prowadzonych badań wskazują, że najczęściej wykorzystywaną miarą jest posiadanie/nieposiadanie rachunku bankowego [Koźliński 2006; 2009; 2013; Alińska 2008; Janc i Warchlewska 2018]. Zgodnie z polityką ofertową banków, posiadanie karty kredytowej nie jest immanentnie związane z koniecznością posiadania rachunku bankowego. Ponadto, błędów pomiarowych może być znacznie więcej, jak m.in. posiadanie kilku rachunku bankowych, w tym rachunku wspólnego. Co więcej, inwestowanie środków finansowych nie musi obligatoryjnie łączyć się z posiadaniem rachunku bankowego. Ponadto, wskazać należy na szeroki interpretacyjnie zasięg danego obszaru. Obszar płatniczy, poza samym rachunkiem bankowym dotyczy płatności bezgotówkowych, posiadania karty płatniczej, wykonywania zleceń stałych czy poleceń zapłaty.

W literaturze wyróżnia się szereg mierników wykluczenia finansowego już określonego [Maciejasz-Świątkiewicz 2013]:

- 1) liczba osób nieposiadających pożyczki odnawialnej,
- 2) liczba osób nieposiadających kart kredytowych,
- 3) liczba ogłoszonych upadłości konsumenckich,
- 4) liczba zgłoszeń do baz nierzetelnych klientów,
- 5) liczba osób zalegających w spłacie zobowiązań,
- 6) liczba osób nieposiadających ubezpieczenia,
- 7) liczba osób nieposiadających oszczędności,
- 8) liczba osób niedokonujących transakcji bezgotówkowych.

Miary przedstawione w pozycjach 1, 3, 4, 5, 7, 8 pozwalają ocenić ograniczenia mogące być bezpośrednio lub pośrednio przyczyną braku rachunku bankowego. Ponadto, odnoszą się do obszarów wykluczenia finansowego. Literatura definiuje dodatkowo mierniki wykluczenia finansowego potencjalnego [Maciejasz-Świątkiewicz 2013]:

- 1) liczba osób bezdomnych,
- 2) liczba osób niepełnosprawnych,
- 3) liczba osób osadzonych,
- 4) liczba osób na granicy ubóstwa,
- 5) liczba osób nisko wykształconych,
- 6) liczba osób bezrobotnych,
- 7) liczba osób korzystających ze świadczeń socjalnych.

O ile miary potencjalnego zjawiska nie powinny stanowić podstawy do wnioskowania o występowaniu wykluczenia finansowego, o tyle są cenne dla wskazania grup potencjalnie zagrożonych owym problemem.

Mnogość miar oraz klasyfikacji wykluczenia finansowego nasuwa pytanie, jak powinien wyglądać standardowy pomiar zjawiska? Trudno o jednoznaczną odpowiedź. Zdaniem Autorki, prawdopodobnym rozwiązaniem, możliwym do wykorzystania w dowolnym czasie i przestrzeni, może być dwuetapowe badanie poprzedzone wyborem co najmniej jednej miary z każdego z sześciu obszarów wykluczenia finansowego. Analiza wszystkich sześciu obszarów jednocześnie pozwoliłaby zdiagnozować jego przyczyny oraz przedstawiałaby ewentualne działania zaradcze.

Trudność powyższych założeń, na moment tworzenia niniejszego opracowania, wynika z braku zestawienia miar dla każdego obszaru. Wymaga to intensyfikacji prac metodologicznych, w tym dokładnego skodyfikowania, a w konsekwencji praktycznego wykorzystania narzędzi pomiarowych przez badaczy.

4. WŁĄCZENIE FINANSOWE VS AKTYWNOŚĆ FINANSOWA

Wątek włączenia finansowego w literaturze traktowany jest jako przeciwieństwo wykluczenia finansowego. Zgłębiając genezę terminu „włączyć”, zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* [2019] definiowane jest jako „branie udziału w czymś już rozpoczętym; rozpoczynanie działania; angażowanie kogoś do czegoś; przyłączanie się”.

Literatura przedmiotu opisuje włączenie finansowe jako zjawisko dotyczące grup aktywnych finansowo, a przede wszystkim tych podmiotów, których zaspokojenie potrzeb pierwszego rzędu już nie dotyczy. Przyjęcie zatem założenia, jakoby przeciwieństwem wykluczenia finansowego jest włączenie finansowe (zwane również inkluzją finansową) [Czarnecka 2018] wydaje się zbyt dużym uproszczeniem.

Integracja finansowa, definiowana przez EUFFI [2013] pomija podmioty będące na granicy ubóstwa, osoby bezdomne czy nieradzące sobie samodzielnie. Postawienie tezy, że zapewnienie wymienionym grupom społecznym stałego źródła dochodu mogłoby warunkować wyjście ze stanu wykluczenia finansowego nie jest zasadne. Poczynione badania [Janc i Warchlewska 2018]³ przedstawiają brak gwarancji włączenia finansowego osób bezdomnych poprzez impulsy czysto finansowe. W ocenie Autorki, zjawisko włączenia finansowego definiować należy od etapu (momentu), w którym konsument zaspokaja wszystkie potrzeby podstawowe, a brak aktywności finansowej, wynika z barier logistycznych, techniczno-technologicznych lub niewielkiego zasobu wiedzy.

³ Pełne wyniki badania zawarte są w nieopublikowanej rozprawie doktorskiej dr A. Warchlewskiej pt. „Wykluczenie finansowe jako wyzwanie dla sektora bankowego (na przykładzie aglomeracji poznańskiej)”.

Aktywność finansową społeczeństwa definiuje się w literaturze również pod pojęciem „ubankowienie”. Wskaźnik ubankowienia odzwierciedla odsetek osób korzystających z usług bankowych w danej populacji. Najczęściej utożsamiane jest z odsetkiem osób posiadających rachunek bankowych, co przy dobrowolności jego posiadania w Polsce, nie jest odpowiednio dobraną miarą. Ponadto, do pomiaru ubankowienia wykorzystuje się szereg zmiennych, jak m.in. liczbę placówek bankowych lub stosunek aktywów sektora bankowego do PKB [Stoła 2018].

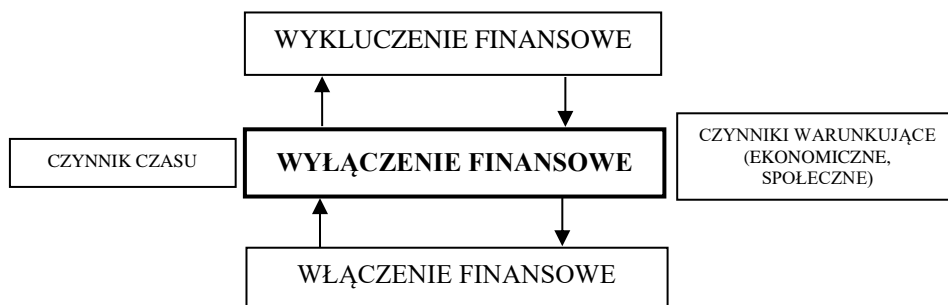
5. WYŁĄCZENIE FINANSOWE

Literatura przedmiotu przedstawia różną perspektywę na zjawisko wykluczenia finansowego pod względem perspektyw wyjścia z obszaru wykluczenia. Takie podejście prezentują A. Wallace i D. Quilgars [2005]. Teoria ta dzieli wykluczonych na dwie grupy: wykluczonych trwale i wykluczonych przejściowo. Osoby znajdujące się w grupie wykluczonych trwale to głównie osoby nieświadome swojej pozycji społecznej, niepełnosprawne intelektualnie lub takie, które nie chcą zmieniać swojej sytuacji. Czują się dobrze w swoim środowisku, a świadomość posiadania i aktywność korzystania z usług finansowych prawdopodobnie nie stanowią priorytetowej potrzeby wymagającej zaspokojenia. W przypadku drugiej grupy, typ wykluczenia ma charakter przejściowy i jest uzależniony od aktualnej sytuacji zawodowej i wieku zainteresowanych lub potrzeb [Kuchciak i in. 2014].

Problem wykluczenia finansowego należy postrzegać w kategoriach procesu. Jest to ciąg zdarzeń, które występują po sobie, aż do momentu osiągnięcia niepożądanego stanu. Mnogość zdarzeń negatywnych, które należy wyeliminować w różnych sferach życia, niesie ze sobą konieczność przejścia kolejnego etapu do pełnego lub częściowego włączenia finansowego.

Wobec takich stwierdzeń, zasadnym jest doprecyzowanie stanu pośredniego pomiędzy wykluczeniem finansowym a włączeniem finansowym, kiedy do stanu włączenia finansowego jednostkę dzielą bariery nie tylko związane z sytuacją zawodową oraz wiekiem zainteresowanych (schemat 2).

Etap wyłączenia finansowego stanowi etap pośredni w procesie wyjścia z wykluczenia finansowego lub włączenia finansowego. Pozostawanie na etapie wyłączenia finansowego w dłuższym okresie, niewątpliwie wpłynie na marginalizację społeczną i na całkowite wykluczenie ze świata finansów.

Schemat 2. Etap wyłączenia finansowego

Źródło: opracowanie własne.

Jak dotąd, w literaturze nie analizowano perspektywy czasowej problemu. Podjęcie próby określenia czasu pozostawania poza usługami finansowymi przyczynić się może do wzbogacenia już istniejących definicji. Brak przeprowadzonych badań w zakresie czasu pozostawania poza sektorem finansowym nie pozwala na ocenę czy czynnik czasu istotnie wpływa na występowanie zjawiska wykluczenia finansowego. Ponadto, analiza czasowości problemu pozwoliłaby na diagnozę, od którego momentu jednostkę należy uznać za wykluczoną (np. po upływie tygodnia, miesiąca, kwartału, roku, itd.).

PODSUMOWANIE

Na kanwie literatury przedmiotu w zakresie definiowania oraz opisu problemu wykluczenia finansowego, wyszczególnionych mierników zjawiska oraz braku określenia czasookresu pozostawania poza usługami finansowymi, stwierdza się duże rozproszenie terminologiczne i metodologiczne problemu wykluczenia finansowego, co w konsekwencji wymaga dalszego, poznawczego pogłębienia. Nie można jednoznacznie wskazać, iż wykluczenie finansowe to problem skupiony tylko na trudnościach w dostępie do usług finansowych lub samej niezdolności do korzystania, gdyż owa niezdolność może mieć podłoże w trudnościach dostępu, m.in. dostępu do wiedzy.

Dążąc do realizacji celu badawczego, skupiono uwagę na różnicach w opisie zagadnienia oraz sposobie jego pomiaru. W opinii Autorki, wykluczenia finansowego nie można wyeliminować w pełni. Po pierwsze, nie można zagwarantować ponownego wykluczenia (wykluczenie wtórne). Po drugie, brak możliwości eliminacji problemu w pełni wynikać może ze stylu życia, braku wiedzy i świa-

domości finansowej, czy dziedziczenia wykluczenia finansowego powstałego poprzez przejęcie długu. Przyjmując, że wykluczenie finansowe występuje zawsze, należy skupić uwagę na jego przyczynach, poddać analizie obszary jego występowania oraz wskazać możliwe działania naprawcze i prewencyjne.

Mnogość mierników wykluczenia finansowego (podrozdział 3) daje szansę na kompleksowe, aczkolwiek zbyt rozproszone spojrzenie na problem. W celu analizy głębokości problemu niezbędne jest skodyfikowanie sztywnych miar wykluczenia finansowego w każdym z sześciu obszarów. Należy doprecyzować, jaką miarą należy badać wykluczenie finansowe np. w obszarze kredytowym (proponując do wyboru: liczba osób nieposiadających pożyczki odnawialnej, liczba osób nieposiadających kart kredytowych, liczba ogłoszonych upadłości konsumenc-kich, liczba zgłoszeń do baz nierzetelnych klientów, liczba osób zalegających w spłacie zobowiązań).

Aspekt czasowości problemu wykluczenia finansowego nie stanowił dotychczas przedmiotu badań. Przeprowadzone rozważania w niniejszym opracowaniu wskazują na dużą dywersyfikację działań w zakresie opisu zjawiska i badań nad wykluczeniem finansowym. Wskazać należy na konieczność przeprowadzenia kompleksowego i holistycznego badania o zasięgu ogólnokrajowym. Ponadto, dobór miar i narzędzi do badania powinien stanowić punkt wyjścia konsorcjalnej współpracy różnych ośrodków badawczych w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- Alińska A., 2008, *Instytucje mikrofinansowe w lokalnym rozwoju społeczno-gospodarczym*, [w:] *Monografie i Opracowania* 558, Wydawnictwo SGH, Warszawa.
- Anderloni L., Carluccio E., 2006, *Access to Bank Accounts and Payment Services*, [w:] L. Anderloni, E. Carluccio, M. Braga, *New Frontiers in Banking Services: Emerging Needs and Tailored Products for Untapped Markets*, Springer Verlag, Berlin.
- Borkowski T., 2009, *Życie bez konta*, „Gazeta Bankowa”, nr 17.
- Buko J., 2011, *Przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu jako element wspierania spójności społecznej*, [w:] M.G. Woźniak (red.), *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, Rzeszów.
- Czarnecka M., 2018, *Wykluczenie finansowe i integracja finansowa – aspekty terminologiczne*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace”, nr 1.
- Donovan N., Palmer G., 1999, *Meaningful Choices the Policy Options for Financial Exclusion*, New Policy Institute.
- EUFFI, 2013, European Foundation for Financial Inclusion, *Financial inclusion and new means of payment. Qualitative review in five European countries*, European Foundation for Financial Inclusion, May 2013, <http://www.euffi.org/home/docs/euffi-study-financial-inclusion-and-new-means-of-payment.pdf> [dostęp 10.07.2019].
- European Commission, 2008, *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*, Brussels, May.
- Frączek B., 2017, *Zakres i formy edukacji finansowej w Polsce oraz jej skutki*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 339.
- Fuller D., 1998, *Credit union development: Financial inclusion and exclusion*, „Geoforum”, nr 29(2).

- Gostomski E., 2008, *Życie bez banku*, [w]: „Gazeta Bankowa”, nr 12.
- Hayton K., 2001, *The role of Scottish credit unions in tackling financial exclusion*, Policy & Politics, The Policy Press, Bristol.
- Iwanicz-Drozdowska M., 2008, *Wykluczenie finansowe – poważny problem społeczny*, „Master of Business Administration”, nr 1.
- Iwanicz-Drozdowska M., 2009, *Irlandia*, [w:] M. Iwanicz-Drozdowska, A. Matuszyk, A.K. Nowak, R. Kitala, *Produkty finansowe i edukacja finansowa w Polsce na tle wybranych krajów wysoko rozwiniętych*, Raport z badań, SGH, Warszawa.
- Janc A., Warchlewska A., 2018, *Działania edukacyjne banków centralnych w obszarze wiedzy ekonomicznej i kompetencji finansowych jako przejaw społecznej odpowiedzialności biznesu*, [w:] K. Waliszewski (red.), *Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych. Od teorii do praktyki*, CeDeWu, Warszawa.
- Kempson E., Whyley C., Caskey J., Collard S.B., 2000, *In or out? A literature and research review*, Financial Services Authority.
- Kempson E., Whyley C., 1999, *Kept out or opted out? Understanding and combating financial exclusion*, The Policy Press, Bristol, UK.
- Koźliński T., 2010, *Wykluczenie płatnicze w Polsce i innych krajach UE*, http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_platnicze_w_polsce_i_innych_krajach_ue.pdf.
- Kuchciak I., Świeszczak M., Świeszczak K., Marcinkowska M., 2014, *Edukacja finansowa i inkluzja bankowa w realizacji koncepcji Silver Economy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Leyshon A., Thrift N., 1995, *Geographies of financial exclusion: financial abandonment in Britain and the United States*, „Transactions of the Institute of British Geographers, New Series”, vol. 20, no. 3.
- Maciejasz-Świątkiewicz M., 2013, *Wykluczenie finansowe i narzędzia jego ograniczania*, Uniwersytet Opolski, „Studia i Monografie”, nr 488.
- Maison D., 2010, *Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery*, NBP, Warszawa.
- Microfinance Centre & European Microfinance Network & Community Development Finance Association, 2007, *From exclusion to inclusion through microfinance. Critical issue*, April, UK.
- Penczar M., 2014, *Edukacja a wykluczenie finansowe – przyczyny i mechanizmy działania*, [w]: *Rola edukacji finansowej w ograniczaniu wykluczenia finansowego*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Sinclair S., 2001, *Financial Exclusion: A Introductory Survey*, Heriot Watt University Centre for Research into Socially Inclusive Services, Edinburgh.
- Słownik języka polskiego*, 2019, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Smyczek S., Matysiewicz J., 2014, *Financial Exclusion as Barrier to Socio-Economic Development of the Baltic Sea Region*, „Journal of Economic & Management”, vol.15.
- Solarz J.K., 2012, *Nowi wykluczeni. Ryzyko finansowe codzienności*, Społeczna Akademia Nauk, „Studia i Monografie”, nr 37.
- Solarz M., 2014, *Ochrona konsumenta a wykluczenie finansowe stanowiące wynik niewłaściwego zarządzania ryzykiem finansowym codzienności*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 330.
- Stola E., 2018, *Ubankowanie społeczeństwa a rozwój sektora bankowego w Polsce*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych”, nr 30(4).
- Szopa B., Szopa A., 2011, *Wykluczenie finansowe a wykluczenie społeczne*, Polskie Towarzystwo Naukowe, „Zeszyty Naukowe”, nr 11.
- Świecka B., 2018, *Kompetencje finansowe i edukacja finansowa. Ujęcie teoretyczne i praktyczne*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych”, nr 27(1).

- Świecka B., Grzesiuk A., Korczak D., Wyszowska-Kaniewska O., 2019, *Financial literacy and financial education. Theory and Survey*, De Gruyter Oldenbourg, Berlin.
- Wallace A., Quligars D., 2005, *Homelessness and financial exclusion. A Literature review*, University of York, York.

AROUND THE ESSENCE OF FINANCIAL EXCLUSION. REVIEWING APPROACH

Abstract

The article draws attention to the problem of ambiguity in the description of financial exclusion. The previous approach to the problem of financial exclusion in the literature indicates discrepancies in the measurement of the phenomenon, both in type and area. The result of these discrepancies is, among others, a different methodological approach, lack of uniform measures of financial exclusion. The aim of the study is to present terminological differences in the description and measurement of the phenomenon of financial exclusion. In addition, the characteristics of the transition stage, financial exclusion, which should constitute an intermediate stage between full financial inclusion and financial exclusion, have been made.

Keywords: financial exclusion, financial disconnection, financial inclusion.

Przyjęto/Accepted: 20.03.2020
Opublikowano/Published: 31.03.2020

<http://dx.doi.org/10.18778/2391-6478.1.25.09>

DODATEK KWARTALNY

Laureaci Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii w 2001 roku

Marta Paduszyńska

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

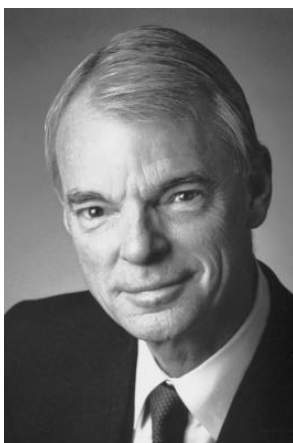
W roku 2001 Królewska Szwedzka Akademia Nauk ogłosiła decyzję przyznania prestiżowej Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych za analizę rynków z asymetrycznym dostępem do informacji. Laureatami tej prestiżowej nagrody zostali trzej amerykańscy ekonomiści: **George A. Akerlof** (University of California, Berkeley, USA), **A. Michael Spence** (Stanford University, Stanford, USA) oraz **Joseph E. Stiglitz** (Columbia University, New York, USA).

Koncepcja rynków z asymetrycznym podziałem informacji neguje jedno z założeń neoklasycznej myśli ekonomicznej, jakim jest posiadanie przez uczestników rynku doskonałej wiedzy. Rynki z asymetrycznym dostępem do informacji to takie, na których zakres informacji jakimi dysponują strony dokonujące transakcji jest zróżnicowany [www2]. Według niektórych ekonomistów to właśnie asymetria informacji jest jedną z przyczyn zawodności rynku oraz nieefektywnej alokacji zasobów [Szpringer 2009].

G. Akerlof wykazał, że asymetrie informacyjne mogą prowadzić do niekorzystnej selekcji na rynkach. W swojej pracy przedstawił koncepcję rynków z asymetrycznym podziałem informacji, wskazując przykład rynku wtórego samochodów osobowych [Akerlof 1978]. Autor wyraźnie stwierdza, że asymetria informacji prowadzi do niepewności względem jakości przedmiotu transakcji. Zawodność rynku wywołana zjawiskiem asymetrii informacji może prowadzić z kolei do tego, że na rynku będą dominować produkty

George A. Akerlof

A. Michael Spence

Joseph E. Stiglitz

Źródło: www1, dostęp 15.03.2020.

niskiej jakości, a także będzie ich mniej. Ten amerykański badacz pokazuje, że hipotetycznie problem informacyjny może spowodować załamanie całego rynku lub zawęzić go do niekorzystnego wyboru produktów niskiej jakości. W odniesieniu do powyższego, badacz sugeruje, aby państwo wprowadziło odpowiednie regulacje systemowe, celem ograniczenia ryzyka nieuczciwego postępowania osób lepiej poinformowanych [Akerlof 1970: 488].

Drugi z uhonorowanych badaczy, A.M. Spence zidentyfikował ważną formę dostosowywania poprzez poszczególnych uczestników rynku, w której lepiej poinformowane jednostki mogą wiarygodnie przekazywać („sygnalizować”) swoje informacje mniej poinformowanym, aby uniknąć niektórych problemów związanych z niekorzystną selekcją. Autor wprowadził pojęcie sygnalizacji dotyczące problemu, który został przedstawiony przede wszystkim w odniesieniu do rynku pracy. Pionierski esej Spence’a z 1973 r. (oparty na rozprawie doktorskiej) dotyczy edukacji jako sygnału produktywności na rynku pracy [Spence 1973].

Jospeh Stiglitz wyjaśnił przeciwny typ korekty rynkowej, a mianowicie, w jaki sposób gorzej poinformowani uczestnicy rynku sami zdobywają informacje od lepiej poinformowanych. Najbardziej znane badanie przeprowadzone przez Stiglitza dotyczy techniki screening – działania wykorzystywanego przez agenta ekonomicznego wiedzącego mniej, do wydobycia informacji od tego, który wie więcej [Stiglitz 1975]. W wielu swych wypowiedziach, Stiglitz wykazał, że asymetryczne informacje mogą stanowić klucz do zrozumienia szeregu zaobserwowanych zjawisk rynkowych, w tym bezrobocia i racjonowania kredytów. Stiglitz pracował nad zagadnieniem tzw. płac wydajnościowych, znanym dziś jako model Shapiro-Stiglitz, wyjaśniającym zjawisko bezrobocia i regulacji płac [Shapiro i Stiglitz 1984].

Zarówno badania Jospeh’a Stiglitz, wraz z fundamentalnym wkładem George’a Akerlofa i Michaela Spence’a, stanowią trzon współczesnej ekonomii informacji.

[www1] <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2001/summary/>
[dostęp: 15.03.2020].

[www2] <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2001/press-release/>
[dostęp: 16.03.2020].

Akerlof G., 1970, *The Market for „Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*, „The Quarterly Journal of Economics”, vol. 84, no. 3, pp. 488–500.

Shapiro C., Stiglitz J., 1984, *Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device*, „The American Economic Review”, vol. 74, no. 3, pp. 433–444.

Spence M., 1973, *Job Market Signaling*, „The Quarterly Journal of Economics”, vol. 87, no. 3, pp. 355–374.

Stiglitz J., 1975, *The Theory of „Screening”, Education, and the Distribution of Income*, „American Economic Review”, vol. 65, no. 3, pp. 283–300.

Szpringer W., 2009, *Spoleczna odpowiedzialność banków: Między ochroną konsumenta a osłoną socialną*, Wolters Kluwer, Warszawa.

SYTUACJA GOSPODARCZA W POLSCE PO IV KWARTALE 2019 R.

Adrian Stępiak, Mateusz Kierznowski, Daniel Grzelak

Studenckie Koło Naukowe Analiz i Prognozowania
Gospodarczego 4FUTURE
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

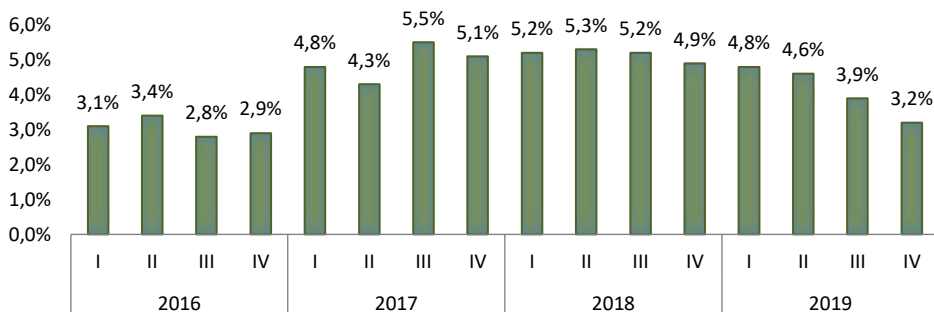
Wrost gospodarczy

Według wstępnego szacunku produkt krajowy brutto niewyrównany sezonowo w IV kw. 2019 r. był realnie wyższy o 3,2% względem analogicznego okresu roku poprzedniego. Względem poprzedniego kwartału jest to spadek rzędu 0,7 pp. Natomiast spadek względem odpowiadającego okresu poprzedniego roku wynosi 1,6 pp. Jest to najwyższy spadek od roku 2012. W całym 2019 roku wzrost PKB wyniósł 4,1 % (r/r).

Głównym czynnikiem wzrostu PKB jest nadal wysoki poziom wzrostu konsumpcji w gospodarce Polskiej. W IV kwartale poziom tego wskaźnika wzrósł o 3,2% (r/r),

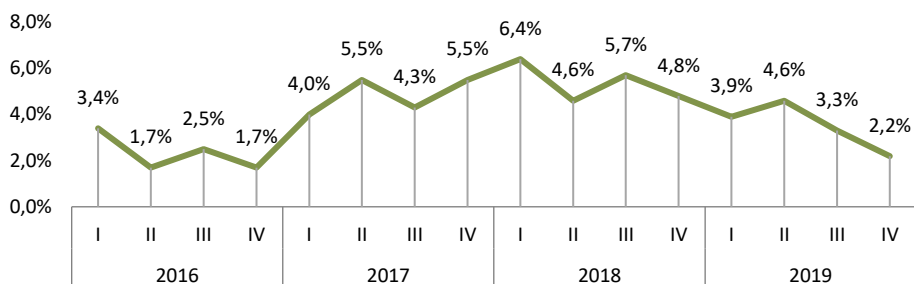
co jest spadkiem względem poprzedniego okresu tylko o 0,1 pp. Spożycie w sektorze gospodarstw domowych wzrosło o 3,3 proc. i też było niższe niż kwartał wcześniej (wtedy wskaźnik ten wyniósł 3,9 proc.). Z kolei tempo wzrostu nakładów brutto na środki trwałe było wyższe niż w trzecim kwartale i wyniosło 4,9 proc. wobec 4,7 proc. wcześniej.

Czynnikami, które negatywnie wpływają na wzrost PKB jest niski wzrost popytu krajowego, który wyniósł 2,2% r/r. Oznacza to jednocześnie spadek wartości tego wskaźnika względem poprzedniego kwartału o 1,1 pp. Kolejnym czynnikiem jest wzrost wartości eksportu zaledwie o 1,4% wobec 5% kwartał wcześniej. Niskie tempo wzrostu jest spowodowane cały czas osłabiającą się koniunkturą u głównych partnerów handlowych Polski, tj. Niemiec, gdzie wzrost gospodarczy wzrósł jedynie o 0,3%, Francji, gdzie PKB wzrosło w IV kw. 2019 r. o 0,9 proc. (r/r). PKB w całej strefie euro wzrosło z kolei w IV kw. o 1,0 proc. Wzrost inwestycji

Wykres 1. Dynamika PKB w poszczególnych kwartałach (r/r)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 2. Dynamika popytu krajowego w cenach stałych w poszczególnych kwartałach (r/r)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

w IV kwartale wyniósł 4,9%, co jest znaczącym spadkiem względem kwartału poprzedniego (gdzie wskaźnik ten wyniósł 9,1%).

Zdaniem ekspertów, spadek konsumpcji w IV kwartale 2019 r. może być również spowodowany osłabieniem wpływu transferów socjalnych na wzrost wydatków obywateli. Powodem tego wydaje się być wysoka inflacja, która w IV kwartale wyniosła 2,8%. Wzrost cen zmniejsza ilość zakupywanych dóbr przez konsumentów, co przekłada się na to, że realna wartość programów socjalnych, takich jak 500+, jest mniejsza niż na początku jego istnienia.

Rynek pracy

Stopa bezrobocia rejestrowanego, mierzona na podstawie jej stanu z końca okresu wyniosła 5,2% i wzrosła w stosunku do poprzedniego kwartału o 0,1 pp., natomiast w odniesieniu do końca poprzedniego roku obniżyła się o 0,6 pp.

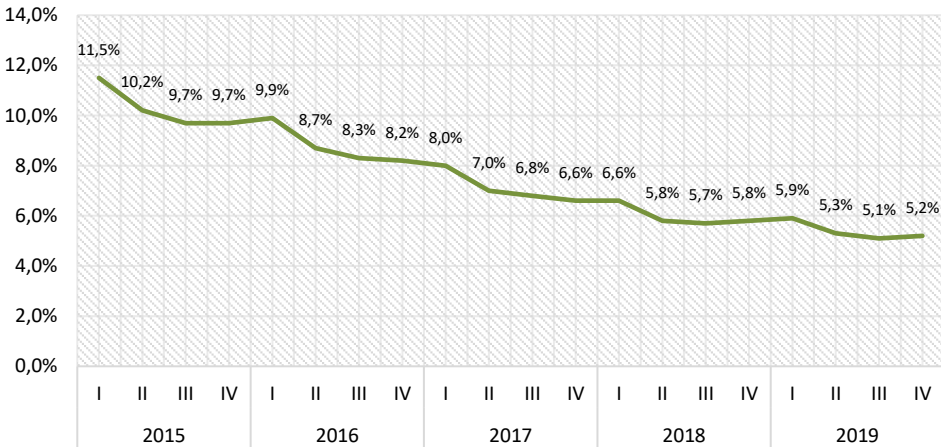
Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy wyniosła w końcu grudnia 2019 r. 866,4 tys. (w tym 479,4 tys. kobiet) i była wyższa od zanotowanej w końcu III kwartału 2019 r. o 15,2 tys. (tj. o 1,8%), ale niższa o 102,5 tys. (tj. o 10,6%) w porównaniu z grudniem 2018 r.

Analizując dynamikę zmian poziomu stopy bezrobocia można zaobserwować tendencję spadkową w stosunku do lat ubiegłych, natomiast nieznaczny wzrost względem poprzedniego kwartału.

Wskaźnik zatrudnienia ludności w wieku 15 lat i więcej według danych wstępnych BAEL wyniósł 54,4%. Względem kwartału poprzedniego zmalał o 0,5 pp., natomiast w stosunku roku poprzedniego tego samego kwartału wzrósł o 0,4 pp., co jest zjawiskiem pozytywnym.

Współczynnik aktywności zawodowej wg danych wstępnych BAEL za rok 2019 w IV kwartale wyniósł 56% ludności w wieku 15 lat i więcej. Porównując z rokiem ubiegłym, utrzymuje się on na zbliżonym poziomie (spadek o 0,1 pp.), natomiast w stosunku do wcześniejszego kwartału nastąpił znaczący spadek, aż o 0,7 pp., jednak jest to w znaczącej części spowodowane sezonowością na rynku pracy.

Osoby bezrobotne stanowiły w IV kwartale 2019 r. 2,9% ludności aktywnej zawodowo w wieku 15 lat i więcej. Natężenie bezrobocia zmniejszyło się w porównaniu z poprzednim kwartałem, jak i w porównaniu z IV kwartałem 2018 r. Można przypuszczać że tempo spadku poziomu

Wykres 3. Poziom bezrobocia rejestrowanego w poszczególnych kwartałach (r/r)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

bezrobocia będzie powoli wyhamowywać, a nawet zacznie nieznacznie wzrastać. Będzie to związane ze zbliżaniem się Polski do poziomu naturalnej strony bezrobocia. Warto również zauważyć, że rosnąca inflacja, wyhamowanie tempa wzrostu gospodarczego, wzrost płacy minimalnej i presja płacowa będą zniechęcać pracodawców do poszukiwania pracowników.

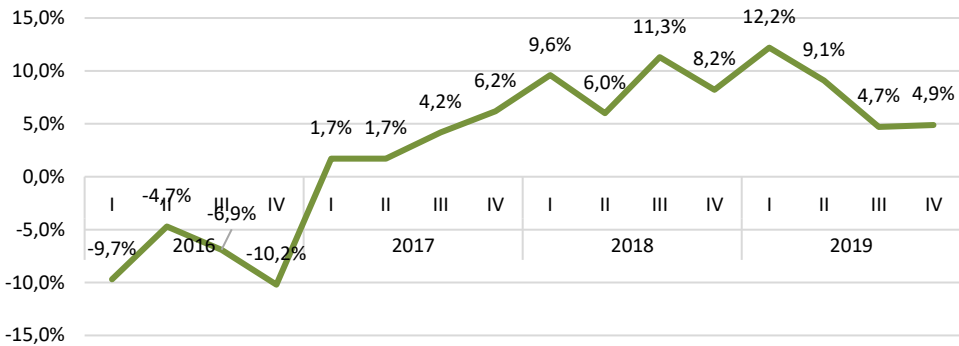
Inwestycje

Na podstawie danych kwartalnych z GUS, w kwartale 2019 r. nakłady brutto na środki trwałe wzrosły o 4,9% w porównaniu z analogicznym okresem 2018 r. (nie-wyrównane sezonowo). Względem poprzedniego kwartału jest to wzrost o 0,2% pp. (w III kwartale poziom wzrostu inwestycji wyniósł 4,7% r/r). Wynik ten potwierdza spowolnienie gospodarcze, po dobrych dwóch pierwszych kwartałach tego roku, ostatnie dwa nie napawają optymizmem. Wpływ ma na to spadek inwestycji rządowych i samorządowych.

Poziom wzrostu inwestycji poniżej 5% ukazuje również niski poziom zainteresowania inwestycjami przez przedsiębiorców. Powodem tego może być przeświadczenie inwestorów, że Polska wkracza w fazę kryzysu cyklu koniunkturalnego. Przedsiębiorcy nie chcą inwestować w momencie, gdy gospodarka weszłaby w stan stagnacji. Istotne również wydają się zmiany częste zmiany prawne, które sprawiają że inwestorzy ostrożniej planują swoje działania.

Według Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu (PAIH) aż 3 mld EUR w 2019 r. wyniosła łączna wartość zakończonych przez PAIH projektów inwestycyjnych (wzrost o 2,5 mld euro od 2015 r.). Prawie połowę z nich to reinwestycje.

Warto również zauważyć, że według raportu pt. *EY's European Attractiveness Survey 2019* Polska zajęła 6 miejsce w Europie w liście krajów najlepszych dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Przed nami uplasowały się UK,

Wykres 4. Dynamika nakładów brutto na środki trwałe w poszczególnych okresach (r/r)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Francja, Niemcy, Hiszpania i Belgia, w których odnotowano kolejno 1054, 1027, 973, 314, 278 BIZ. Dodatkowo raport wskazuje, że zajęliśmy 1 miejsce w Europie Środkowo-Wschodniej (w Polsce odnotowano 272 bezpośrednich inwestycji zagranicznych). Dla porównania, Węgry odnotowały 101 BIZ, Czechy 65.

Inflacja

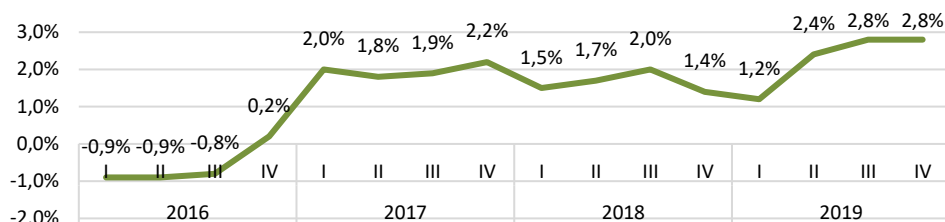
Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w IV kwartale 2019 roku wzrósł o 0,6% względem kwartału poprzedniego oraz wzrósł w stosunku do analogicznego okresu poprzedniego roku o 2,8%. Oznacza to, że wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych znajdował się w paśmie odchyień od celu inflacyjnego określonego przez Radę Polityki Pieniężnej, który wynosi 2,5% z możliwym odchyleniem o 1% w obie strony.

Niepokojące okazują się dane za miesiąc grudzień, ponieważ inflacja w tym miesiącu wyniosła aż 3,4% w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego, co znajduje się jedynie 0,1 pp. poniżej górnej granicy celu inflacyjnego. Analizując

poszczególne działy tego wskaźnika, zauważyliśmy w porównaniu z analogicznym miesiącem poprzedniego roku wyższe ceny żywności (o 7,5%), w zakresie mieszkania (o 1,6%), restauracji i hoteli (o 5,4%) oraz rekreacji i kultury (o 3,6%) podwyższyły wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych odpowiednio o 1,69 pp., 0,41 pp., 0,34 pp. i 0,23 pp. Niższe ceny odzieży i obuwia (o 1,2%) obniżyły ten wskaźnik o 0,06 pp.

W porównaniu z listopadem inflacja wzrosła o 0,8 pp., a największy wpływ na to miały wyższe ceny w zakresie transportu (o 3,8%) i żywności (o 1,3%), które podwyższyły wskaźnik odpowiednio o 0,37 pp. i 0,31 pp. Niższe ceny odzieży i obuwia (o 0,8%) obniżyły ten wskaźnik o 0,04 pp.

W 2020 roku poziom inflacji może przekroczyć poziom celu inflacyjnego. Przekładać się na to będzie wciąż stosunkowo silna presja popytowa, problemy podażowe na rynku żywności, wzrosty cen energii, a także podnoszenie stawek podatków na wyroby alkoholowe i tytoniowe. Kolejną niewiadomą jest rozwijająca się epidemia wirusa SARS-CoV-2.

Wykres 5. Dynamika CPI w poszczególnych okresach (r/r)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Istnieje prawdopodobieństwo, że jego rozwój na rynkach europejskich spowoduje spowolnienie na rynkach europejskich, co z kolei przełoży się na ostudzenie tempa wzrostu inflacji w Polsce.

Podsumowanie i prognoza

Wzrost poziomu PKB w 2019 wyniósł 4,1%, co jest niższym wynikiem niż nasze wcześniejsze prognozy. Przełożyło się to na silniejsze wyhamowanie polskiej gospodarki, niż wcześniej zakładaliśmy. Samo spowolnienie nie jest jednak zaskoczeniem, polska gospodarka szczyt koniunktury ma już za sobą.

Wszystko wskazuje na to, że rok 2020 również będzie przebiegał pod znakiem spowolnienia. Wpływ na to będzie miało wiele czynników, przede wszystkim słabnący poziom inwestycji, spowodowany niesprzyjającymi nastrojami wśród przedsiębiorców. Negatywnie na polskiej gospodarce odbije się również spowolnienie gospodarcze wśród naszych sąsiadów, wyjście Wielkiej Brytanii z Unii oraz spór handlowy pomiędzy Chinami i USA. Na poziom wzrostu PKB pozytywnie będzie nadal oddziaływać konsumpcja, jednak i w tej kategorii należy spodziewać się spowolnienia tempa wzrostu. Polityka transferów socjalnych wydaje się nie być już wystarczających bodźcem pobudzającym konsumpcję prywatną.

Poziom bezrobocia rejestrowanego wyniósł na koniec 2019 r. 5,2%. W przyszłych okresach będzie się on utrzymywał na podobnym poziomie, choć może nieznacznie wzrosnąć. Będzie na to miała wpływ rosnąca inflacja, związana z nią presja płacowa oraz spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego.

Inflacja w 2019 r. znalazła się w zakresie celu inflacyjnego NBP, jednak w przyszłym roku może go przekroczyć. Będą miały na to wpływ między innymi ciągłe problemy podażowe na rynku żywności, wzrosty cen energii, ale również stosunkowo silna presja popytowa.

Bardzo niepokojące okazują się również informacje na temat rozprzestrzeniającego się wirusa SARS-CoV-2 – nazywanego koronawirusem – którego wpływ na gospodarkę polską będzie z pewnością znaczący, ale którego skutki są ciężkie do oszacowania. W celu ograniczenia jego rozprzestrzeniania się, rząd może wprowadzić obostrzenia w działaniu zarówno instytucji publicznych, jak i prywatnych zakładów, co z kolei może wywołać negatywny szok zarówno ze strony podażowej, jak i popytowej. Podobne zakazy mogą zostać wprowadzone w innych gospodarkach europejskich, co może dodatkowo wzmacniać ten efekt. Jeśli będą one wystarczająco silne, PKB Polski może urosnąć w 2020 r. o mniej niż 2%.

KONIUNKTURA GIEŁDOWA

Artur Zimny

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

Koniunktura giełdowa

Rynki papierów wartościowych ogarnęła panika, wywołana postępującą gwałtownie pandemią koronawirusa. Skala spadków jest niespotykana od czasu kryzysu z lat 2007–2009, a i to nie jest dobre porównanie, bowiem w tamtym okresie WIG od swego maksimum z 06.07.2007 do minimum z 17.02.2009 stracił 68,5%, ale w przeciągu ponad 1,5 roku, tymczasem obecnie spadek od 21.02.2020 do 12.03.2020 wyniósł 35,3%, ale w ciągu zaledwie 3 tygodni! Notowania spadły do poziomów sprzed 8 lat, a budowany od 2009 r. trend wzrostowy został gwałtownie przerwany.

W okresie takiej niepewności wszelkie prognozy są w zasadzie wróżeniem z fusów, bo niemożliwe wydaje się choćby zgrubne oszacowanie, jakie natężenie przyjmie pandemia i ile czasu potrwa. Tym bardziej trudno ocenić jej skutki dla gospodarki i dla giełdy. Z niejakim prawdopodobieństwem można jedynie próbować ocenić, czy trwające przez ostatni tydzień wzrosty mogą oznaczać stabilizację notowań na obecnym poziomie, czy też są tylko chwilowym oddechem przed kontynuacją dalszych spadków. Niestety, wydaje się, że więcej jest argumentów za tą drugą opcją. Po pierwsze, jak podpowiada analiza techniczna, przełamana linia oporu (*na wykresie: pomarańczowa*) miała charakter bardzo krótkookresowy (ok. 2 tygodnie), natomiast w dłuższym okresie (miesiąc) ciągle da się zidentyfikować linię oporu, która pozostaje niepokonana (*na wykresie: czerwona*). Po drugie, w ostat-

Wykres 1. WIG 21.03.2000–20.03.2020

Źródło: stooq.pl.

nim dniu analizowanego okresu (piątek, 20 marca) wzrosty w pierwszej połowie dnia zostały zniwelowane przez spadki w drugiej, przy bardzo wysokich obrotach na zamknięciu (a silne obroty są mocnym potwierdzeniem trendu). Po trzecie wreszcie, także giełdy amerykańskie zakończyły tydzień wyraźnymi spadkami, również przy wysokich obrotach (zapewne polska giełda, kończąca notowania wcześniej, dyskontowała już przewidywania co do nastrojów za Atlantykiem). Biorąc pod uwagę przestoje firm, perspektywę zwolnień i wzrostu bezrobocia oraz obciążenie dla finansów publicznych – trudno o optymizm.

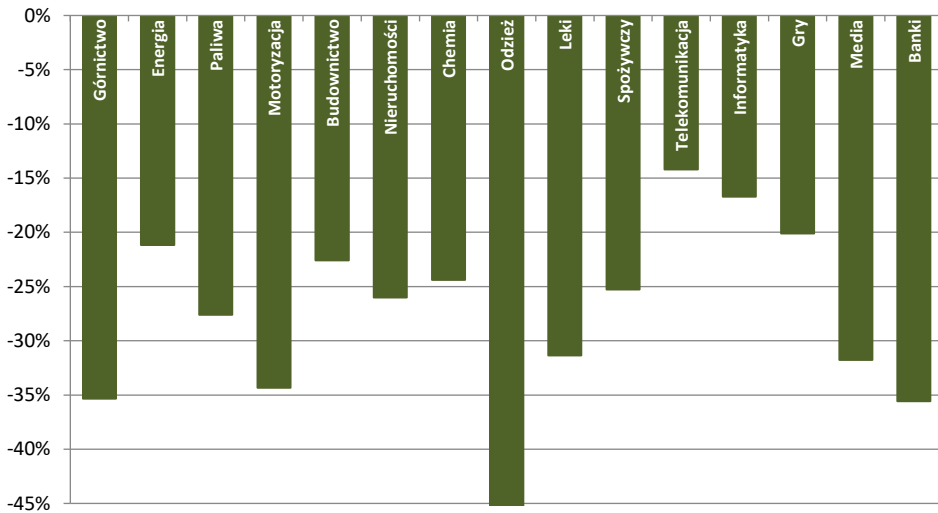
Spadki odnotowane w ciągu ostatniego miesiąca, zniwelowane nieznacznie w ostatnim tygodniu, są zróżnicowane

w zależności od wielkości notowanych spółek – bardziej tracą spółki większe (WIG20, WIG30 i MWIG40 straciły po 29%), a nieco mniej – mniejsze (SWIG80 spadł o 24%). W bardziej zróżnicowany sposób spadki dotknęły poszczególnych branż, które reprezentują dedykowane im indeksy. Najbardziej w ostatnim miesiącu straciła branża odzieżowa (spadek indeksu o 45%), która jako jedna z pierwszych odczuje skutki epidemii – zamknięcie większości punktów w galeriach handlowych i masowa kwarantanna nie obniżają popytu na żywność czy artykuły higieny tak silnie, jak na odzież. Mocno tracą też górnictwo, motoryzacja oraz banki (spadki po 34–36%). Relatywnie mniejsze spadki w skali miesiąca notują branże, które również wydają się być mocno narażone na skutki epidemii, tj. paliwowa (bo ograni-

Źródło: stooq.pl.

Wykres 2.

Wykres 3. 1-miesięczne stopy zwrotu z indeksów branżowych WIG (na 20.03.2020)
Źródło: stooq.pl.

cza się przejazdu) i energetyczna (mniejsze pobory energii z racji zamkniętych sklepów); indeksy tych branż spadły w ciągu miesiąca o, odpowiednio, 28% i 21%. Jednak analiza stóp zwrot za dłuższy okres wstecz pokazuje, że branże te po prostu wcześniej zaczęły tracić, jakby rynek wyczuwał, że będą one należeć do pierwszych ofiar nadciągających kłopotów; w perspektywie 3-miesięcznej spadki tych branż wyniosły 35–36,5%, nie odbiegając znacząco od strat notowanych przez górnictwo i banki, oraz – co ciekawe – branżę farmaceutyczną, której notowania spadły w tym okresie o 37%.

Najsłabiej z kolei kryzys odczuły branże bazujące na technologiach IT, którym z racji specyfiki ich oferty kwarantanna społeczna tak nie szkodzi. Indeksy branż telekomunikacyjnej, informatycznej oraz gier (WIG GAMES) tracą najmniej, są to spadki w zakresie 14–20% w ostatnim miesiącu, a w skali ostatnich 3 miesięcy spadki nie przekraczają 12%, a indeks WIG-GAMES odnotował nawet wzrost o niecałe 2%. Wydaje się, że do tej grupy powinna też trafić branża mediów, jej indeks jednak w ostatnich 3 miesiącach spadł o 16%, a w ciągu miesiąca aż o 32%, czym zbliża się raczej do pionierów spadków.